

Masterscriptie

Invloed van Toegenomen Complexiteit op de Rol van Parlementsleden

September 2013

Student: Jacoba de Jong

Studentnummer: 3532739

Begeleider: Sebastiaan Princen

Tweede Lezer: Harmen Binnema

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	4
2. Theoretisch kader	6
2.1 Complexiteit	6
2.1.1 Toegenomen complexiteit van de maatschappij	7
2.1.2 Functionele differentiatie.....	10
2.1.3 Overheid in een toenemend complexe samenleving.....	11
2.1.4 Parlement in een toenemend complexe samenleving.....	11
2.2 Rollen van parlementariërs.....	12
2.2.1 Typologie van Wahlke et. all	12
2.2.2 Typologie van Searing	13
2.2.3 Typologie van Andeweg	14
2.2.4 Typologie deskundigheid parlementariërs.....	14
2.2.5 Hypothese: Invloed van toegenomen complexiteit op de rol van de parlementariër	15
2.3 Intervenierende factoren	15
2.3.1 Fractiegrootte	16
2.3.2 Reglement van Orde en parlementaire Commissies.....	18
2.3.3. Partij gerelateerde kenmerken	19
2.3.4 Opleiding en beroepsachtergrond Parlementsleden	20
2.3.5 Variatie vakgebied.....	21
2.4 Overige mogelijk verklarende factoren.....	22
2.4.1 Numerieke veranderingen	22
2.4.2 Veranderingen in werkwijze parlement.....	23
2.4.3 Opleiding en achtergrond parlementsleden	23
2.4.4 Media	23
2.4.5 Van Government naar Governance	24
2.4.6 Afsluitend overzicht	25
3. Methoden en Technieken	26
3.1 Onderzoeksstrategie	26
3.2 Onderzoeksmethode.....	27
3.3 Selectie van materiaal	28
3.3.1. Beperkingen bij het selecteren van onderzoeksgegevens	28
3.3.2. Selectie stukken op basis van de variabelen uit het theoretisch kader	30
3.4 Onderzoeksanalyse	31
3.4.1 Operationalisering.....	31
3.4.2 Kwantitatieve analyse	32

3.5 Betrouwbaarheid en validiteit	33
4. Resultaten	36
4.1 Samenvatting debatten.....	36
4.2 Continuïteit en verandering: vergelijking van de debatten	40
4.2.1. Kritiek/instemming op wetsniveau	41
4.2.2 Kennis van vakgebied	42
4.2.3 Verhouding tot andere wetgeving binnen zelfde beleidsterrein	43
4.2.4 Verhouding tot wetgeving op andere beleidsterreinen.....	44
4.2.5 Algemene opmerkingen over beleid.....	44
4.2.6 Gevolgen voor andere beleidsterreinen	45
4.3 Verhouding Commissievergadering en plenaire vergadering	46
4.4 Intervenierende factoren	50
4.4.1. Fractiegrootte	50
4.4.2 Partijen	51
4.4.3 Opleiding en beroepsachtergrond parlementsleden	52
4.4.4 Variatie vakgebied.....	57
4.5 Overige verklarende factoren	57
4.5.1 Numerieke Factoren.....	57
4.5.2 Verandering in verhouding tussen Commissievergadering en Plenaire vergadering	57
4.5.3 Opleiding en beroepsachtergrond parlementsleden	58
4.5.4 Media	58
4.5.5 Governance	59
4.6 Samenvatting en toelichting resultaten	59
5. Conclusie en Discussie.....	62
5.1 Continuïteit in de mate van specialisatie	62
5.2 Continuïteit in variatie.....	63
5.3 Continuïteit en complexiteit	64
5.4 Reflectie op onderzoek	64
5.5 De dissonant.....	65
5.6 Vertegenwoordiger en vertegenwoordigde.....	65
Bibliografie	66
Bijlage 1 Beschrijving Debatten.....	70
Bijlage 2: Output Statistiek.....	96

1. INLEIDING

Een jaar geleden werd er een grote blunder begaan door een parlementslid van de Partij van de Arbeid. De heer Leerdam reageerde in een interview van radioprogramma 3FM op zogenaamde uitlatingen van de Israëlische Ariël Sharon over het toelaten van asielzoekers, terwijl deze politicus al sinds 2006 in coma ligt (Volkskrant, 2012). Daar bleef het niet bij want zijn reactie op de, door het radioprogramma verzonden, vrijlating van de niet-bestaande terreurverdachte Jael Jablabla was als volgt: *'onze fractievoorzitter Jeroen Dijsselbloem heeft hier al over gesproken'* (Volkskrant, 2012).

Dit extreme voorbeeld is interessant omdat hieruit op zijn minst blijkt dat Kamerleden niet alles kunnen weten. In dit geval vind ik dit gebrek aan kennis vrij onacceptabel. Maar logischerwijs kunnen Kamerleden niet overal verstand van hebben. Zeker niet als er aanwijzingen zijn om aan te nemen dat de samenleving in toenemende mate complex is geworden. Deze toegenomen complexiteit is, zoals later in deze scriptie beargumenteerd zal worden, veroorzaakt door maatschappelijke processen zoals individualisering, internationalisering, maar bijvoorbeeld ook door technologische ontwikkelingen. Voor het maken van beleid heeft deze toegenomen complexiteit grote gevolgen. Voor ambtenaren levert dit niet zozeer problemen op. Zij hebben de mogelijkheid om zich binnen het ministerie te specialiseren in een beperkt en specifiek terrein. Dit geldt in mindere mate voor de minister, die wel deze mogelijkheid heeft, maar voor wie de tijd die hij of zij hiervoor beschikbaar heeft, beperkt is. Nog lastiger is dit voor de parlementsliden.

Dit roept een spannende vraag op. Hoe gaan parlementsliden om met de toegenomen complexiteit van beleid? Worden zij inhoudsdeskundigen waardoor zij mee kunnen gaan in de expertise van ambtenaren of functioneren zij als generalisten die globaal bekijken in hoeverre beleid of wetgeving passen in het grotere geheel van het beleid?

Eenzijds zou gebrek aan specialisatie en kennis kunnen betekenen dat ambtenaren vrij spel hebben. Dit zou een gevaar kunnen betekenen voor het primaat van de politiek. Het idee dat de politieke actoren doorslaggevend moeten zijn (Bovens, 't Hart, & van Twist, 2007, p. 303) kan bedreigd worden door gebrek aan kennis bij politici. Omdat het volk direct het parlement en indirect de regering kiest, maar geen invloed heeft op de keuze van ambtenaren, ontbreekt het in een bureaucratie aan legitimatie (Nieuwenkamp, 2001, pp. 15, 16). Aan de andere kant kan specialisatie ervoor zorgen dat de parlementariër zich bezighoudt met deelbelangen en het algemeen belang uit het oog verliest. Juist door toegenomen complexiteit kan het van belang zijn dat de parlementariër de samenhang tussen verschillende beleidsterreinen in het oog houdt.

Toegenomen complexiteit zou in theorie zowel tot meer specialisatie en een vakinhoudelijke rol van de parlementariër kunnen leiden als tot meer generalisatie kunnen leiden. In dit onderzoeksvoorstel staat daarom de vraag centraal wat de toegenomen complexiteit in werkelijkheid heeft betekend en betekent voor de rol van de parlementsliden:

In hoeverre heeft de toegenomen complexiteit van beleid de invulling van de rol van de parlementsliden veranderd?

Om deze hoofdvraag te beantwoorden zal een aantal stappen gezet moeten worden. In het theoretisch kader zal het idee van toegenomen complexiteit nader uitleg krijgen. De deelvragen zijn daarom als volgt:

1. *In hoeverre is de invulling van de rol van de parlementsliden van de Tweede Kamer veranderd?*

Vervolgens is het voor nadere specificatie van de verandering van de rol van parlementsleden interessant om te achterhalen welke factoren, zoals partij of relevante opleiding, invloed hebben op de manier waarop parlementsleden hun rol invullen of op de manier waarop zij reageren op toegenomen complexiteit.

2. Welke factoren hebben de invloed van toegenomen complexiteit op de rol van de parlementsleden beïnvloed?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is het vervolgens zeer relevant om te analyseren in hoeverre andere factoren de invulling veranderd kunnen hebben. De derde deelvraag is daarom als volgt:

3. Welke andere factoren, behalve toegenomen complexiteit, hebben de invulling van de rol van parlementsleden veranderd?

Deze centrale vraag die in deze scriptie gesteld wordt, is maatschappelijk relevant omdat in de vraag een spanningsveld zit tussen enerzijds een expertkamerlid die vooral specialistische belangen vertegenwoordigt en daarmee de gemiddelde burger is ontgroeid en aan de andere kant een generalistisch kamerlid die de algemene belangen in het oog houdt. Dit kan zelfs een spanningsveld zijn tussen het streven naar één belangrijk, maar beperkt ideaal of naar het beste voor de gehele bevolking. Zowel het ene, als het andere uiterste is onwenselijk.

De vraag is wetenschappelijk relevant omdat het interessant is om te weten hoe toegenomen complexiteit invloed heeft op de parlementsleden. In de sociologie is de theorie geformuleerd dat toegenomen complexiteit in het algemeen zorgt voor differentiatie en specialisatie (Zolo, 1992, p. 4). Het is echter niet bekend of dit zorgt voor meer generalistische parlementariërs die het overzicht proberen te houden of dat ook de parlementariërs meebewegen in deze trend naar meer specialisatie.

In deze scriptie wordt in het theoretisch kader beargumenteerd waarom er sprake is van toegenomen complexiteit in onze samenleving sinds 1960. Vervolgens is ingegaan op de manier waarop de rollen van parlementsleden ingevuld kunnen worden en tenslotte op andere factoren die de invulling van de rol van parlementsleden beïnvloeden.

In het hoofdstuk methoden en technieken zal uitgelegd worden hoe dit onderzoek is uitgevoerd en waarom het uitgevoerd is op de manier zoals het gedaan is. Daarbij zal ook beargumenteerd worden waarom deze onderzoeksmethode betrouwbaar is.

Het vierde hoofdstuk beschrijft de resultaten van dit onderzoek. Het gaat hierbij zowel om de veranderingen die te zien zijn in de verschillende perioden als om de factoren die de invulling van de rol van parlementsleden beïnvloeden.

Hieruit wordt in het vijfde hoofdstuk de conclusie getrokken, waarna besproken wordt hoe de resultaten afwijken van de hypothesen, waar en waarom vervolgvragen nodig zijn en welke lessen uit dit onderzoek getrokken kunnen worden.

2. THEORETISCH KADER

Deze scriptie stelt de vraag centraal hoe toegenomen complexiteit de rol van parlementsleden heeft beïnvloed. Alvorens over te gaan tot het empirisch onderzoeken van deze vraag is het van belang om de verschillende concepten in deze vraag en het verband tussen deze concepten te analyseren met behulp van eerder verricht onderzoek en theorie.

Allereerst is het van belang om het begrip complexiteit nader te specificeren, om vervolgens uiteen te zetten waarom in onze samenleving sprake is van toegenomen complexiteit. In de centrale vraag van dit onderzoek wordt de toegenomen complexiteit voorondersteld. Dit kan echter niet zonder, vanuit eerder onderzoek of analyses van onze maatschappij, aan te tonen dat er daadwerkelijk sprake is van toegenomen complexiteit.

Daarna zal besproken worden wat dit voor gevolgen heeft voor de overheid in het algemeen, en voor de parlementsleden in het bijzonder. Dit is belangrijk om de invloed van de toegenomen complexiteit op de rol van de parlementsleden te kunnen plaatsen in een breder kader. Maar ook om te schetsen hoe andere auteurs de gevolgen van toegenomen complexiteit voor het werk van de overheid analyseren. Het ambtenarenapparaat mag niet onvermeld blijven, aangezien de maatschappelijke discussie over de dominantie van de ambtenaren met betrekking tot beleid misschien niet onterecht is (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011). Het parlement heeft als belangrijke taak om het uitvoerend orgaan te controleren, waardoor kennis (en dus macht) van dit uitvoerend orgaan een belangrijk aspect is.

Dit zal in het tweede deel van het theoretisch kader gekoppeld worden aan verschillende typologieën met betrekking tot de rol van parlementsleden. Hiervoor zal een drietal typologieën besproken worden om aan de hand daarvan uiteindelijk te komen tot een typologie die relevant is voor het vervolg van dit onderzoek. De uiteindelijke typologie zal gebruikt worden voor het geven van een hypothetisch antwoord op de vraag of de toegenomen complexiteit de rol van de parlementsleden heeft beïnvloed.

In het derde deel zal aandacht worden besteed aan factoren die de relatie tussen toegenomen complexiteit en de rol van parlementariërs kunnen beïnvloeden. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de hoeveelheid parlementsleden per partij.

Tot slot zal in het vierde deel beargumenteerd worden welke andere factoren mogelijk de rol van de parlementsleden beïnvloed hebben. In zowel overheid en samenleving heeft zich in de afgelopen vijftig jaar een behoorlijk aantal veranderingen voorgedaan en een eventuele verandering van de rol van parlementariërs kan ook veroorzaakt worden door een van deze andere factoren.

Dit theoretisch kader bestaat dus uit vier delen; allereerst een analyse van de toegenomen complexiteit, vervolgens een beschrijving van typologieën voor de rol van parlementsleden, ten derde een bespreking van interveniërende factoren en ten slotte wordt in het vierde deel beargumenteerd welke andere factoren van invloed zouden kunnen zijn geweest op de rol van de parlementariër.

2.1 COMPLEXITEIT

Complexiteit wordt door diverse auteurs gedefinieerd. Eakmann definieert een complex systeem bijvoorbeeld als een systeem waarin verschillende delen met elkaar interacteren op een manier die niet voorspeld kan worden (Eakmann, 2011, 14:2). Een soortgelijke, maar uitgebreidere definitie wordt aangetroffen bij Braam (1998). Braam beschrijft een complex systeem als een systeem dat bestaat uit *'delen, waarbij het niet vanzelf*

spreekt wat een deel is en hoe het moet worden omschreven; waarbij vervolgens die delen in een groot aantal voorkomen en met elkaar in verbinding staan op een niet-eenvoudige manier' (Braam, 1988, p. 106). Zolo (1992) geeft een definitie die bestaat uit verschillende aspecten. Allereerst spreekt hij over het aantal keuzeopties en variabelen waar rekening mee gehouden moet worden bij het oplossen van problemen. Vervolgens noemt hij als tweede aspect van complexiteit, de interafhankelijkheid van verschillende variabelen. Er is niet alleen sprake van lineaire verbanden tussen oorzaak en gevolg, maar van een netwerk aan relaties tussen verschillende variabelen. Een derde facet van complexiteit is turbulentie of instabiliteit. Ten slotte noemt Zolo het bewustzijn van complexiteit (Zolo, 1992, pp. 3, 4).

2.1.1 TOEGENOMEN COMPLEXITEIT VAN DE MAATSCHAPPIJ

De drie beschreven definities laten een aantal overeenkomsten zien: allereerst gaat het om verschillende delen of variabelen, daarnaast gaat het om de relatie tussen deze delen die ingewikkeld, onvoorspelbaar dan wel niet eenvoudig is.

De definitie van Zolo bevat verschillende aspecten en biedt daarom aanknopingspunten om te analyseren in hoeverre in onze samenleving sprake is van toegenomen complexiteit. In de volgende alinea's zal daarom bekeken worden in hoeverre, gelet op de vier aspecten die Zolo noemt, in onze samenleving sprake is van toegenomen complexiteit. En zo ja, in welke tijdperiode deze complexiteit voornamelijk toegenomen is. De volgende vier aspecten worden achtereenvolgens besproken: aantal keuzeopties en variabelen, interafhankelijkheid van variabelen, turbulentie en bewustzijn van complexiteit.

2.1.1.1 TOENAME KEUZEOPTIES

Zolo beschrijft dat complexiteit toeneemt, naarmate de informatievoorziening toeneemt en het aantal keuzeopties groter wordt (Zolo, 1992, p. 3). De toename van opties en variabelen kan op verschillende manieren bekeken worden. Zo betogen verschillende auteurs dat individualisering het aantal keuzemogelijkheden vergroot. Daarnaast is het aantal opties enorm vergroot door technische ontwikkelingen. Hoewel deze twee factoren niet uitputtend zijn, is ervoor gekozen om te beperken tot deze twee factoren. Veel andere maatschappelijke processen, zoals internationalisering, informalisering, informatisering en intensivering (Schabel, 2000) zijn namelijk te herleiden tot een van deze factoren. Internationalisering is mogelijk door ontwikkeling van vervoermiddelen, zowel internationalisering als informatisering zijn (mede) mogelijk door gebruik van internet, smartphones en computers en intensivering is mogelijk door ontwikkeling van machines, robots, etc. Informalisering wordt gekenmerkt door het verdwijnen van vaste instituties en het ontstaan van netwerken waarin mensen kiezen voor deelname op basis van hun persoonlijke voorkeuren en betrokkenheid, waardoor dit sterk samenhangt met individualisering (Schabel, 2000, p. 23). De toename van het aantal keuzeopties is daarom beperkt tot bespreking van allereerst de individualisering en vervolgens de ontwikkeling van technische mogelijkheden.

Individualisering is een belangrijke oorzaak van de toename van keuze-opties. Individualisering is namelijk een maatschappelijk proces dat het mogelijk maakt dat mensen hun eigen keuzes maken, onafhankelijk van de keuzes van anderen (Schnabel, 1999, p. 12). Tönnies beschrijft dit proces als een verandering van het ideaaltype van *Gemeinschaft* naar het ideaaltype van *Gesellschaft*. De gemeenschapssamenleving bestaat uit primaire verbanden die gemodelleerd zijn naar familiebanden (Ossewaarde, 2006, p. 147). Men is trouw aan het vaderland, luistert naar de paus, werkt bij de vader in de werkplaats of bij de moeder in de keuken en trouwt met een achterneef of nicht. De gezelschapssamenleving wordt getypeerd door contracten. Relaties ontstaan door afspraken en worden begrensd door regels (Ossewaarde, 2006, p. 148). Dit betekent dat het

aangaan van een relatie een bewuste eigen keuze is, terwijl dit voorheen in veel grotere mate een vanzelfsprekendheid was. In het ideaaltype van een gemeenschapssamenleving was een huwelijk, met een door de ouders bepaalde kandidaat, een gewoonte. In de gezelschapssamenleving kiest men tussen trouwen, samenwonen, een LAT relatie, geregistreerd partnerschap of geen relatie. Men kiest tussen iemand van hetzelfde of van een ander geslacht. En vervolgens is er nog de keuze tussen tientallen potentiële kandidaten, verspreid over de wereld.

Zoals voor de meeste processen is het ingewikkeld om voor de individualisering een beginpunt aan te wijzen. Ossewaarde stelt dat individualisering op gang gekomen is door de Reformatie. Hij beschrijft het verschil tussen de rooms-katholieke kerk met absoluut autonoom en patriarchaal gezag en de protestantse kerk die ontstaat door vrijwillige associatie (Ossewaarde, 2006, p. 145). Schnabel beschrijft de effecten van individualisering tussen 1960 en 2000. Zo is bijvoorbeeld in deze veertig jaar het gemiddelde aantal leden per huishouden van 3,6 gedaald naar 2,3 (Schnabel, 1999, pp. 9 - 11). Hoewel het niet onwaarschijnlijk is dat individualisering een eeuwenlang proces is, nemen de jaren '60 in dit proces voor onze samenleving toch wel een bijzondere plaats in. De jaren '60 kunnen namelijk gezien worden als de periode van ontzuiling waarin individuele vrijheid de plaats inneemt van traditionele waarden en normen (Felling, 2004). Een eeuwenlang proces van individualisering is in de jaren '60 dan ook in een stroomversnelling gekomen.

De vergroting van het aantal keuzemogelijkheden is echter zeker niet alleen veroorzaakt door individualisering. Zoals besproken is de ontwikkeling van technologie een tweede belangrijke factor. Technologie heeft gezorgd voor toegenomen mobiliteit en toegenomen welvaart. Door gebruik van auto en trein kunnen mensen zich veel gemakkelijker over langere afstanden verplaatsen, waardoor zij niet meer genoodzaakt zijn om in hun woonplaats te werken en relatienetwerken minder geografisch gebonden zijn (Brand, 2002, pp. 15 - 17).

De Moor (2008) beschrijft drie momenten van technologische doorbraak in de vorm van drie revoluties. De eerste revolutie positioneert hij in het einde van de zeventiende eeuw. Deze revolutie wordt zichtbaar gekenmerkt door stoommachines en het gebruik van steenkolen. Deze revolutie heeft echter ook een minder zichtbare zijde waarin het ging het om het ontdekken en ontwikkelen van de mogelijkheid om mechanische energie op te wekken zonder gebruik van paardenkracht of mankracht (Moor, 2008, pp. 3, 4).

In de tweede helft van de negentiende eeuw begint de tweede industriële revolutie. In deze revolutie zorgen de energiebronnen elektriciteit en petroleum voor tal van nieuwe mogelijkheden: de auto, huishoudelijke apparatuur, de grammofoonplaat en verlichting (Moor, 2008, p. 4).

De derde revolutie is van recenter datum. De Moor plaatst deze niet lang na de Tweede Wereldoorlog. De revolutie wordt gekenmerkt door kernenergie als nieuwe energiebron, maar vooral door Informatie- en Communicatietechnologie (ICT). De ICT heeft een gigantische impact gehad op geneeskunde, nanotechnologie, biowetenschap en op het dagelijks leven (Moor, 2008, p. 5).

Ten slotte beschrijft hij de ontdekking van de structuur van DNA in 1953 als een belangrijke doorbraak (en mogelijk vierde revolutie) omdat hierdoor (steeds meer) mogelijkheden zijn om in te grijpen in genetische codes. In de toekomst kan dit helpen bij onder andere het ontwikkelen van medicatie, het diagnosticeren van erfelijke ziektes, genetische modificatie (Moor, 2008, p. 6).

Mogelijkheden en keuzeopties zijn als gevolg van verschillende ontwikkelingen drastisch toegenomen. Voor zowel individualisering als de ontwikkeling van mogelijkheden geldt dat er sprake is van een eeuwenlang

proces. Het begin van de individualisering wordt al geplaatst ten tijde van de Reformatie en de eerste industriële revolutie vond plaats in de zeventiende eeuw. Voor beide ontwikkelingen geldt echter ook een bijzonder markeringsmoment rond de jaren '60 van de twintigste eeuw. Deze jaren werden gekenmerkt door ontzuiling waardoor de individuele mogelijkheden en wensen de plaats innamen van tradities en traditionele normen en waarden. Technologisch begint in deze jaren de ICT een plaats te veroveren in de samenleving en is er sprake van een doorbraak in de kennis over genetica.

2.1.1.2 INTERAFHANKELIJKHEID

Een andere factor die complicerend werkt, is de relatie tussen verschillende variabelen. Hoe meer verschillende variabelen elkaar beïnvloeden, hoe complexer de situatie. Het is daardoor moeilijker om gevolgen te benoemen en effecten te voorspellen (Zolo, 1992, p. 3).

Delanty (1999) beschrijft dat in onze samenleving de grenzen tussen bijvoorbeeld publiek en privaat, tussen economie en cultuur en tussen werk en vrije tijd vervagen. Verschillende aspecten van de samenleving zijn sterk met elkaar verweven. Delanty beschrijft de samenleving als een net: "*which is diffuse and decentred, with overlapping connections ...*" (Delanty, 1999, pp. 50, 51). Opvallend is dat deze verwevenheid beschreven wordt als het gevolg van complexiteit (Delanty, 1999, p. 51), terwijl het even goed oorzaak is voor de toegenomen complexiteit (Zolo, 1992, p. 3). Zolo geeft hierbij zelf het voorbeeld van een politieke campagne. Hiervoor gebruiken politici het medium televisie en hebben daardoor te maken met verschillende omroepen. Deze omroepen zijn weer gebonden aan regels van de regering. Zowel politici als omroepbestel moeten daarbij rekening houden met adverteerders. Terwijl de adverteerders weer gebonden zijn aan regels van bovenaf (Zolo, 1992, p. 3).

2.1.1.3 TURBULENTIE

Zolo stelt vervolgens dat een situatie complexer wordt, naarmate deze dynamischer of turbulenter is (Zolo, 1992, p. 3). Het gaat hierbij dan niet om het aantal mogelijkheden of de relatie tussen de mogelijkheden, maar de snelheid waarmee veranderingen optreden. Het gaat om de dynamiek van situaties en mogelijkheden.

In verband met toegenomen turbulentie verwoord Rasmussen (2000) dat onze huidige samenleving een dynamische samenleving is. Hij doet dit met betrekking tot risicomangement, maar geeft bij de beschrijving van de dynamiek een aantal handvatten dat toepasbaar is voor de samenleving als geheel. Hij beschrijft een drietal oorzaken voor toegenomen dynamiek die niet alleen gelden voor een individueel bedrijf maar ook voor onze maatschappij.

Allereerst wordt deze dynamiek veroorzaakt door snelle opeenvolging van technologische ontwikkelingen (Rasmussen, 2000, p. 871). Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan ICT mogelijkheden, zoals *High Frequency Trading*, die ingewikkelde financiële producten mogelijk maken. Lemmens beschrijft dit als een staat van permanente innovatie (Lemmens, 2008, pp. 3, 4). Hij beschrijft dat dit het effect heeft dat *'het sociaal systeem ... constant wordt gedwongen tot aanpassing aan de technologische ontwikkeling zonder over voldoende te beschikken om dit op een creatieve, doordachte en bevredigde wijze te doen* (Lemmens, 2008, p. 5).

Vervolgens is er sprake van toegenomen dynamiek door schaalvergroting (Rasmussen, 2000, p. 871). Dit is duidelijk te zien in de huidige economische crisis. Economische problemen zijn veelal niet nationaal en internationaal. Een probleem in de Verenigde Staten, veroorzaakt problemen in Nederland. Dit hangt samen

met de derde oorzaak die genoemd wordt, namelijk de integratie van verschillende subsystemen, waardoor een enkele beslissing wereldwijd gevolgen kan hebben (Rasmussen, 2000, p. 871).

2.1.1.4 BEWUSTZIJN VAN COMPLEXITEIT

Ten slotte beargumenteert Zolo dat complexiteit toeneemt door het bewustzijn van de verwevenheid en onoverzichtelijkheid van relaties en factoren. Wanneer men zich realiseert dat causale relaties ambigu en onzeker zijn, zorgt dit voor toenemende onzekerheid bij het maken van beslissingen (Zolo, 1992, p. 4). Dit speelt voornamelijk op individueel niveau. Op individueel niveau is dit wellicht te koppelen aan keuze-stress. Er zijn oneindig veel mogelijkheden maar men weet niet hoe de goede keuze gemaakt moet worden (Oenen, 2010).

Moor concludeert dat de toename technologische mogelijkheden resulteert in een situatie waarin het niet meer mogelijk is om alles wat wij gecreëerd hebben te begrijpen en te controleren (Moor, 2008, p. 11).

In de voorgaande alinea's is aan de hand van Zolo een aantal aspecten van complexiteit besproken. Vooral het eerste aspect van complexiteit, namelijk het aantal keuzeopties, wijst op een sterke toename van complexiteit in onze maatschappij. Hierbij is er sprake van een jarenlange trend, met een stroomversnelling rond de jaren '60 door ontzuiling en ontwikkeling van ICT mogelijkheden. De complexiteit van de toegenomen mogelijkheden wordt nog versterkt door de onderlinge verwevenheid en de turbulentie van de omgeving. Ten slotte zorgt dit alles voor individuele onzekerheid en keuzestress. Concluderend kan gesteld worden dat er al eeuwen lang sprake is van toegenomen complexiteit, met een bijzondere impuls rond de jaren '60.

2.1.2 FUNCTIONELE DIFFERENTIATIE

Nu in de voorgaande alinea's beschreven is dat de maatschappij in de afgelopen tijd complexer is geworden, is de volgende vraag hoe op deze complexiteit gereageerd wordt. Een aantal sociologen heeft zich bezig gehouden met de reactie van de maatschappij in zijn geheel op toegenomen complexiteit. Zij beschrijven dat door toegenomen complexiteit een trend ontstaat waarin sociale structuren veranderen volgens de logica van toenemende differentiatie (Zolo, 1992, p. 4). Zo spreekt Luhmann over drie opeenvolgende fasen van differentiatie: *segmentary differentiation*, *hierarchical stratificational differentiation* en *functional differentiation* (Timmermans, 2008).

Gesegmenteerde differentiatie hoort bij de archaïsche samenleving waarin sprake is van een groot aantal min of meer gelijkwaardige eenheden, zoals families of clans. Binnen deze groepen is sprake van sociale controle en bij gebrek aan alternatief is er sprake van stabiliteit (Timmermans, 2008, p. 63). Deze situatie kan veranderen als door veroveringen of familie-uitbreidingen een van de units gaat overheersen. De samenleving komt dan terecht in een stadium van hiërarchisch gestratificeerde differentiatie. In dit stadium voldoet sociale controle niet meer als middel voor het bewaren van de orde waardoor centrale instanties in het leven geroepen worden om orde te handhaven (Timmermans, 2008, p. 64). Door toenemende rationalisering vindt er een steeds meer arbeidsdeling en specialisatie plaats. De samenleving bestaat daardoor uit een behoorlijk aantal subsystemen met eigen functies op hun eigen gebied. Deze vorm van differentiatie wordt functionele differentiatie genoemd en wordt gezien als een kenmerk van de moderne samenleving (Timmermans, 2008, p. 65).

Functionele differentiatie is bijzonder duidelijk te zien in de ontwikkeling van de geneeskunde. Door toename van kennis en toepassingsmogelijkheid werd het onmogelijk om dit allemaal te verzamelen binnen een soort arts. In de negentiende eeuw zette zich al een proces in waarin meer en meer specialismen ontstonden, zoals interne geneeskunde en kindergeneeskunde. In de tweede helft van de twintigste eeuw gingen dit soort

nieuwe specialismen zich ook nog een opsplitsen in verschillende deelgebieden, waardoor het aantal specialismen alleen maar verder toenam (Tilburg, 2000).

Deze theorie van functionele differentiatie is interessant voor deze scriptie omdat het de vraag is of deze functionele differentiatie ook optreedt in de Tweede Kamer en het werk van de parlementsleden.

2.1.3 OVERHEID IN EEN TOENEMEND COMPLEXE SAMENLEVING

Zoals zojuist beargumenteerd is de samenleving in toenemende mate complex. In de volgende paragrafen zal beschreven worden wat de gevolgen van de toegenomen complexiteit zijn voor de taak van de overheid en de parlementsleden.

Met de toegenomen complexiteit zijn de eisen voor het openbaar bestuur hoger geworden (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011). Maatschappelijke schaalvergroting en complexiteit verhogen de vraag naar sturing en regulering van bovenaf (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011, p. 126). Met betrekking tot individualisering is dit te begrijpen omdat het gezelschap bestaat uit contractuele verbanden waarvoor waarborging van bovenaf nodig is (Ossewaarde, 2006, p. 146). Onder andere door individualisering zijn de verzorgende taken van de staat na de Tweede Wereldoorlog in Nederland sterk uitgebreid (Kjaer, 2004, p. 22). De staat ging bijvoorbeeld taken uitvoeren die voorheen door familieleden uitgevoerd werden, zoals de zorg voor kinderen en voor ouderen.

De toegenomen vraag naar overheidsdiensten was een van de oorzaken voor het ontstaan van vakdepartementen (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011, p. 238). In de eerste helft van de 20^e eeuw ontstonden diverse ministeries als afsplitsing van het ministerie van Binnenlandse Zaken. In 1905 ontstonden het ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel en het ministerie van Waterstaat. Dertien jaar later werd het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen opgericht. In de daaropvolgende jaren volgde het ministerie van Economische Zaken en Arbeid en tenslotte in 1933 het ministerie van Sociale Zaken.

Sinds de jaren '30 is er een trend te zien van toenemende vakspecialisatie onder ambtenaren. Van der Meer, Raadschelders & Kerkhoff beschrijven dat het vanaf de jaren '60 voor een minister onmogelijk is geworden om bij te houden waar zijn departement zich mee bezig houdt (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011, p. 237). De overheid heeft meer en complexere taken gekregen. Omdat getracht wordt om wetgeving aan te laten sluiten op specifieke situaties en uitzonderingsgevallen, worden wetten steeds complexer (Janssen C. , 1993, p. 61). Dit betekent dat er behoefte is aan meer en beter opgeleide ambtenaren. Dit vergroot ook de afhankelijkheid van de minister van die ambtenaren (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011, p. 276). Daarnaast is er een verschuiving te zien van voornamelijk juridisch opgeleide ambtenaren, naar ambtenaren met een specialistische technische, sociologische of economische opleiding (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011, pp. 282, 283). Een ander gevolg van vakspecialisatie is het risico dat er verkokering ontstaat (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011, p. 239).

2.1.4 PARLEMENT IN EEN TOENEMEND COMPLEXE SAMENLEVING

Hagelstein geeft aan dat het parlement zijn of haar werkzaamheden heeft aangepast aan de complexiteit van de maatschappij (Hagelstein, 1991, p. 2). Het parlement moet werken in een complexe en dynamische maatschappij met veel problemen. Het gevolg hiervan is dat *'de generalistische werkwijze, die de vorige eeuw in de afdelingen dominant was, heeft plaatsgemaakt voor een gespecialiseerde en op het oog doelmatige werkverdeling'* (Hagelstein, 1991, p. 2).

In zijn visie heeft in deze context de parlementaire commissie aan invloed gewonnen in het parlement ten koste van de plenaire vergadering (Hagelstein, 1991, pp. 1 - 3). Dit wordt bevestigd door een studie van Andeweg (1997) die laat zien dat in 1979 38% van de parlementsleden bij het stemmen het advies van de specialist (die deelneemt aan de parlementaire commissie) van de partij volgt en dat dit percentage in 1990 op 53% ligt (Andeweg, 1997, p. 124).

Hagelstein beargumenteert dat er in de commissies evenwicht moet zijn tussen generalisme en specialisme omdat specialisme de parlementaire controle wel ten goede kan komen, maar anderzijds kan leiden tot versplinterde controle en daarmee de departementale verkokering kan versterken (Hagelstein, 1991, p. 103).

2.2 ROLLEN VAN PARLEMENTARIËRS

Het typeren van rollen heeft alles te maken met een poging om menselijk gedrag te kunnen ordenen. Met een rol wordt getracht om patronen in gedrag te typeren en te onderscheiden. Turner (1968) definiëert een rol als volgt: *“role provides a comprehensive pattern for behaviour and attitudes; it constitutes a strategy for coping with a recurrent type of situation; it is socially identified, more or less clearly, as an entity; it is subject to being played recognizably by different individuals; and it supplies a major basis for identifying and placing persons in society”* (Saalfeld & Muller, 1997, p. 2).

In deze scriptie zal de rol van de parlementariër over een tijdsperiode van zestig jaar vergeleken worden. Om het begrip rol nader in te kunnen vullen, zal in de volgende paragrafen een overzicht gegeven worden van een aantal verschillende typologieën die verschillende auteurs gebruiken als het gaat om de rollen van de parlementariërs. Deze zullen in chronologische volgorde besproken worden, waardoor de typologie van Wahlke et. al (1962) als eerste aan de orde komt, om vervolgens die van Searing (1994) en Andeweg (1997) te bespreken. Ten slotte zal vanuit deze verschillende rolbeschrijvingen een voor dit onderzoek bruikbare typologie beargumenteerd worden.

2.2.1 TYPOLOGIE VAN WAHLKE ET. ALL

De typologie van Wahlke (1962) stamt uit de Verenigde Staten en is gebaseerd op een studie naar wetgevende macht in vier deelstaten (Saalfeld & Muller, 1997, p. 8). De typologie is gericht op het in kaart brengen van het omgaan van wetgevers met een netwerk aan relaties: belangengroepen, partijen, kiezers, leiders, etc.

Allereerst onderscheiden zij in hun typologie drie kernrollen. Deze kernrollen worden bepaald door drie normensets: het doel van het werk als parlementariër bepaalt de *purposive role*, hun representerende taak geeft hen representerende rol en tenslotte is er de *consensual role* voor het omgaan met geschreven en ongeschreven regels. Elementen van deze kernrollen beïnvloeden de parlementariërs in hun verschillende rollen ten opzichte van allerlei soorten van belanghebbenden en deeltaken (Saalfeld & Muller, 1997, pp. 4 - 6).

Deze andere rollen worden ingedeeld in drie sectoren. Allereerst de cliëntèle sector met daarin de belangengroepen, de partij, het deelgebied waaruit zij afkomstig zijn en agentschappen/ambtenarij. Vervolgens de specialistische sector waarin individuele wetgevers een speciale rol hebben als specialist, leider in een commissie, partijleider of woordvoerder (Saalfeld & Muller, 1997, p. 6). Tenslotte wordt een incidentele sector onderscheiden waarin gesproken wordt over relaties buiten het parlement door verwantschap, vriendschap of lidmaatschap van een specifieke groep.

In al deze verschillende sectoren vullen de wetgevers hun kernrollen in (Saalfeld & Muller, 1997, p. 7). Tot zover is de typologie van Walker maar beperkt relevant, aangezien het zich beperkt tot een weergave van verschillende taken van parlementariërs, uitgedrukt in rollen. Interessanter is zijn gebruik van het woord roloriëntaties omdat hij daarmee verwijst naar systematische verschillen tussen verschillende wetgevers in de kernrollen.

Wahlke et al onderscheiden bijvoorbeeld drie manieren om invulling te geven aan de representerende rol. Allereerst is er de *trustee* die zijn eigen overtuiging volgt bij het maken van keuzes. De tweede soort parlementariër is de *delegate* die het oordeel probeert te volgen van zijn kiezers. Tenslotte is er de *politico* die deze twee roloriëntaties combineert (Bosma, 2012, pp. 19, 20).

Met betrekking tot de *purposive role* is er een vijftal roloriëntaties te onderscheiden: de *ritualist*, de *tribune*, de *inventor*, de *broker* en de *opportunist*. De *ritualist* vindt het wetgevende proces doel op zichzelf. Hij probeert wetgeving te begrijpen en te beïnvloeden en stemt over zoveel mogelijk wetgeving mee (Bosma, 2012, p. 19). De tribuun ziet zijn voornaamste taak in het verdedigen van de belangen van het volk en houdt zich daarom dan ook bezig met de wensen van het volk (Bosma, 2012, p. 19). De *inventor* ziet het algemeen belang als zijn voornaamste doel en wil problemen oplossen (Bosma, 2012, p. 19). De *broker* probeert consensus te bereiken tussen verschillende partijen en belangen. De *opportunist* wil graag herkozen worden en doet alsof hij zich bezighoudt met wetgeving, maar in werkelijkheid voert hij weinig parlementaire activiteiten uit (Bosma, 2012, p. 19).

De typologie in zijn geheel is complex om te gebruiken en omvat te veel aspecten om aan te sluiten bij de onderzoeksvraag van deze scriptie. Vooralsnog is vooral het idee om te spreken van verschillende roloriëntaties voor de invulling van de verschillende taken van parlementariërs relevant voor dit onderzoek.

2.2.2 TYPOLOGIE VAN SEARING

Ruim dertig jaar na het verschijnen van de typologie van Wahlke publiceert Searing (1994) een nieuwe typologie. Hij is van mening dat de rollen van Wahlke wel aansluiting vinden in de academische wereld, maar niet aansluiten bij de wereld van politici (Saalfeld & Muller, 1997, p. 9).

Searing begint zijn typologie met het onderscheiden van vier rollen, die gerelateerd zijn aan verschillende taken van parlementariërs. Allereerst is dit de *policy advocate* met als doel de regering te controleren en het beleid te beïnvloeden. Vervolgens noemt hij de *parliament men* die het parlement zien als doel op zichzelf en die de instituties in stand willen houden. De derde rol die onderscheiden wordt is de rol van *ministerial aspirant*. De ministerial aspirant ziet het parlamentslid-zijn als stap in zijn carrière. Tenslotte spreekt hij over de *constituency member* die in het parlement een specifiek belang of maatschappelijk probleem aan de orde wil stellen (Saalfeld & Muller, 1997, p. 10).

Deze vier verschillende rollen werkt Searing verder uit door de rollen te verdelen in verschillende subrollen. De *policy advocate* verschijnt in de volgende drie verschillende vormen: de *idealist*, de *generalist* en de *specialist*. De *idealist* heeft abstracte en vaak radicale politieke ideeën. De *generalist* houdt zich wel bezig met concrete ideeën maar focust niet op specifieke items. De *specialist* probeert beleid op specifieke deelgebieden of items te beïnvloeden (Saalfeld & Muller, 1997, pp. 10, 11).

Voor de *parliament men* beschrijft Searing eveneens drie verschijningsvormen. De eerste hiervan is de *statuszoeker*. De *statuszoeker* ziet het parlement als een middel om status te verkrijgen (Saalfeld & Muller,

1997). De tweede is de toeschouwer die het idee wil hebben dat hij op de plaats is waar de belangrijke dingen gebeuren (Searing, Backbench and leadership Roles in The House of Commons, 1995). Tenslotte is er de club man die zich onderscheidt door vitaliteit en activiteit (Searing, 1995, p. 426).

Searing maakt onderscheid tussen de hoogvliegende en de onderdanige *ministerial aspirant* (Saalfeld & Muller, 1997, pp. 10, 11). Beiden zijn gericht op het maken van promotie, maar de een zou graag minister worden, terwijl de andere slechts staatssecretaris ambieert.

Tenslotte zijn de *constituency members* onder te verdelen in de *welfare officers* en de *local promoters*. De welfare officer komt op voor een specifiek maatschappelijk probleem en de local promoter behartigt voornamelijk lokale belangen (Saalfeld & Muller, 1997, pp. 10, 11).

De typologie is redelijk praktisch en het is niet erg moeilijk om gevoelsmatig levende voorbeelden te vinden bij de verschillende soorten parlementariërs. Desondanks is ook deze typologie niet geschikt voor dit onderzoek. In de typologie wordt sterk uitgegaan van de doelen die parlementsleden zichzelf stellen, terwijl voor dit onderzoek voor dit onderzoek alleen van belang is hoe parlementsleden het doel 'beïnvloeden van beleid' realiseren.

2.2.3 TYPOLOGIE VAN ANDEWEG

Andeweg (1997) introduceert een typologie in reactie op de indeling van Wahlke et al. Hij beschrijft dat de indeling van Wahlke et al met betrekking tot de representerende rol geen recht doet aan de invloed van partijen (Andeweg, 1997, p. 1). Hij introduceert daarom drie andere categorieën, namelijk *parliamentarian*, *partisan* and *advocate*. De parliamentarian vertegenwoordigt het hele volk. De partisan vertegenwoordigt de kiezers van zijn partij en het partijprogramma. De advocate vertegenwoordigt specifieke belangen van een sector, bijvoorbeeld onderwijs of een regio (Andeweg, 1997, p. 9).

Hij beschrijft dat in Nederland na 1917 langzaam een ontwikkeling te zien is van parliamentarian naar advocate. De oorzaken hiervoor liggen in een verschuiving naar gespecialiseerde commissies en het feit dat partijen na de wijziging naar een kiesstelsel op basis van evenredige vertegenwoordiging hun kandidatenlijst samenstelden door te kijken naar de specifieke belangen die kandidaten zouden kunnen behartigen (Andeweg, 1997). Na 1965 werd de rol van partisan dominant. Na 1960 steeg het aantal zwevende kiezers. Het werd hierdoor voor partijen belangrijker om verkiezingsbeloften waar te maken. Omdat dit niet mogelijk is wanneer binnen een partij niet volgens programma gestemd wordt, steeg de partijdiscipline (Andeweg, 1997, p. 118).

De typologie is overzichtelijk en eenvoudig. De typologie is echter met name interessant omdat deze toegespitst is op de Nederlandse situatie en de typologie een trend aangeeft. Voor deze scriptie is deze trend echter maar beperkt bruikbaar omdat de typologie beperkt is tot de representerende taak van de parlementsleden.

2.2.4 TYPOLOGIE DESKUNDIGHEID PARLEMENTARIËRS

De verschillende typologieën dragen interessante aspecten aan voor het analyseren van de invloed van toegenomen complexiteit op de rol van de parlementariërs. Geen van de typologieën is echter rechtstreeks bruikbaar. In deze scriptie zal daarom een afwijkende typologie gebruikt worden. De typologie sluit aan bij zowel Wahlkers et al en Searing in het afleiden van de rollen van taken van de parlementariërs.

Hierbij zijn twee taken van belang: allereerst het beïnvloeden en controleren van beleid en ten tweede de rol als volksvertegenwoordiging. De taak die het beïnvloeden en controleren van beleid betreft, is in navolging van de rol als *policy advocate*, zoals Searing deze beschrijft. De rol als volksvertegenwoordiger sluit aan bij de rolindeling van Andeweg die drie manieren van invulling van de representerende rol van de parlementsleden beschrijft.

In het kader van complexiteit is het interessant om te weten of parlementsleden zich generalistisch dan wel specialistisch opstellen. Dit is voor beide taken een relevante roloriëntatie. Voor het beïnvloeden van beleid is dit interessant omdat zij enerzijds zich specifiek kunnen richten op een bepaald beleidsterrein en anderzijds kunnen focussen op de samenhang tussen beleid op verschillende beleidsterreinen. Voor het uitvoeren van de rol als volksvertegenwoordiger geldt in grote lijnen hetzelfde. De vraag hierbij is of de rol van volksvertegenwoordiger zich concentreert op in het oog houden van algemeen belang of op het belang van een specifieke deelgroep die geraakt, dan wel bevoordeeld wordt door bepaald beleid.

Dit levert de volgende matrix op:

Figuur 2.1

	Roloriëntatie		
		Generalistisch	Specialistisch
Taak	Beïnvloeden beleid	Generalistisch deskundige	Specialistisch deskundige
	Representatie burger	Vertegenwoordiger algemeen belang	Vertegenwoordiger specifiek belang

2.2.5 HYPOTHESE: INVLOED VAN TOEGENOMEN COMPLEXITEIT OP DE ROL VAN DE PARLEMENTARIËR

Zoals Andeweg beschrijft kan de invulling van de rol van de parlementariër door de tijd heen veranderen (Andeweg, 1997). De vraag is in hoeverre de toegenomen complexiteit een dergelijke verandering heeft veroorzaakt. In het algemeen wordt in de sociologie de trend beschreven dat complexiteit zorgt voor functionele differentiatie (Timmermans, 2008). Zoals Van der Meer, Raadschelders en Kerkhoff beschrijven heeft toegenomen complexiteit gezorgd voor specialisatie onder ambtenaren (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011). Hagelstein stelt dat in het parlement sprake is van een specialistischer werkwijze (Hagelstein, 1991). Daarnaast is de invloed van de specialist binnen de partij toegenomen (Andeweg, 1997). De verwachting is dan ook dat toegenomen complexiteit zal leiden tot meer specialisatie van parlementariërs. De invulling van de rol van parlementsleden zal dan in de afgelopen vijftig jaar gewijzigd zijn in de richting van specialistisch deskundige en vertegenwoordiger van specifieke belangen.

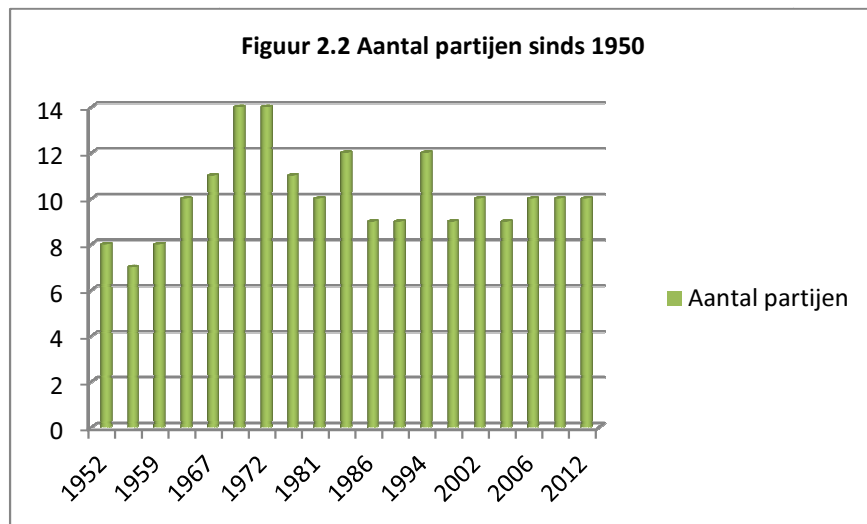
2.3 INTERVENIËRENDE FACTOREN

In dit derde deel van het theoretisch kader zal gezocht worden naar factoren die bepalend zouden kunnen zijn voor de invloed van complexiteit op de mate van specialisatie.

2.3.1 FRACTIEGROOTTE

Een eerste mogelijk interveniërende factor is het aantal partijen en parlementsleden per partij. Logischerwijs is het lastiger om te specialiseren in een kleinere fractie. Een groter aantal partijen leidt tot minder parlementsleden per partij en bemoeilijkt daardoor specialisatie.

Tot de jaren '60 waren er in Nederland in het politieke landschap weinig veranderingen. De belangrijkste oorzaak hiervoor is gelegen in de verzuiling. De uitkomst van de verkiezingen was dan ook voor een groot deel redelijk voorspelbaar (Lucardie, 2007, pp. 31 - 33). In de jaren '60 kwam de verzuiling op gaan en in combinatie met andere processen, zoals secularisering en individualisering heeft dit het politieke landschap veranderd. De gevolgen van deze processen zijn te zien in de electorale volatiliteit die sterk gestegen is, regeringen die gevormd worden van minimaal winnende coalities, meer polarisatie en de opkomst en het succes van 'nieuwe' partijen zoals D66 en de PVV (Pennings & Keman, 2008). Voor de invloed op de rol van de parlementariërs is een aantal dingen van belang. De electorale volatiliteit zou kunnen zorgen voor meer wisselingen van parlementsleden, waardoor het lastiger is om te specialiseren. Daarnaast kunnen zowel electorale volatiliteit als de opkomst van nieuwe partijen, zorgen voor versplintering waardoor kleine fracties ontstaan, waarin het bijzonder lastig is om te specialiseren.

Met betrekking tot de versplintering van de partijen is in figuur 2.2 de ontwikkeling te zien van het aantal partijen sinds 1950¹. Met enige schommelingen is hierin een lichte stijging te zien. Uiteindelijk is het aantal partijen na 1950 niet meer zo laag geweest als daarvoor. Opvallend is dat zelfs ondanks het samengaan van de KVP, de CHU en de ARP bij de verkiezingen van 1977 het aantal partijen niet meer lager is geworden dan voor 1960 (Zetelverdeling Tweede Kamer 1946-heden, 2013). Hierin is het wel belangrijk om mee te nemen dat in 1956 het aantal zetels verhoogd is van 100 naar 150.

Om veranderingen in fractiegrootte te illustreren hebben Laakso en Taagepera de maat effectief aantal partijen geïntroduceerd (Laakso & Taagepera, 1979). Hoe hoger het effectief aantal partijen, hoe meer versplintering. Wanneer er één partij is, is het effectief aantal partijen 1. Wanneer alle partijen exact evenveel zetels hebben, is het effectief aantal partijen gelijk aan het aantal partijen. Hoe meer partijen een beduidend lager aantal

¹ Deze figuur is gebaseerd op gegevens van de Parlement en Politiek:
http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvx6/zetelverdeling_tweede_kamer_1946_heden

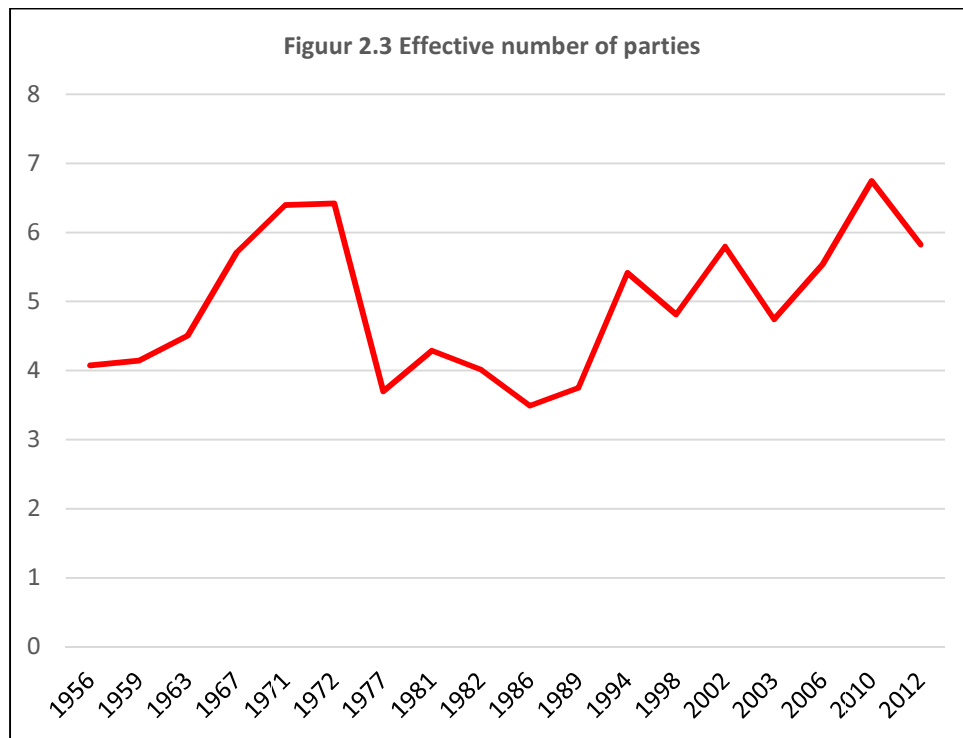

zetels hebben dan een evenredig deel, hoe groter het verschil is tussen het effectief aantal partijen en het aantal feitelijke partijen.

Het effectief aantal partijen wordt berekend met onderstaande formule, waarbij N_2 gelijk is aan het effectief aantal partijen, waarbij n gelijk is aan het totaal aantal partijen en waarbij p_i gelijk is aan het aandeel van partij i in het totaal aantal zetels (Laakso & Taagepera, 1979).

$$N_2 = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2}$$

Voor de Nederlandse situatie sinds 1960 levert deze formule figuur 2.3 op. Het effectief aantal partijen heeft in Nederland altijd lager gelegen dan het aantal feitelijke partijen. Dit is niet verbazend, aangezien er in Nederland altijd een behoorlijk aantal kleinere partijen (geweest) is.

Over de tijd heen zijn er zeker wel veranderingen zichtbaar, maar er is geen sprake van een trend. Dit betekent niet dat deze variabele niet van invloed kan zijn op de mate van specialisatie. Deze grafiek laat slechts zien dat deze variabele een mogelijke verandering niet zelfstandig kan verklaren. Wanneer de Kamerleden daadwerkelijk veel specialistischer zijn in hun optreden zal de verklaring daarvoor niet liggen in het effectief aantal partijen. Het is echter nog steeds wel mogelijk dat de fractiegrootte invloed heeft op de mate van specialisatie van individuele Kamerleden. De hypothese voor het effect van fractiegrootte is dat het aantal fractieleden invloed heeft op de mate van specialisatie: een groter aantal fractieleden maakt het namelijk gemakkelijker mogelijk om te specialiseren.

De volgende paragrafen gaan eveneens over de mogelijkheid om te specialiseren, maar dan toegespitst op de rol van parlementaire commissies en de taken die deze commissies zijn toebedeeld in het Reglement van Orde.

2.3.2 REGLEMENT VAN ORDE EN PARLEMENTAIRE COMMISSIES

In de periode die onderwerp is van dit onderzoek is het Reglement van Orde van de Tweede Kamer een aantal keer gewijzigd. Een deel van deze wijzigingen kan een rol spelen als interveniërende factor. In 1956 is een relevante wijziging in het reglement van Orde. Vanaf het jaar 1956 wordt voor ieder departement een vaste commissie ingesteld in de Tweede Kamer (Franssen & Schagen, 1990, p. 17). In het kader van specialisatie is dit een belangrijke ontwikkeling omdat het werken in commissies de mogelijkheid geeft om te specialiseren op bepaalde onderwerpen.

Voor deze tijd werd er ook al wel buiten de plenaire vergadering om voorbereidend onderzoek in afdelingen gedaan maar de Kamerleden werden hiervoor door loting geselecteerd, waarbij geen rekening gehouden werd met partijen en deskundigheid van de Kamerleden (Hoetink & Tanja, 2008).

Negen jaar later wordt een voorstel gedaan om een nieuwe tekst op te stellen voor het Reglement van Orde. Dit heeft vanaf vergaderjaar 1966 – 1967 een aantal gevolgen. Vanaf dit jaar konden er vaste en bijzondere commissies ingesteld worden voor andere taken dan wetgeving en controle (Hagelstein, 1991, p. 50). Voor de vaste commissies ontstond de mogelijkheid tot openbare commissievergaderingen (OCV's) (Franssen & Schagen, 1990, pp. 18 - 19). De openbaarheid was niet dwingend. Er mochten geen twee OCV's tegelijk gehouden worden en het was ook niet toegestaan om dit tegelijk met een plenaire vergadering te doen (Hagelstein, 1991, p. 51). Daarnaast werden de verslagen van de commissievergadering openbaar gemaakt. In de verslagen zouden niet de namen van de leden vermeld worden (Hagelstein, 1991, p. 51). Commissies kregen de bevoegdheid om hoorzittingen te houden. Tenslotte werd er een Algemene Begrotingscommissie ingesteld voor coördinatie en afweging van financiële wensen na behandeling van de begrotingsvoorstellen door de commissies (Hagelstein, 1991, pp. 51 - 52).

In 1974 werd besloten om, ter bevordering van de openbaarheid, de namen van de fracties te vermelden in de commissieverslagen. In 1980 werden alle commissievergaderingen openbaar gemaakt, tenzij expliciet anders besloten zou worden (Hagelstein, 1991, p. 52). De naam OCV verloor hiermee haar betekenis (Bovend'eert & Kummeling, 2010, p. 407). Daarnaast wordt de macht van de vaste commissies vergroot, omdat parlementsleden de mogelijkheid krijgen om in een uitgebreide commissievergadering (UCV) moties in te dienen en te stemmen over amendementen. Over deze onderwerpen kon dan wel in de plenaire vergadering een nieuwe stemming aangevraagd worden (Franssen & Schagen, 1990, p. 19).

Deze veranderingen in werkwijze hebben wellicht het verband tussen toegenomen complexiteit en de invulling van de rol van de parlementariër veranderd. Door meer gewicht te leggen bij de commissies, hebben parlementsleden de mogelijkheid gekregen om zich te specialiseren. Daarnaast is het te verwachten dat eventuele specialisatie met name te zien zal zijn in de parlementaire commissies.

Hagelstein stelt dat het grootste deel van het werk van parlementariërs gedaan wordt in de fractie- en commissievergaderingen. Hij beschrijft dat besluiten over het algemeen zodanig voorbereid zijn in commissies dat het afsluitende plenaire debat een formaliteit is (Hagelstein, 1991, p. 1). Hagelstein beschrijft dat de belangrijke rol van commissies ontstaan is door het werken in een turbulente en ingewikkelde maatschappij. Hij ziet een verschuiving van een generalistische naar een specialistische werkwijze sinds de 19^e eeuw (Hagelstein, 1991, p. 2). De hierboven beschreven veranderingen van het Reglement van Orde bevestigen de

verschuiving van de werkdruk naar de commissies. Uit de veranderingen blijkt dat de bevoegdheden van de commissies toegenomen zijn.

Parlementaire commissies worden na elke Tweede Kamerverkiezing opnieuw samengesteld. De voorzitter van de Tweede Kamer beslist uit hoeveel leden een commissie mag bestaan. In 1990 bestonden de commissies gemiddeld uit 23 leden. Kamerleden mogen zitting nemen in meerdere commissies tegelijkertijd (Hagelstein, 1991, pp. 120 - 123). Dit is zeker voor de kleinere partijen een belangrijk gegeven. Hoewel bij de samenstelling van de commissies gewerkt wordt met het evenredigheidsbeginsel, gebeurt dit niet heel strikt. Voor kleine fracties zou dit anders kunnen betekenen dat zij vrijwel nooit in de commissie vertegenwoordigd zijn. Anderzijds zou het een ondervertegenwoordiging van de grote partijen betekenen wanneer elke partij in elke commissie een zetel heeft (Hagelstein, 1991, pp. 120 - 123). Het is aan de Voorzitter en het Presidium van de Tweede Kamer om deze afwegingen te maken. Hierbij houden zij rekening met de voorkeuren die de fracties aangegeven hebben. Zij worden geacht hierbij ook rekening te houden met deskundigheid en ervaring van de Kamerleden (Hagelstein, 1991, p. 122).

Mogelijk zal een verschuiving in rolinvulling van de parlementsleden vooral zichtbaar zijn in de parlementaire commissies omdat hier in de tweede helft van de 20^e eeuw steeds meer werk uitgevoerd wordt.

2.3.3. PARTIJ GERELATEERDE KENMERKEN

Lucardie (2007) beschrijft in zijn boek 'Nederland stromenland' dat er vier Nederlandse politieke stromingen zijn. De oorsprong hiervan ligt in de Franse Revolutie. Het radicalisme volgde de ideeën van de Franse revolutie, namelijk vrijheid, gelijkheid en broederschap. Het conservatisme verzette zich hiertegen. Vanuit het radicalisme zijn het liberalisme en het socialisme ontstaan (Lucardie, 2007, pp. 6 - 9). De stroming conservatisme speelt vrijwel geen rol meer, maar de ideeën leven door in het calvinisme en het katholicisme (Lucardie, 2007, pp. 14 - 16). Tot 1960 is het gemakkelijk om de verschillende partijen in te delen binnen deze stromingen. Daarna wordt dit echter veel lastiger omdat er nieuwe partijen ontstaan die zich niet zo gemakkelijk laten indelen in de deze stromingen.

Voor de oprichting van de VVD in 1948 waren er verschillende liberale partijen zoals de Radicale Bond, de Bond van Vrije Liberalen en de Liberale Unie (Lucardie, 2007, pp. 12 - 14). Deze zijn echter niet relevant omdat alleen gegevens van na 1950 in dit onderzoek meegenomen worden. Voor deze periode is het echter wel relevant of de D66 geschaard moet worden onder de liberale partijen. Een reden om dit niet te doen is dat zij zich bij hun oprichting afkeerden van verzuiling en de ismen verouderd vonden. Anderzijds noemde partijleider Jan Terlouw zich liberaal, is zelfbeschikking een belangrijk item, sloot de D66 zich in het Europees Parlement aan bij de liberale fractie en vertoont de partij overeenkomsten met de vrijzinnige democraten uit de 19^e eeuw (Lucardie, 2007, pp. 86 - 90). Omdat de D66 zich na oprichting meer bewoog heeft richting het liberalisme en omdat de D66 een aantal overeenkomsten vertoont met de radicale liberalen uit de 19^e eeuw is ervoor gekozen om de D66 onder te brengen bij het liberalisme.

Evenals het liberalisme ontstond ook het socialisme uit het radicalisme. Zowel de gematigdere socialistische partijen als de communistische partijen behoren tot deze stroming. Dit zijn dan bijvoorbeeld de Partij van de Arbeid, de Communistische Partij Nederland, de Pacifistisch Socialistische Partij en de Socialistische Partij. GroenLinks is, evenals D66 een partij die lastiger in te delen is in de stromingen. GroenLinks is wel grotendeels ontstaan uit linkse partijen, namelijk de Communistische Partij Nederland, de Pacifistisch Socialistische Partij, de Politieke Partij Radicalen en de Evangelische Volkspartij. Daarnaast heeft de partij nog steeds veel aandacht

voor sociale gelijkheid en actief ingrijpen van de overheid (Lucardie, 2007, pp. 91 - 95). Hoewel de partij ook andere invalshoeken heeft, zoals feminisme en ecologie is er om voorgenoemde redenen toch voor gekozen om GroenLinks in te delen bij het socialisme.

Tenslotte zijn er dan nog twee partijen die niet zijn ingedeeld, maar die wel een rol spelen in het onderzoek, namelijk de PVV en de CentrumPartij. Lucardie is van mening dat de PVV moeilijk te vergelijken is met partijen uit het verleden (met uitzondering van Leefbaar Nederland en de LPF) . Er zijn echter wel vergelijkbare partijen in Europa. Lucardie noemt deze partijen nationaal-populistisch (Lucardie, 2007, pp. 98 - 100). Daarnaast is er in Nederland nog de Centruumpartij geweest. De Centruumpartij is door Lucardie niet meegenomen. Deze partij heeft in haar hele geschiedenis dan ook slechts één keer een zetel in het parlement bezet, namelijk in de periode 1982 – 1986. De partij wordt beschreven als racistisch, xenofob, nationalistisch en extreem-rechts. Deze partijen wordt daarom evenals de PVV ingedeeld bij het nationaal-populisme (Parlement & Politiek, 2013).

Deze indeling geeft geen aanleiding om te veronderstellen dat de ideologie van partijen invloed heeft op de mate van specialisatie. Zowel in liberale, socialistische als confessionele partijen is het mogelijk om bijvoorbeeld specifiek kritiek te geven op wetsvoorstellen of bijvoorbeeld meer in het algemeen. Het is misschien wel mogelijk dat de ideologie relatie heeft met de achtergrond van parlementsleden. Zo werd de SDAP bijvoorbeeld in haar begin tijd de Schoolmeesters, Dominees en Advocatenpartij genoemd omdat er de partij voornamelijk intellectuelen trok (Lucardie, 2007, p. 27). De relatie tussen opleiding en beroepsachtergrond zal echter in de volgende paragraaf worden besproken.

2.3.4 OPLEIDING EN BEROEPSACHTERGROND PARLEMENTSLEDEN

Een andere factor die van invloed kan zijn op de invulling van de rol van de parlementariërs is de opleiding die zij gevolgd hebben. Hierbij kan gedacht worden aan zowel opleidingsniveau als opleidingssoort. Een parlements lid die een studie onderwijskunde gevolgd heeft, kan zich gemakkelijker specialiseren in onderwijs dan een parlements lid die een studie recht gevolgd heeft.

Het onderzoek naar de opleidingen van parlementsleden is beperkt. Jenkinson concludeert dat na de jaren '50 het aantal technici in het Engelse parlement verdubbeld is, het is echter in 1964 nog steeds maar 6% (Jenkinson, 1965).

Met betrekking tot opleidingsniveau beschrijft Bovens dat in de negentiende eeuw drie kwart van de Kamerleden universitair geschoold was. Met de uitbreiding van het kiesrecht daalde dit percentage tot onder de 50%. Vanaf de jaren '60 is dit weer gestegen tot twee derde van het aantal Kamerleden. Vanaf de jaren '90 is het totale percentage hoger opgeleiden toegenomen omdat 25% van de Kamerleden een HBO diploma heeft (Bovens M. , 2006). Hoewel de toename van het aantal hoger opgeleiden een veel bredere maatschappelijke trend is, is het totale percentage hoger opgeleiden in de Tweede Kamer wel buitenproportioneel.

Bovens en Wille (2011) besteden ook aandacht aan de soorten opleiding van parlementsleden. In de tweede helft van de negentiende eeuw was meer dan 80% van de Kamerleden in Nederland jurist (Bovens & Wille, 2011, p. 74). In 1970 lag dit percentage onder de 50% en sindsdien is dit percentage alleen maar verder gedaald. Kamerleden hebben nu dan ook een gevarieerdere achtergrond dan vijftig jaar geleden. Vooral het aantal sociale wetenschappers is sterk toegenomen. Sinds 1970 is het aantal economen in de Kamer juist gedaald: van meer dan 35% van de Kamerleden tot een percentage van rond de twintig (Bovens & Wille, 2011, p. 75).

Naast een opleiding hebben parlementsleden ook werkervaring die van invloed kan zijn op hun expertise. Bovens en Wille stellen dat er sprake is van professionalisering van politici. In de eerste helft van de twintigste eeuw waren Kamerleden afkomstig van vakbonden, boerenbonden of koepelorganisaties. De afgelopen decennia zijn de Kamerleden *'partijpolitici en is de politiek een eigen professie geworden'* (Bovens & Wille, 2011, p. 77).

Naar de beroepsachtergrond van Nederlandse parlementsleden is weinig onderzoek gedaan. Door Norris en Lovenduski is echter wel onderzoek gedaan naar de achtergrond van Britse parlementsleden van de *Labour Party* en de *Conservative Party* (Norris & Lovenduski, 1995, pp. 98, 99). Na de Tweede Wereldoorlog zijn hierin een aantal verschuivingen te zien.

Het aantal parlementsleden met een militaire achtergrond is bij de Conservative Party afgenomen met 10,3%. Bij de Labour Party was dit percentage maar 0,8% en lag dit percentage in 1992 op 0. Het aantal boeren bij de Conservative Party is afgenomen met 9,0% en het aantal ongeschoolde werkers is bij de Labour Party afgenomen met 10,8% (Norris & Lovenduski, 1995, p. 99). Het aantal voormalig ambtenaren is met 2,3% gedaald bij de Conservative Party en met 4,9% gestegen bij de Labour Party (Norris & Lovenduski, 1995, p. 99).

Binnen één specifieke Nederlandse sector is wel onderzoek gedaan naar de achtergrond van fractiespecialisten. Trappenburg bespreekt in haar inaugurele rede voor de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Patientperspectief de uitspraak van Van den Berg en Molleman die in 1975 betoogden dat er sprake was van verkokering van de politiek. Zij geeft aan dat er sinds die tijd pogingen zijn gedaan om de ijzeren ring van verkokering te breken (Trappenburg, 2005, pp. 5 - 7).

Trappenburg beargumenteert dat er in de Tweede Kamer van deze ontkokering nog niet zoveel te merken is. Het aantal fractiespecialisten volksgezondheid met een achtergrond in de gezondheidszorg is sinds 1970 juist gestegen van 11 in de periode 1946 – 1960 tot 34 in de periode 1994 – 2004. Het getal elf is echter wel deels te verklaren door het lagere aantal parlementsleden tot 1956. Het aantal van 34 is te relativiseren omdat een zestal te kort in het parlement heeft gezeten om daadwerkelijk een bijdrage te leveren. Desondanks is er in geen geval sprake van een afname (Trappenburg, 2005, pp. 11, 12).

Het aantal fractiespecialisten met een achtergrond in de gezondheidszorg lijkt dus te zijn gestegen. Dit biedt handvaten voor het onderzoek naar beroepsachtergrond als interveniërende factor.

2.3.5 VARIATIE VAKGEBIED

Parlementsleden houden zich bezig met een scala aan onderwerpen die gerelateerd zijn aan verschillende vakdepartementen. Bij de vraag naar de invloed van toegenomen complexiteit op de rolinvulling van de parlementsleden is het daarom van belang om te weten in hoeverre de rolinvulling verschilt per vakgebied. Zoals eerder in dit hoofdstuk beschreven wordt toegenomen complexiteit in de eerste plaats veroorzaakt door een toename van het aantal keuze-opties, vervolgens door de interafhankelijkheid van diverse aspecten, de turbulentie en het bewustzijn van de complexiteit (Zolo, 1992). Met betrekking tot complexiteit en dynamiek van departementen schrijft De Heer (1989): *'De dynamiek en complexiteit van de relaties van departementale organisaties met hun omgeving is de afgelopen decennia toegenomen'* (1989, p. 119). Het is echter niet onvoorstelbaar dat, op basis van de genoemde factoren, in bepaalde vakgebieden de complexiteit meer is toegenomen dan in andere vakgebieden.

Vanuit bestaand onderzoek of bestaande literatuur zijn er weinig aanwijzingen om te veronderstellen dat er grote verschillen zijn tussen de complexiteit van de verschillende departementen. Vergelijkende onderzoeken naar departementen stellen vooral dat alle departementen te maken hebben met grote veranderingen in contextuele factoren (Hakvoort, 1994).

Vanuit niet vergelijkend onderzoek zijn er wel aanwijzingen om aan te nemen dat de gezondheidszorg een terrein is waarop in bijzondere mate sprake is van toegenomen complexiteit. Door technologische ontwikkelingen is het aantal mogelijkheden hier bijvoorbeeld hard gegroeid (Gemmel & de Raedt, 2008, p. 14). Dit geldt niet alleen voor de medische mogelijkheden, maar ook voor de ontwikkelingen rond de financiering van de zorg. Zo wordt er op dit moment gebruik gemaakt van een complex productregistratiesysteem met enkele duizenden Diagnose Behandel Combinaties (Brandenburg, 2007). De mondigheid van patiënten is toegenomen. De eisen aan de zorg zijn toegenomen (Gemmel & de Raedt, 2008, p. 14). Er is sprake van individualisering van de zorg waardoor maatwerk geboden moet worden en ingespeeld moet worden op de behoefte van de patiënt (Minderaa, 1997). Een opvallend voorbeeld hiervan is het Persoons Gebonden Budget. Dergelijke ontwikkelingen verhogen het aantal variabelen en daarmee de complexiteit. De gezondheidszorg is ook een terrein waarop in het bijzonder sprake is van permanente innovatie (Lemmens, 2008) door de ontwikkeling van nieuwe apparatuur en medicijnen.

2.4 OVERIGE MOGELIJK VERKLARENDE FACTOREN

Naast toegenomen complexiteit zijn er in de maatschappij en in het parlement tal van wijzigingen en ontwikkelingen aan te wijzen. Deze zouden eveneens invloed gehad kunnen hebben op de rol van de parlementariër. Om te voorkomen dat een wijziging in rolopvatting onterecht toegewezen zou worden aan de toegenomen complexiteit is het de bedoeling om in dit derde deel van het theoretisch kader te zoeken naar andere factoren die gezorgd zouden kunnen hebben voor verandering in rol van de parlementsleden als het gaat om generalisatie en specialisatie. Het is de bedoeling om allereerst veranderingen te bespreken die gerelateerd zijn aan de werkwijzen en de organisatie van het parlement, vervolgens om veranderingen in het politieke landschap aan de orde te stellen en ten slotte om de invloed van de media te bespreken.

Bij de bespreking van deze factoren is er sprake van overlap met het vorige hoofdstuk. Dit komt omdat een aantal factoren zowel interveniërend als op zichzelf staand effect kan hebben. Zo zou bijvoorbeeld het aantal leden in een fractie een voorwaarde kunnen zijn voor specialisatie van fractieleden, maar een groter aantal fractieleden kan ook op zich zelf een toename van specialisatie verklaren. Een aantal factoren zal daarom opnieuw besproken worden in dit vierde deel van het theoretisch kader.

2.4.1 NUMERIEKE VERANDERINGEN

De eerste verandering die van invloed kan zijn, is wijziging van het aantal parlementsleden. Hoe meer parlementsleden, hoe gemakkelijker zij kunnen specialiseren. Een verandering in het aantal parlementsleden werd doorgevoerd in het jaar 1956. Het aantal parlementsleden in de Tweede Kamer werd van 100 uitgebreid naar 150. Tegelijkertijd werd het aantal Kamerleden in de eerste Kamer van 50 uitgebreid naar 75 (Bovend'eert & Kummeling, 2010, p. 27). Aangezien in deze scriptie de toegenomen complexiteit voornamelijk gedateerd wordt sinds 1960, is deze wijziging in zoverre relevant dat de invloed van de wijziging niet verstorend mag werken. Het aantal parlementsleden is sindsdien gelijk gebleven.

Zoals besproken in paragraaf 2.3.1 is er geen trend te zien als toename of afname van het effectief aantal partijen. Waarschijnlijk zal deze numerieke factor dan ook niet op zichzelf een verandering kunnen verklaren.

De hypothese is daarom dat numerieke factoren niet direct de mate van specialisatie beïnvloed hebben.

2.4.2 VERANDERINGEN IN WERKWIJZE PARLEMENT

Bij bespreking van de veranderingen in de werkwijze van het parlement is het allereerst van belang om aandacht te besteden aan de Kamercommissies. Het overgrote deel van de ingekomen stukken in de Tweede Kamer wordt namelijk doorgestuurd naar de vaste Kamercommissies.

Zoals besproken in paragraaf 2.3.2 heeft zich in de werkwijze van het parlement een aantal veranderingen voorgedaan richting meer gespecialiseerd werken door het werk grotendeels te laten uitvoeren in commissies (Hagelstein, 1991). Niet alleen is er vanaf 1956 voor ieder departement een aparte commissie (Franssen & Schagen, 1990), maar ook wordt in de jaren '60 en de jaren '80 meer het aantal bevoegdheden van de commissie uitgebreid (Hagelstein, 1991, p. 50).

De vraag hierbij is of deze veranderingen een reactie zijn op de toegenomen complexiteit of dat deze veranderingen mogelijk op zichzelf een verandering van de rolinvulling veroorzaakt hebben. Hagelstein stelt in zijn boek dat het eerste het geval is. Zijn stelling is dat de veranderingen te verklaren zijn door de turbulentie en de complexiteit van de maatschappij (Hagelstein, 1991, p. 2).

De hypothese is daarom dat veranderingen in de werkwijze niet op zichzelf gezorgd hebben voor een veranderde rol van de parlementariër maar dat de toegenomen complexiteit een verandering veroorzaakt heeft in de werkwijze.

2.4.3 OPLEIDING EN ACHTERGROND PARLEMENTSLEDEN

Met betrekking tot de opleiding van parlementsleden is sinds 1960 een trend te zien waarin Kamerleden een hogere opleiding genieten. Daarnaast variëren de opleidingen van de Kamerleden sterker (Bovens & Wille, 2011, pp. 73 - 75). Dit zou een oorzaak kunnen zijn van meer specialisatie bij Kamerleden.

Een andere ontwikkeling die hier van belang is, is de professionalisering van politici (Bovens & Wille, 2011, p. 78). Dit betekent dat diverse Kamerleden zich niet vanuit hun opleiding of beroepsachtergrond in een van de beleidsterreinen hebben kunnen specialiseren. Deze ontwikkeling zou kunnen leiden tot een meer generalistische rolinvulling van parlementsleden.

Het is lastig om conclusies te trekken uit het bestaande onderzoek over de werkervaring van parlementsleden. Het onderzoek van Norris en Lovenduski (1995) is hiervoor niet bruikbaar omdat hierin weinig aandacht besteedt wordt aan het vakterrein. Uit het onderzoek van Trappenburg blijkt wel dat er meer specialistische woordvoerders op gezondheidszorg zijn (Trappenburg, 2005). Dit is te weinig basis om de hypothese te stellen dat er sprake is van meer specialisatie van Kamerleden. Daarnaast is het hierbij de vraag of de toegenomen complexiteit van de zorg de vraag naar voorkennis en dus specialisatie verhoogt of dat er sprake is van meer voorkennis waardoor er mogelijk sprake is van meer specialisatie.

2.4.4 MEDIA

Een andere factor die mogelijk de invulling van de rol van parlementariërs veranderd heeft, is de media. Met betrekking tot de media beschrijft Brants (2003) een aantal ontwikkelingen. Een hiervan is de ontwikkeling waarin personen, imago en stijl een belangrijkere rol zijn gaan innemen. Politici worden gekozen op basis van hun presentatie in plaats van op basis van hun prestatie (Brants, 2008, pp. 170 - 173). Daarnaast werken de media, mede door commercialisering, volgens medialogica waarin informatie minder belangrijk is dan

amusement (Brants, 2008, pp. 177 - 179). Dit leidt ertoe dat inhoudelijke, politieke berichtgeving afneemt. Een voorbeeld hiervan is het verdwijnen van het parlementaire verslag waarin standpunten van verschillende parlementariërs over een beleidsthema werd samengevat (Brants, 2008, p. 180).

Een veel besproken idee is dat er sprake is van personalisering van het politieke nieuws (Van Aelst, Sheaffer, & Stanyer, 2011). Hoewel in het artikel van Van Aelst, Sheaffer en Stanyer beschreven wordt dat de invulling van dit concept onduidelijk en divers is, gaat het globaal om het idee dat individuele politici belangrijker worden terwijl partijen en instituties aan belang inleveren (Van Aelst, Sheaffer, & Stanyer, 2011, p. 206).

Hoetink en Tanja beschrijven dat de Tweede Kamerleden sinds 1960 '*de draai naar de Camera*' maken (Hoetink & Tanja, 2008, p. 86). Voor de televisie bleek versimpelde problematiek beter te scoren dan het gebruikelijke jargon. Hierdoor is de stijl en de toon van het parlementaire debat veranderd (Hoetink & Tanja, 2008).

Deze trend zou kunnen zorgen voor meer generalisatie omdat presentatie belangrijker wordt dan prestatie, inhoudelijke kennis en standpunten leveren aan belang in, terwijl stijl belangrijker wordt. De hypothese is dan ook dat de media gezorgd zou kunnen hebben voor een meer generalistische rolinvulling.

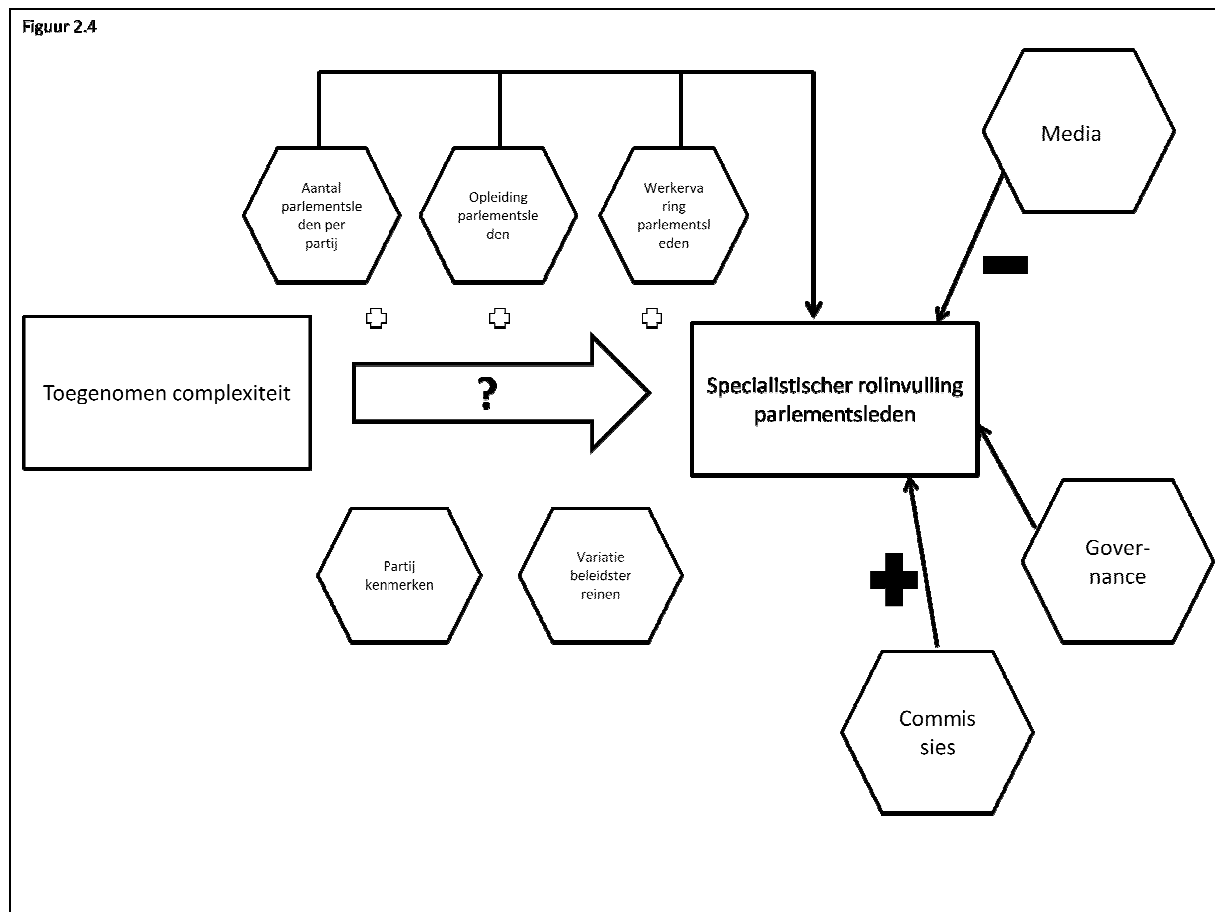
Het is echter goed mogelijk dat dit vooral geldt voor fractievoorzitters en enkele opvallende Kamerleden. Een groot aantal Kamerleden is namelijk nauwelijks op de televisie te zien. Het is daardoor ook nog mogelijk dat de fractievoorzitters dan misschien een meer generalistische rol hebben, maar dat de overige fractieleden niet in hun specialisatiemogelijkheden beperkt worden door de rol van de media.

2.4.5 VAN GOVERNMENT NAAR GOVERNANCE

Binnen de periode die onderwerp is van onderzoek heeft zich nog een relevante verandering voorgedaan in het openbaar bestuur. Sinds de afgelopen drie decennia zijn er ontwikkelingen die wijzen op een verschuiving van government naar governance (Kjaer, 2004, p. 19). De groei van de verzorgingsstaat (zie paragraaf 2.1.3) zorgde voor een toename van belasting en daarmee steeds meer kritiek. Internationalisering beïnvloedde de rol van de overheid. Dit leidde tot een aantal hervormingen, waaronder privatisering, decentralisering, New Public Management en het instellen van agentschappen (Kjaer, 2004, pp. 24 - 31). Dit betekent dat het openbaar bestuur meer moet gaan werken in netwerken (Kjaer, 2004, p. 41). Dit werken in netwerken heeft mogelijk invloed op de mate van specialisatie of generalisatie. Enerzijds kan men zich voorstellen dat het werken in netwerken een meer generalistische opstelling vraagt van parlementsleden omdat zij het overzicht moeten houden tussen de verschillende organisaties en beleidsterreinen. Anderzijds is het niet onlogisch om te verwachten dat het werken in netwerken alle vakspecialisten bij elkaar brengt, waardoor zij zich juist meer specialiseren in een specifiek onderwerp.

2.4.6 AFSLUITEND OVERZICHT

Figuur 2.4 is een concluderende samenvatting van dit theoretisch kader. In deze afbeelding staat het verband tussen toegenomen complexiteit en de rolinvulling van parlementsleden centraal. Er zijn zowel redenen om te verwachten dat de rolinvulling door toegenomen complexiteit specialistischer is geworden als redenen om te verwachten dat deze generalistischer is geworden. Daarom is hier een vraagteken geplaatst.

Vervolgens is er een vijftal factoren die de relatie tussen toegenomen complexiteit en de rolinvulling van parlementsleden kan beïnvloeden (aantal parlementsleden, opleiding, werkervaring, partij kenmerken, variatie beleidsterreinen). De hypothese is dat er een positief verband is tussen de bovenste drie factoren en meer specialisatie. Dus hoe meer parlementsleden per partij of hoe specialistischer de rolinvulling of hoe meer relevante werkervaring, hoe specialistischer de rolinvulling, etcetera.

Voor de onderste twee variabelen geldt dat er vanuit de theorie geen aanwijzing is om een positief of negatief verband te veronderstellen.

Vervolgens zijn er een aantal factoren die op zichzelf een veranderde rolinvulling veroorzaakt kunnen hebben. Deze factoren zijn het werken in commissies met een verwachte verandering naar meer specialisatie, de verandering van government naar governance waarvan onduidelijk is of deze verandering leidt tot meer specialisatie of tot meer generalisatie en een toenemende rol voor de media waarvoor de hypothese is dat dit zal leiden tot meer generalisatie. Daarnaast zijn er factoren zoals aantal parlementsleden, werkervaring en opleiding die zowel zelfstandig een verandering veroorzaakt kunnen hebben als die invloed kunnen hebben op de relatie tussen toegenomen complexiteit en een verandering in roloriëntatie.

3. METHODEN EN TECHNIEKEN

Dit hoofdstuk zal gebruikt worden om uit te leggen hoe gekomen is tot een antwoord op de hoofdvraag die in deze scriptie gesteld is. Daarnaast wil ik verantwoorden waarop ik ervoor gekozen heb om dit onderzoek op deze manier uit te voeren.

3.1 ONDERZOEKSSTRATEGIE

Voor het beantwoorden van de hoofdvraag van dit onderzoek, was een tweetal vragen van uitzonderlijk belang. Allereerst hoe kan ik de invulling van rol van parlementsleden meten. Vervolgens hoe achterhaal ik verandering.

Bij de invulling van de rol van parlementsleden gaat het om de manier waarop zij hun taak vormgeven. Een van hun belangrijkste taken is het, namens het volk, invloed uitoefenen op beleid. Dit uitoefenen van invloed op beleid gebeurt in de talrijke plenaire en commissievergaderingen. Om de rolinvulling te achterhalen zijn deze vergaderingen bij uitstek het geschikte startpunt geweest voor dit onderzoek. Het Nederlandse parlementaire systeem werkt zodanig dat elk wetsvoorstel en elke begroting goedgekeurd moet worden door de Tweede Kamer. Daartoe worden wetsvoorstellen en begrotingen besproken tijdens diverse vergaderingen, al dan niet met aanwezigheid van een minister of staatssecretaris. Dat betekent dat de manier waarop parlementsleden hun taak invullen zichtbaar is tijdens de vergaderingen.

Meer specifiek was voor dit onderzoek de vraag in hoeverre de rolinvulling specialistisch is. De diverse parlementaire vergaderingen zijn voor parlementsleden de mogelijkheid om hun invloed aan te wenden. Zij kunnen de mogelijkheid gebruiken om tot in detail in te gaan op het betreffende wetsvoorstel, maar zij kunnen er ook voor kiezen om te kijken naar samenhang met ander beleid. De keuze zij hierin maken, zal zichtbaar zijn in de woorden die zij gebruiken om hun instemming of kritiek te uiten. Omdat de vergadering de plaats is om invloed uit te oefenen, en gesproken woorden tijdens vergaderingen het middel zijn om invloed te hebben, zal een verslag van vergaderingen een bruikbare bron zijn om de rolinvulling te achterhalen. De verslagen van parlementaire vergaderingen geven informatie over de mate waarin een parlements lid ervoor kiest om specialistische kritiek te geven of instemming te betuigen. De opgeschreven gesproken woorden worden daarom in dit onderzoek gebruikt als indicator voor de invulling van de rol van parlementsleden.

Het achterhalen van verandering is niet mogelijk zonder data over of uit de verleden tijd. Om de perioden goed te kunnen vergelijken, was het dan ook belangrijk om gebruik te maken van soortgelijke data. Daarom was het gebruik van interviews of enquêtes op voorhand uitgesloten. De invulling die parlementsleden op dit moment aan hun rol geven, zou nog op deze manier te achterhalen geweest zijn. Voor de jaren '80 mogelijk nog gedeeltelijk, maar dan zou dit onderzoek berusten op feilbare, weggezakte herinneringen. Voor de jaren '50 was dit echter helemaal niet mogelijk omdat de toenmalige parlementsleden grotendeels niet meer in leven zullen zijn. Dit betekent dat gebruik gemaakt moest worden van schriftelijke documenten. Woorden die in de betreffende decennia vastgelegd zijn.

De onderzoeksstrategie die gebruikt is voor dit onderzoek is dan ook analyse van bestaand materiaal (Van Thiel, 2009, p. 69), namelijk parlementaire verslagen. Hiervoor is gekozen omdat dit de enige strategie is die de mogelijkheid biedt om van zowel de invulling van de rol van parlementsleden van 60 jaar geleden als van deze invulling in de huidige situatie een goed beeld te krijgen.

Voor dit onderzoek zijn dus bestaande data gebruikt. Dit was mogelijk omdat alle parlementaire stukken sinds 1814 bewaard zijn. Het grote voordeel hiervan is dat de onderzoekseenheden statisch zijn en daarom niet beïnvloed konden worden door het onderzoek. Hierbij moet men zich wel realiseren dat de verslagen geconstrueerd zijn voor een ander doel, zoals bijvoorbeeld politieke verantwoording. Dit zou kunnen betekenen dat in sommige gevallen de scherpte van de woorden afgezwakt is of dat politiek-gevoelige informatie achterwege gelaten is. Voor de mate van specialisatie van de woorden is dit niet van belang.

De parlementaire stukken waren openbaar beschikbaar en digitaal opgeslagen op de websites www.statengeneraal.nl en zoek.officielebekendmakingen.nl.

3.2 ONDERZOEKSMETHODE

In dit onderzoek is de methode inhoudsanalyse gebruikt. Het kenmerkende van inhoudsanalyse als onderzoeksmethode in de sociale wetenschap is dat niet de mensen het waarnemingsobject zijn, maar het product dat mensen maken (Pleijter, 2006, p. 7). Deze producten worden daarbij gezien als neerslag van het gedrag van mensen (Van Thiel, 2009, p. 119). Voor deze methode is gekozen omdat dit het mogelijk maakt om vergelijkend onderzoek over tijd te doen. Deze methode zal gebruikt worden om vast te stellen of de bijdrage van een parlementslid tijdens een vergadering specialistisch of generalistisch van aard is. Bij inhoudsanalyse als onderzoeksmethode leest de onderzoeker teksten en plakt hier vervolgens een waarde aan vast (Van Thiel, 2009, p. 125).

Berelson beschrijft inhoudsanalyse als onderzoeksmethode als volgt: *“bij inhoudsanalyse gaat het om objectieve, systematische en kwantitatieve wijze beschrijven van de manifeste inhoud van de boodschappen”* (Pleijter, 2006, p. 8). Pleijter stelt echter dat er twee soorten inhoudsanalyse zijn: systematisch kwantificerend en kwalitatief interpreterend. Dit geeft niet aan dat kwalitatief interpreterend onderzoek niet systematisch is of dat voor systematisch onderzoek geen interpretatie nodig is (Pleijter, 2006, p. 11). Deze twee soorten worden door verschillende auteurs op een tweetal manieren onderscheiden.

Allereerst zijn er auteurs die de twee vormen van inhoudsanalyse onderscheiden op epistemologische gronden. Systematisch kwantificerende inhoudsanalyse gaat uit van objectief waarneembare verschijnselen (Pleijter, 2006, p. 12). Kwalitatief interpreterende inhoudsanalyse heeft als uitgangspunt dat werkelijkheid niet objectief waarneembaar is, maar bestaat uit voorstellingen (Pleijter, 2006, p. 12). Van deze laatste methode wordt in dit onderzoek nadrukkelijk afstand gedaan. De vraag die beantwoordt zal worden, is of er sprake is van een feitelijke, objectieve verandering van de invulling van de rol parlementsleden.

Dit betekent dat het onderzoeksontwerp strak en replicerbaar moet zijn (Pleijter, 2006, p. 13). In de rest van dit hoofdstuk zal de gebruikte methode en analyse dan ook duidelijk verantwoord worden.

Andere auteurs maken onderscheid op basis van een technisch verschil tussen systematisch kwantificerend en kwalitatief interpreterend inhoudsanalyse. Bij de kwantitatieve vorm van analyse gaat het om het statistische analyse en productie van numerieke gegevens. Bij kwalitatieve inhoudsanalyse is men gericht op productie van descriptieve gegevens. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van systematische kwantificerende inhoudsanalyse die op enkele plaatsen aangevuld en geïllustreerd is met kwalitatieve beschrijving.

Tot slot betreft dit onderzoek een deductief onderzoek (Van Thiel, 2009, p. 126). De verschillende theoretische concepten die in dit onderzoek gebruikt zullen worden zijn al vastgesteld in het theoretisch kader. Daarnaast is in het theoretisch kader ook reeds besproken welke variabelen relevant (kunnen) zijn.

3.3 SELECTIE VAN MATERIAAL

Zoals wellicht duidelijk is geworden uit de vorige paragrafen is voor dit onderzoek bijzonder veel informatie beschikbaar. Het onderzoek betreft een lange periode en als materiaal kunnen alle parlementaire vergaderingen over tal van onderwerpen gebruikt worden. Dat betekent dat er een selectie gemaakt moet worden van de beschikbare databronnen. Hierbij zullen diverse aspecten en variabelen die beschreven zijn in het theoretisch kader gebruikt worden om de selectie te sturen (Van Thiel, 2009, p. 120).

3.3.1. BEPERKINGEN BIJ HET SELECTEREN VAN ONDERZOEKSGEGEVENS

Hoewel in de hoofdvraag gesproken wordt over de invulling van de rol van parlementsleden beperkt deze scriptie zich tot de Tweede Kamer. Het politieke primaat ligt namelijk allereerst bij de Tweede Kamer. De Tweede Kamer wordt direct gekozen en heeft daardoor een sterkere democratische legitimatie en functie. Daarnaast is het belangrijk om te realiseren dat het lidmaatschap van de Eerste Kamer een nevenfunctie is, terwijl dit niet het geval is bij de Tweede Kamer (Bovend'eert & Kummeling, 2010, p. 29). Belangrijker is echter nog dat de Eerste Kamer een kamer is van reflectie en daarom alleen toetst op hoofdlijnen (Bovend'eert & Kummeling, 2010, p. 30). Desondanks zou het interessant zijn om hetzelfde onderzoek uit te voeren voor de Eerste Kamer.

Vervolgens is tijd een belangrijke beperking van dit onderzoek. Zowel de beperkte tijd die beschikbaar is voor het onderzoek als de tijdsperiode die in het onderzoek gebruikt wordt. Daarom is gekozen worden voor data uit afgebakende perioden. Het was niet mogelijk om voor alle jaren een aantal parlementaire vergaderingen te analyseren. Daarom is de keuze gemaakt om uit de onderzoeksperiode (van circa 1956 – 2013) een drietal tijdsperiodes te selecteren.

Er is gekozen voor drie tijdsperiodes om het mogelijk te maken om na te gaan of er sprake is van een trend. Deze drie periodes zijn de tweede helft van de jaren '50, de eerste helft van de jaren '80 en de eerste jaren na de eeuwwisseling. De eerste periode is gekozen omdat vanuit de theorie een opvallende toename van complexiteit in de jaren '60 te veronderstellen is. Voor de selectie van data zal gebruik gemaakt worden van de periode 1956 – 1960. De periode voor 1956 is niet meegenomen omdat in 1956 het aantal parlementsleden is uitgebreid naar 150 en omdat er vanaf dit jaar voor elk ministerie een vaste Kamercommissie is. Deze grote veranderingen waren de vergelijkbaarheid niet ten goede gekomen. Omdat de periode in totaal ongeveer vijftig jaar betreft, is ervoor gekozen om telkens ongeveer 25 jaar tussen de ene en de andere periode te nemen.

Een van de risico's van dit onderzoek was dat de hoeveelheid bronnen niet alleen groot, maar ook divers is. Er zijn veel verschillende soorten parlementaire vergaderingen over tal van onderwerpen. Voor het doen van een goede analyse van de veranderingen in de afgelopen jaar was het daarom van belang dat de vergaderingen die geanalyseerd zouden worden zo vergelijkbaar mogelijk zouden zijn.

Om deze vergelijkbaarheid te kunnen waarborgen, was het allereerst belangrijk om te realiseren dat er verschillende soorten parlementaire vergaderingen zijn. Deze verschillende soorten worden allereerst ingedeeld naar het aantal Kamerleden dat toegang heeft. Bij de plenaire vergadering hebben alle Kamerleden toegang. Bij de commissievergaderingen hebben alleen de (plaatsvervangend) commissieleden toegang (Tweede Kamer der Staten Generaal, 2013).

Zoals blijkt uit paragraaf 2.3.2 hebben de commissies meer mogelijkheden en verantwoordelijkheden gekregen sinds de jaren '60. Om een totaalbeeld te krijgen van de invulling van de rol van parlementsleden moesten daarom uit de drie perioden zowel verslagen van de parlementaire vergadering, als verslagen van de commissievergaderingen geanalyseerd worden. Bij het bestuderen van alleen de stukken van de plenaire vergadering zou bijvoorbeeld onterecht het beeld kunnen ontstaan er sprake is van een meer generalistische invulling, terwijl in werkelijk de specialistische invulling blijkt uit het commissiewerk.

Moeilijke bijkomstigheid is dat er in de afgelopen zestig jaar veranderingen zijn geweest in de soorten commissievergaderingen. Vanaf 1956 is er in principe voor ieder departement een vaste commissie. Voor die tijd werden er commissies ingesteld voor een specifiek wetsontwerp (Franssen & Schagen, 1990, pp. 16 - 17). De situatie zoals die in 1956 ingesteld is, duurt voort tot vandaag waardoor deze verandering niet van invloed is.

Er is echter ook een aantal veranderingen geweest, die dit onderzoek wel beïnvloeden. In de jaren '50 waren de commissievergaderingen niet openbaar, zijn verslagen van commissies niet op naam of op fractie geschreven en zijn de verslagen geen letterlijke weergave van de gesproken woorden (zie ook par 2.3.2). Door een aantal ontwikkelingen in de jaren '60 en '70 zijn in 1980 alle commissievergaderingen openbaar, wordt er een letterlijk verslag gemaakt en wordt in deze verslagen de naam van de fractie vermeld. Tijdens het onderzoek bleek echter dat van een aantal commissievergaderingen alleen verslag gedaan wordt door middel van een lijst met vragen en antwoorden aan de minister. De vergelijkbaarheid van de commissievergaderingen is dan ook discutabel gebleven.

De plenaire vergaderingen zijn in alle drie de decennia openbaar toegankelijk, letterlijk en op naam genotuleerd. Dit betekent dat deze vergaderingen beter te vergelijken zijn. Tegelijkertijd zou het, zoals hierboven beargumenteerd, geen recht doen aan de werkelijkheid om de commissievergaderingen niet mee te nemen.

Bij de selectie van de Kamerstukken is gezocht naar een onderwerp dat voor drie perioden vergelijkbaar is. Binnen deze drie perioden is voor twee onderwerpen een commissievergadering en een plenaire vergadering geselecteerd. Dat betekent dus een tweetal commissievergaderingen en plenaire vergaderingen uit de jaren '50, een tweetal commissievergaderingen en plenaire vergaderingen uit de jaren '80 en een tweetal commissievergaderingen en plenaire vergaderingen van na de eeuwwisseling.

Verschillen tussen vergaderingen zouden gemakkelijk kunnen ontstaan door de variatie in onderwerpen, de variatie in lengte van wetsvoorstellen, etc. Er is echter een onderwerp dat jaarlijks op de agenda staat, namelijk de bespreking van de Rijksbegroting van de diverse ministeries. Dit betekent dat dit onderwerp bij uitstek geschikt was om een beeld te geven van eventuele veranderingen in de invulling van de rol van parlementsleden. Wanneer zich door de tijd heen verschillen voordoen, moesten deze zichtbaar worden in een bespreking die elk jaar terug komt.

Concluderend kan gesteld worden dat de selectie zich beperkt heeft tot de Tweede Kamer, tot de vergaderingen in de periode 1956 – 1960, 1980 – 1985 en 2005 – 2010, tot voor een tweetal onderwerpen per periode een commissievergadering en een parlementaire vergadering en tot de besprekingen van onderdelen van de Rijksbegroting.

3.3.2. SELECTIE STUKKEN OP BASIS VAN DE VARIABELEN UIT HET THEORETISCH KADER

In dit onderzoek is de selectie van beschikbare informatie gemaakt op basis van de beschreven theorie. In de volgende alinea's zal verantwoord worden welke gegevens nodig zijn om de invloed van de interveniërende factoren in hoofdstuk 2 te achterhalen en hoe op basis hiervan de parlementaire documenten geselecteerd zijn.

Allereerst is in het theoretische kader gesproken over numerieke factoren. Hierbij is het aantal fractieleden per partij van belang. Om de invloed hiervan te bepalen, is het aantal fractieleden van de diverse partijen geselecteerd. Dit heeft geen invloed gehad op de selectie van parlementaire documenten.

Vervolgens is er de variabele commissies. Bij deze variabele gaat het om de verhouding tussen commissie en plenaire vergadering. Om de invloed van deze variabele te meten, is het van belang dat voor elk onderwerp in elke tijd een commissie en een parlementaire vergadering meegenomen wordt in de analyse.

De derde variabele uit hoofdstuk 2 zijn de partij gerelateerde kenmerken. In de datatabel is bijgehouden worden van welke partij een parlementariër deel uitmaakt. Aan de hand hiervan is geanalyseerd of de mate van generalisatie of specialisatie gerelateerd is aan het soort partij. Deze variabele heeft geen gevolgen voor de te selecteren stukken omdat in alle parlementaire en commissievergaderingen het grootste deel van de partijen aan het woord komt.

De vierde variabele is de opleiding van parlementariërs. Om de interveniërende invloed van de opleiding te meten, is voor de parlementariërs die in de verslagen aan het woord komen, geïnventariseerd in hoeverre hun opleiding raakvlakken heeft met het onderwerp van de begroting. In principe was het dus voor elk soort begrotingsonderwerp mogelijk om deze invloed te achterhalen.

Het is echter niet onmogelijk dat er onderwerpen zijn, waarvoor bijvoorbeeld slechts een enkel kamerlid een relevante opleiding gevolgd heeft. Dit zou betekenen dat het onmogelijk was om een verantwoorde uitspraak te doen over de invloed van een relevante opleiding. Gelukkig kon de literatuur handvatten bieden om dit te voorkomen. In 1970 was 35% van de academisch geschoolde Kamerleden econoom. Dit aantal is in de daarop volgende jaren aanzienlijk gedaald naar ongeveer 10%. Dit betekent desondanks dat nog steeds een vijftiental Kamerleden een economische opleiding heeft. Om deze reden is gekozen worden voor een economie-gerelateerd ministerie (Bovens & Wille, 2011, pp. 74 - 75). Hierdoor was het mogelijk om de invloed van opleiding op de mate van specialisatie te analyseren. Hierbij is gekozen voor het Ministerie van Economische Zaken. Reden hiervoor is dat het Ministerie van Financiën zich niet alleen bezig houdt met economische beleid, maar ook bijvoorbeeld met kinderopvangtoeslag, huurtoeslag, etc. Dit zijn onderwerpen waarbij veel meer opleidingen relevant kunnen zijn. Hierdoor is de relevantie van opleiding lastiger te bepalen omdat de opleiding voor het ene deel van de begroting wel relevant is, maar voor het andere deel niet.

Vervolgens is in hoofdstuk 2 aandacht besteedt aan de beroepsachtergrond van parlementsleden. Hiervoor geldt eveneens dat de beroepsachtergrond van alle parlementsleden meegenomen kon worden in de analyse van alle parlementaire documenten, maar dat toch minstens een bepaald aantal nodig is om de invloed te kunnen bepalen. Helaas is er weinig onderzoek gedaan naar beroepsachtergrond van parlementsleden. Op basis van een studie van Trappenburg (2005) kon echter wel gesteld worden dat er sprake is van een toename van het aantal fractiespecialisten op gezondheidszorg die in de gezondheidszorg gewerkt worden. Dit betekende dat het voor de gezondheidszorg mogelijk moest zijn om te testen of politici die in de gezondheidszorg gewerkt hebben hun rol specialistischer invullen.

Op basis van theorie was het niet mogelijk om te differentiëren in complexiteit van diverse beleidsterreinen. Vergelijkend onderzoek bood hier geen aanknopingspunten voor. Vanuit ander onderzoek is er wel reden om aan te nemen dat in de gezondheidszorg sprake is van extreem toegenomen complexiteit. Dit kon echter, omdat er vanuit vergelijkend onderzoek geen reden voor is, geen doorslaggevende reden zijn om te kiezen voor de begrotingsbesprekingen van gezondheidszorg.

Concluderend betekent dit dat er met het oog op beroepsachtergrond reden gekozen is voor gezondheidszorg. Voor dit onderzoek is een drietal besprekingen van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (en hun voorgangers op gebied van Volksgezondheid) meegenomen in de analyse. Daarnaast is er om de invloed van opleiding mee te nemen gekozen voor het Ministerie van Economische Zaken.

Figuur 3.1 Overzicht parlementaire stukken

	1956 – 1960	1981 – 1985	2005 - 2010
Volksgezondheid Commissie	Rijksbegroting voor 1957 4500 – XII, nr. 8	Rijksbegroting voor 1984 18100 – XVI, nr. 14	Rijksbegroting voor 2009 31700 – XVI, nr. 73
Volksgezondheid Plenaire	Rijksbegroting voor 1957 4500 – XII (afdelingen VII en VIII) HTK p. 3289 - 3305	Rijksbegroting voor 1984 18100 – XVI HTK p. 1440 - 1514	Rijksbegroting voor 2009 31700 – XVI HTK p. 1415 - 1452
Economische Zaken Commissie	Rijksbegroting voor 1958 4900 – X, nr. 10	Rijksbegroting voor 1983 17600 – XIII, nr. 17	Rijksbegroting voor 2008 31200 – XIII, nr. 4
Economische Zaken Plenaire	Rijksbegroting voor 1958 4900 – X HTK p. 3213 - 3259	Rijksbegroting voor 1983 17600 – XIII HTK p. 1544 - 1573	Rijksbegroting voor 2008 31200 – XIII HTK p. 848 - 872

3.4 ONDERZOEKSANALYSE

De methode die in dit onderzoek is gebruikt is de inhoudsanalyse. Daarbij is gebruik gemaakt van een deductieve strategie. Dit houdt in dat de analyse is gestuurd door het theoretisch kader.

3.4.1 OPERATIONALISERING

Hiervoor was het nodig om de begrippen vanuit het theoretisch kader te operationaliseren. In navolging van Baarda is voor deze operationalisatie gebruikt gemaakt van de woorden begrip, dimensie, subdimensie en indicatoren (Baarda, 2009, p. 71).

Dit is gedaan met behulp van de typologie uit paragraaf 2.2.4 en figuur 2.1. De operationalisatie is echter beperkt tot een van de taken van de parlementsleden, namelijk beïnvloeden van beleid. Deze keuze is gemaakt omdat het analyseren van beide taken, ervoor zou zorgen dat alle parlementaire stukken twee keer gecodeerd

zouden moeten worden. De taken wisselen elkaar namelijk niet af, maar worden tegelijkertijd vervuld. Wanneer een parlementslid commentaar geeft op een beleidsvoorstel, representeert hij hierbij ook de burger. Desondanks is een uitspraak waarin hij of zij laat zien een specialistisch deskundige te zijn, niet per definitie een uitspraak waarin hij een specifiek belang vertegenwoordigt.

De keuze voor de taak beïnvloeden van beleid is gekozen omdat juist in het beleid te toegenomen complexiteit zou moeten blijken, waardoor bij deze taak goed te zien is hoe parlementsleden hiermee omgaan.

Allereerst gaat het bij de operationalisatie om het begrip roloriëntatie. Dit is te definiëren als de gedragslijn van een individu in een gegeven context. Voor de operationalisatie zijn hier vanuit het theoretisch kader twee categorieën te onderscheiden: specialisme en generalisme. Dit betekent dat voor uitspraken die gedaan worden in de geselecteerde besprekingen van begrotingen een tweetal hoofdcategorieën te onderscheiden is: een specialistische en een generalistische uitspraak. Een specialistische uitspraak focust op de wetgeving van het specifieke beleidsterrein. Een generalistische uitspraak wijst op de gevolgen van wetgeving voor andere beleidsterreinen en de verhouding tot wetgeving op andere beleidsterreinen. Figuur 3.2 (einde van hoofdstuk 3) bevat het codeboek voor de analyse van de data.

3.4.2 KWANTITATIEVE ANALYSE

De onderzoeksdata zijn voornamelijk kwantitatief geanalyseerd. De kwantitatieve analyse is gebruikt om te achterhalen of er significante verschillen zijn tussen de diverse perioden en of er correlaties zijn tussen de, in hoofdstuk 2.3 beschreven factoren en de mate van specialisatie en generalisatie.

Gravetter en Wallnau (2009) beschrijven verschillende redenen voor het gebruik van correlaties. Gedacht kan worden aan voorspelling, validiteit meten of verificatie van theorie (Gravetter & Wallnau, 2009, p. 525). De correlatietoetsen zullen in dit onderzoek gebruikt worden om de theoretische hypothesen uit het tweede hoofdstuk te verifiëren.

Dit betekent dat na het coderen van de parlementaire verslagen een aantal gegevens verzameld moet worden voor de statistische analyse. Allereerst is per debat een score geregistreerd voor de mate van gespecialiseerde, dan wel generalistische rolinvulling en voor de verschillende subcategorieën. Deze score is het percentage specialistische uitspraken binnen de categorie.

Vervolgens zijn voor de betreffende parlementsleden de volgende geregistreerd: naam, partij, leeftijd, geslacht, beleidsterrein, relevantie opleiding, relevantie werk en aantal fractieleiden van partij.

Voor de relevantie van gevolgde opleidingen is een drietal categorieën gemaakt. Allereerst de basiscategorie waarin de opleiding geen verwantschap (0) heeft met het onderwerp van de begroting. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een Kamerlid met de opleiding elektrotechniek het woord voert over de begroting van Volksgezondheid. De tweede categorie is de categorie met duidelijke verwantschap (2). Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een Kamerlid met de opleiding geneeskunde het woord voert over dezelfde begroting. De derde categorie is de categorie met enige verwantschap (1). Dit is het geval wanneer een Kamerlid bijvoorbeeld twee jaar HBO-V gedaan heeft, maar de opleiding niet afgerond is, of een Kamerlid die tijdens studie geschiedenis zich gespecialiseerd heeft in gezondheidszorg. Een soortgelijke indeling is gebruikt voor de werkervaring. Hierdoor was het mogelijk om de correlatie tussen opleiding en mate van specialisatie te meten.

Ten slotte is het aantal fractieleden bijgehouden om te achterhalen of fractiegrootte invloed heeft op de mate van specialisatie. Voor deze verschillende factoren geldt dat met behulp van statistische analyse gekeken zal worden of er sprake is van correlatie.

Om te bepalen welke correlatietoetsen gebruikt konden worden voor het bepalen van de correlatie tussen de verschillende variabelen, is gekeken worden naar het meetniveau van de variabelen (Gravetter & Wallnau, 2009, p. 772).

Op nominaal niveau zijn er de variabelen partij, geslacht, onderwerp en soort vergadering. Dit zijn allemaal variabelen waarvan de gebruikte cijfers geen kwantitatieve betekenis hebben maar alleen gebruikt worden om de variabelen te kunnen onderscheiden. Op ordinale schaal zijn er de variabelen relevantie werkervaring en opleiding. Hierin ligt wel een ordening (veel relevantie, matige relevantie, geen relevantie) van meer of minder, maar hoeveel meer of minder is onduidelijk.

Voor de diverse correlaties is de Spearman correlatie gebruikt. Dit is een gebruikelijke correlatie-coëfficiënt waarbij 0 aangeeft dat er geen verband is, 1 dat er een positief verband is en -1 duidt op een negatief verband. De Spearman correlatie verschilt van de gewone correlatie omdat deze geen lineariteit veronderstelt en er dus ruimte is voor ordinale schalen.

Om te concluderen of er significante verschillen zijn in de mate van specialisatie tussen verschillende perioden is gebruikt gemaakt van de Kruskal Wallistest. Deze test vergelijkt verschillende steekproeven, dus in dit geval de waarnemingen van drie verschillende perioden. De nulhypothese is dat de variabele (dus bijvoorbeeld categorie uitspraken algemene opmerkingen over beleid of percentage specialistisch) gelijk is over de verschillende groepen. In werkelijkheid is dit niet het geval. Wanneer de kans dat de verschillen toevallig opgetreden zijn, kleiner is dan 0,05 kan ervan uitgegaan worden dat het verschil niet toevallig ontstaan is en dus significant is.

Voor de verschillen in specialisatie tussen de beide beleidsterreinen is gebruik gemaakt van de Wilcoxon rank sum test. Deze test vergelijkt eveneens steekproeven, alleen gaat het hierbij om slechts twee verschillende groepen.

In het resultatenhoofdstuk zal per onderdeel aangegeven worden welke test gebruikt is, welk resultaat de test geeft en wat hieruit geconcludeerd kan worden. De output is toegevoegd in bijlage 2.

De kwantitatieve analyse zal waar nodig aangevuld worden met kwalitatieve illustratie en of toelichting.

3.5 BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT

Met betrekking tot de betrouwbaarheid van dit onderzoek is het van belang dat dit onderzoek controleerbaar en herhaalbaar is (Van Zieten & Willems, 2004, p. 39). Om dit onderzoek controleerbaar te maken is in dit methodisch kader zorgvuldig beschreven welke stappen gezet zijn om te komen tot een antwoord op de hoofdvraag.

Voor wat betreft de herhaalbaarheid moet men zich realiseren dat, zoals Van Zieten en Willems beschrijven, de individuele onderzoeker in kwalitatief onderzoek een grote rol speelt (Van Zieten & Willems, 2004, p. 39). Dit blijkt sterk in het coderen van de data. Dit betekent dat het relatief lastig is om te waarborgen dat het onderzoek bij herhaling op dezelfde uitkomsten zou komen. Voor de controleerbaarheid van dit onderzoek

zullen daarom de gecodeerde data toegevoegd worden. Voor de herhaalbaarheid is het codeerschema toegevoegd, met daarin expliciete specificaties. Hierdoor is niet alleen na te gaan hoe de data gecodeerd zijn, hierdoor is het ook mogelijk om met dezelfde codes door een andere onderzoeker hetzelfde onderzoek uit te voeren.

Validiteit is onder te verdelen in interne en externe validiteit. Interne validiteit betreft de volgende vraag: *'Heeft men inderdaad datgene onderzocht wat men beweert te hebben onderzocht'* (Van Zieten & Willems, 2004, p. 39)? Met betrekking tot deze scriptie ontstaat hier een tweetal interessante vragen.

Allereerst of de uitspraken van parlementsleden een goed beeld geven van hun rolinvulling. Omdat parlementsleden een zeer belangrijk en groot deel van hun tijd doorbrengen met vergaderen, moeten deze vergaderingen een redelijke afspiegeling zijn van de manier waarop zij hun werk invullen. Omdat het grootste deel van de verslagen letterlijk weergegevens is, zijn hun gesproken woorden exact na te gaan. Hieruit is daarom op te maken aan welke issues parlementsleden bijzondere aandacht besteden.

Spannender is de vraag of een eventuele verandering in rolinvulling daadwerkelijk ontstaan is door toegenomen complexiteit. De moeilijkheid is hierbij dat het niet mogelijk is om te bewijzen dat het de complexiteit is die eventuele veranderingen veroorzaakt heeft. Het kan evengoed een van de andere maatschappelijke processen zijn. Voor deze scriptie is dit zo'n belangrijk punt dat hier in de derde deelvraag expliciet aandacht aan besteed wordt. In het theoretisch kader is nagedacht over de mogelijk verstorende factoren. Deze zullen verder uitgewerkt en getest worden in het empirische deel van deze scriptie.

Bij de externe validiteit gaat het om generaliseerbaarheid van de onderzoeksconclusies (Van Zieten & Willems, 2004, p. 39). In deze scriptie is een tweetal dossiers geselecteerd om een beeld te geven van de invulling van de parlementsleden in drie tijdsperiodes. Deze twee dossiers gaan over een tweetal verschillende onderwerpen, waardoor het mogelijk moet zijn om een beeld te krijgen van het geheel.

Figuur 3.2 Operationalisatie taak beïnvloeden beleid

Rolorientatie	Categoriën	Indicatoren (<i>deze code is gebruikt voor zinnen en zinsdelen...</i>)	Voorbeelden
Specialistisch	Kritiek/instemming op wetsniveau/beleidsniveau	... waarin (onderdelen van) het wetsvoorstel of beleidsplan verbonden waren met een kritiekpunt en waarin geen verbinding gemaakt werd met andere wetsvoorstellen of beleidsplannen.	<i>Het operationele karakter dat kenmerkend is voor de praktijk van de geneeskundige hulpverlening in het algemeen en bij rampen in het bijzonder, vinden wij onvoldoende terug in het wetsvoorstel dat een sterk regelgevende geest ademt.</i>
		... waarin (onderdelen van) het wetsvoorstel of beleidsplan positief gewaardeerd werden zonder hierin een verbinding te maken met andere wetsvoorstellen of beleidsplannen.	<i>"Terecht zegt de regering dat veel afhangt van de inzet van traumateams, respectievelijk crashteam"</i>
	Kennis van vakgebied	... waarin de kamerleden informatie geven over het betreffende onderwerp.	<i>"In hetzelfde kader zou ik over een ander element van het vervoer van slachtoffers willen spreken, namelijk het gebruik van helikopters. Op dit moment gebeurt dit slechts op kleine schaal"</i>
		... waaruit communicatie met betrokkenen uit het betreffende vakgebied blijkt.	<i>"Ik heb van directies van GGD'en begrepen dat zij bij introductie van de ligitaxi's het aanwezige bestand van echte, goede geoutilleerde ambulances met de nodige equipment met de helft moeten verminderen"</i>
	Verhouding tot andere wetgeving of beleidsmaatregelen binnen hetzelfde vakgebied	... waarin informatie uit het wetsvoorstel of beleidsplan gekoppeld werd aan andere wetten of ander beleid binnen hetzelfde vakterrein.	<i>"Bij de behandeling van de Wet collectieve preventie heeft de fractie van de PvdA reeds de opvatting verkondigd dat zij minder gelukkig was met het ontbreken van de schaalgrootte-eis in die wet".</i>
Generalistisch	Algemene opmerkingen over beleidsterrein	... waarin kritiek op of instemming met beleid geuit is zonder dat dit verbonden is aan een van de concrete onderdelen van het wetsvoorstel.	
	Verhouding tot andere wetgeving of beleidsmaatregelen op andere vakgebieden	... waarin informatie uit het wetsvoorstel of beleidsplan gekoppeld werd aan andere wetten of beleidsplannen op een ander vakgebied.	<i>"Het wetsvoorstel zegt niet dat daarbij moet worden uitgegaan van de regio-indeling krachtens de Wet gemeenschappelijke regelingen".</i>
		... waarin informatie uit het wetsvoorstel of beleidsplan gekoppeld is aan internationale afspraken of regelgeving.	
	Gevolgen voor andere beleidsterreinen	... waarin een scenario geschetst wordt van de gevolgen die het wetsvoorstel/beleidsplan heeft voor andere vakgebieden. Bijzondere vorm hiervan zijn de gevolgen voor de schatkist van het rijk.	
		... waarin aanbevelingen of suggesties worden gedaan (om aanpassingen te doen) met betrekking tot andere beleidsterreinen.	<i>"Nagegaan moet worden of de activiteiten op het gebied van de rampeneeskunde kunnen worden overgeheveld naar het universitaire niveau om de continuïteit in onderwijs en onderzoek ter zake te verzekeren".</i>

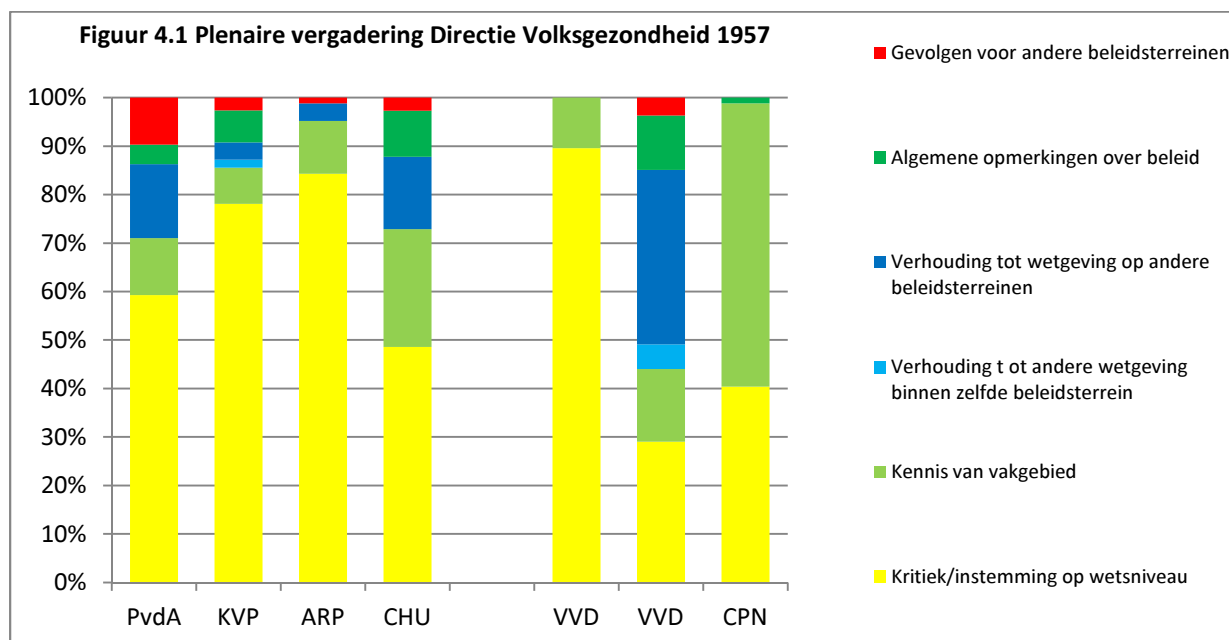
4. RESULTATEN

In dit hoofdstuk zal allereerst in de eerste paragraaf een kort overzicht gegeven worden van de debatten die voor dit onderzoek geanalyseerd zijn. Voor elk debat is in een grafiek inzichtelijk gemaakt hoe de verschillende parlementsleden hun bijdrage ingevuld hebben, met een korte toelichting op de grafiek. Een uitgebreide beschrijving van de debatten is toegevoegd in bijlage 1. Vervolgens zal besproken worden of en in hoeverre er in de afgelopen vijftig jaar veranderingen opgetreden zijn in de werkwijze van het parlement. Daarna zullen achtereenvolgens veranderingen in de verhouding commissie en plenaire vergaderingen en de interveniërende en versturende factoren besproken worden.

4.1 SAMENVATTING DEBATTEN

Het grootste deel van de begrotingen wordt besproken in zowel een commissievergadering als een plenaire vergadering. In de plenaire vergaderingen blijkt het grootste deel van de tijd besteedt te worden aan kritiek of instemming op wetsniveau. Verder valt op dat de variatie tussen Kamerleden erg groot is. In de volgende paragrafen is van elke plenaire vergadering een overzichtsgrafiek te zien voor de bijdragen van alle Kamerleden die het woord gevoerd hebben. Om een beeld te hebben van de inhoud van de debatten, is van elke vergadering een zeer korte beschrijving toegevoegd in dit hoofdstuk. De uitgebreidere beschrijving is toegevoegd in bijlage 1. In de grafieken van deze paragraaf is een lege balk toegevoegd waarbij aan de rechterkant altijd de gegevens van coalitiepartijen weergegeven worden en aan de linkerzijde de gegevens van de oppositiepartijen.

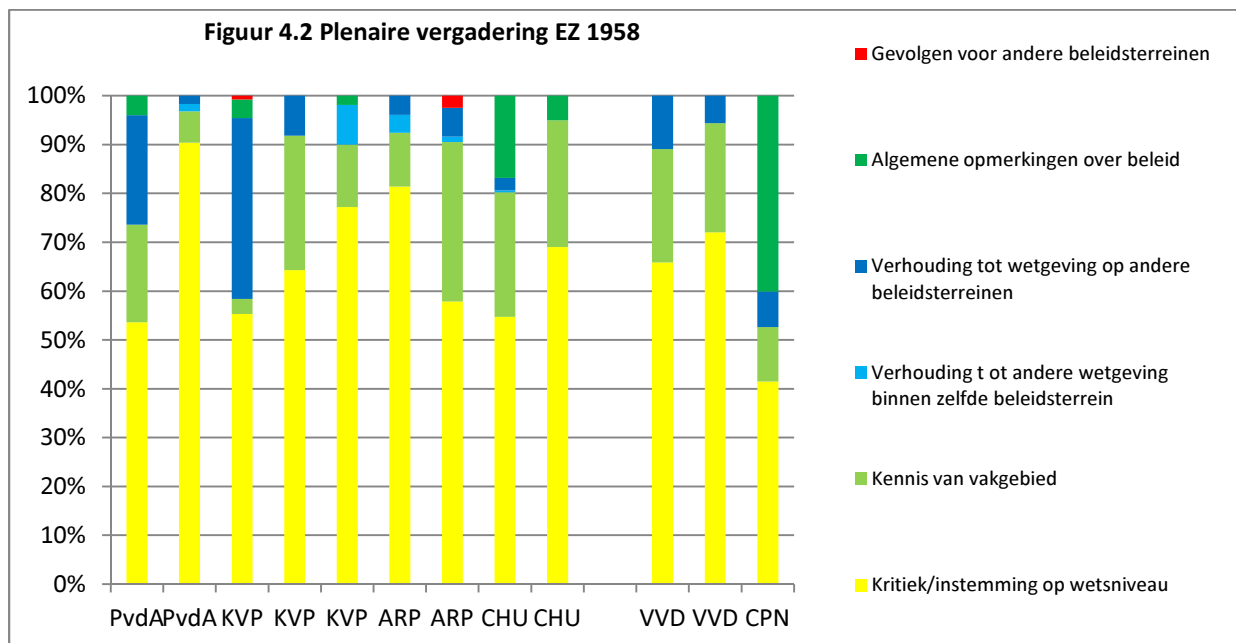
De plenaire vergaderingen van de begrotingen van het Departement van Sociale Zaken en Volksgezondheid voor 1957 en van Economische Zaken voor 1958 worden beide besproken in de tijd van Kabinet Drees III. De regeringscoalitie wordt gevormd door de PvdA, de KVP, de ARP en de CHU.

De Directie Volksgezondheid is in deze kabinetsperiode ondergebracht bij het Departement van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Specifieke onderwerpen die aan de orde komen zijn de Ziekenhuisraad, verpleegtarieven, tekort aan verplegend personeel, schooltandverzorging, de ziekenhuisregistratiewet, discrepantie tussen

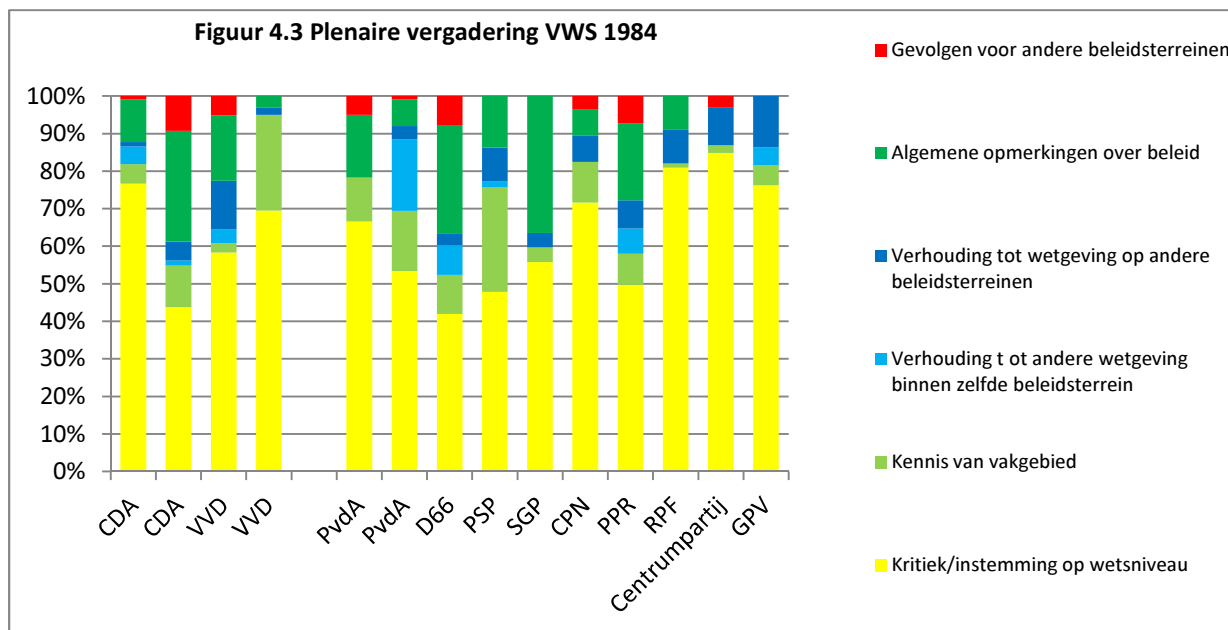
particuliere en overheidsziekenhuizen en de Ziekenfondswet. Met uitzondering van de heer Cornelissen van de VVD bestaat bij alle sprekers de bijdrage voor het overgrote deel uit commentaar op of instemming met een van de (voorgenoemde) beleidsplannen van de minister. Hoewel alle parlementsleden in hun bijdrage wel op enig moment laten zien dat zij iets weten (of opgezocht hebben) van het vakgebied volksgezondheid, spant mevrouw Lips-Odinot van de CPN hierin de kroon. Zij gebruikt hiervoor maar liefst meer dan de helft van haar bijdrage. Een aantal sprekers besteedt een woordje aan de situatie van *'s lands schatkist'* (p. 3289). De aandacht hiervoor is echter beperkt.

Opvallend is het relatief hoge percentage dat de heer Cornelissen van de VVD besteedt aan verhouding van de wetgeving van Volksgezondheid tot andere wetgeving. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door zijn uitgebreide betoog met betrekking tot de Warenwet, die zowel als doelstelling heeft om de gezondheid te beschermen als om eerlijkheid in de handel te bevorderen. Voor de rest besteedt een aantal sprekers aandacht aan verhouding tot andere wetgeving (Ministerie van Onderwijs) als het gaat om de opleiding van de verpleegsters.

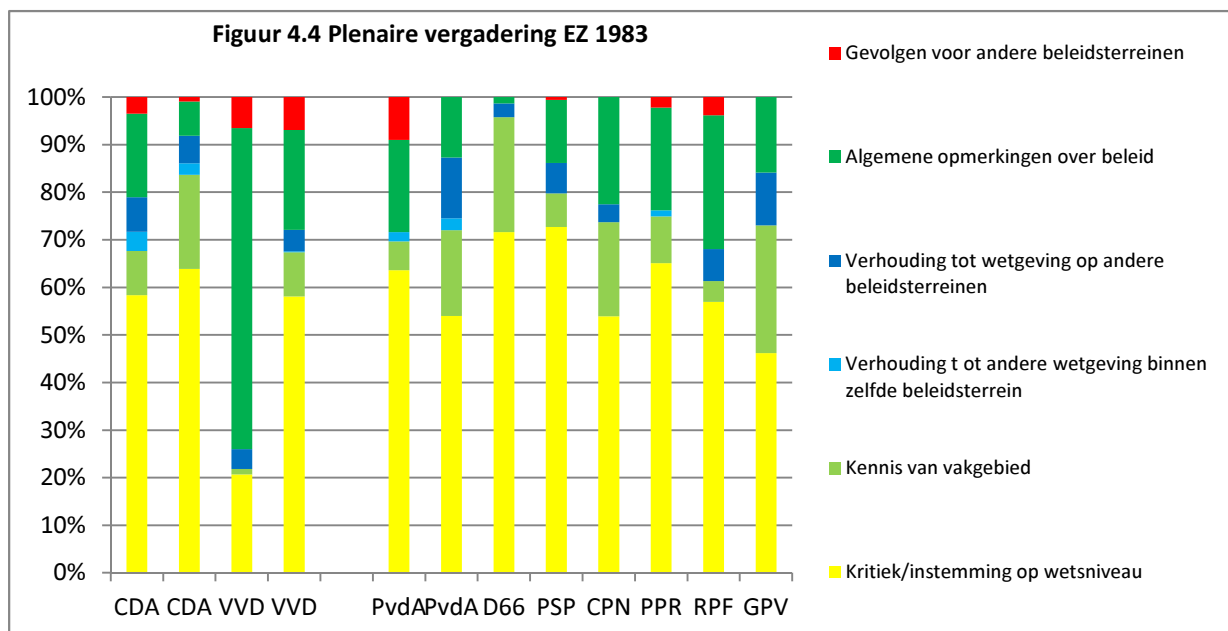

Bij de begrotingsbespreking van Economische Zaken voor het jaar 1958 valt opnieuw de bijdrage van de CPN op. Terwijl alle andere sprekers voor meer dan de helft van hun bijdrage ingaan op specifiek beleid, zoals de investeringsaftrek, de industrialisatienota, ontwikkelingsgebieden, de middenstandsnota, beroeps-goederenvervoer en het aanvragen van vergunningen, besteedt hij een groot deel van zijn bijdrage aan algemene kritiek op het beleid. Zo geeft hij bijvoorbeeld impliciet aan dat de regering niet begaan is met het lot van de werklozen omdat niet gestreefd wordt naar volledige werkgelegenheid.

Door diverse sprekers wordt er aandacht besteedt aan internationale afspraken en besprekingen zoals de Benelux, Europees Economische Gemeenschap (EEG), General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) en de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).

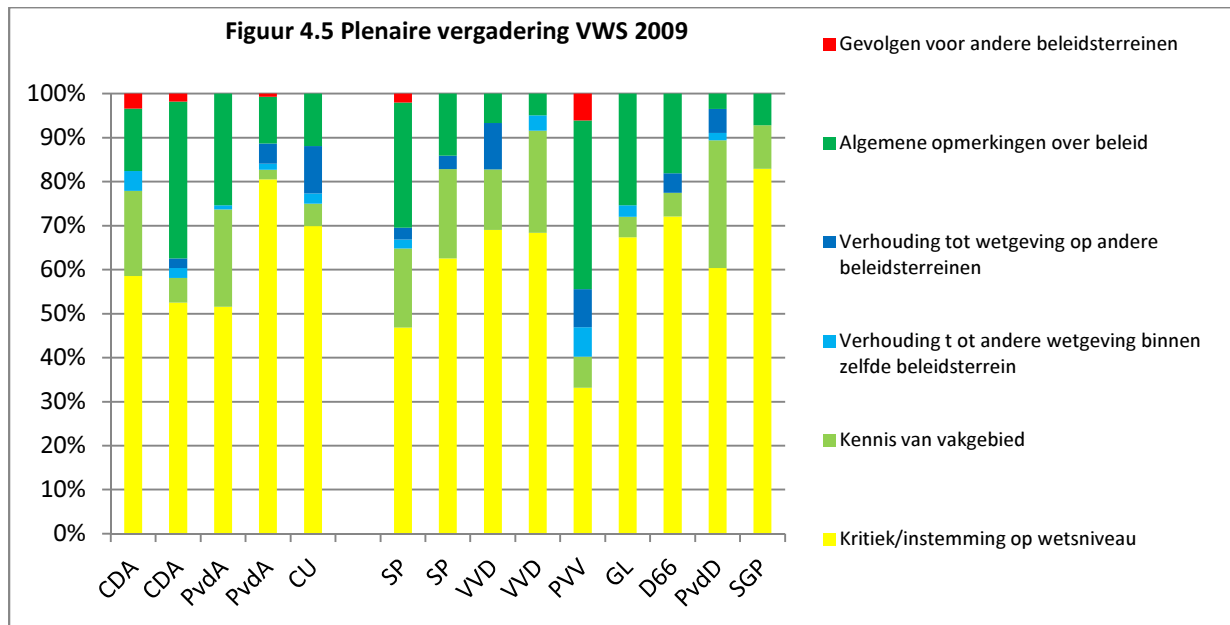
De begroting voor VWS wordt besproken tijdens een tweetal plenaire vergaderingen op 24 en 29 november 1983 onder kabinet Lubbers I. Ten opzichte van de eerder besproken debatten valt op dat er meer woorden gebruikt worden voor algemene opmerkingen over het beleid door zowel coalitie als oppositiepartijen. Verder zijn er veel specifieke opmerkingen over de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg, dienstverband voor specialisten, bevolkingsonderzoek naar baarmoederhalskanker, het kleuterconsultatiebureau, de opleiding van de huisarts en overbodige medische verrichtingen. Verschillende sprekers wijzen op de noodzaak van bezuinigingen.

Ten opzichte van de besprekingen uit de jaren '50 valt ook bij de bespreking van de begroting van Economische Zaken voor 1983 op dat er meer algemene opmerkingen gemaakt worden. De heer Jakobse spant hierin de kroon met opmerkingen als dat 'het kabinet de moed heeft de problemen van de samenleving voortvarend aan te pakken'. De bespreking van de begroting vond kort na aantreding van het nieuwe kabinet plaats.

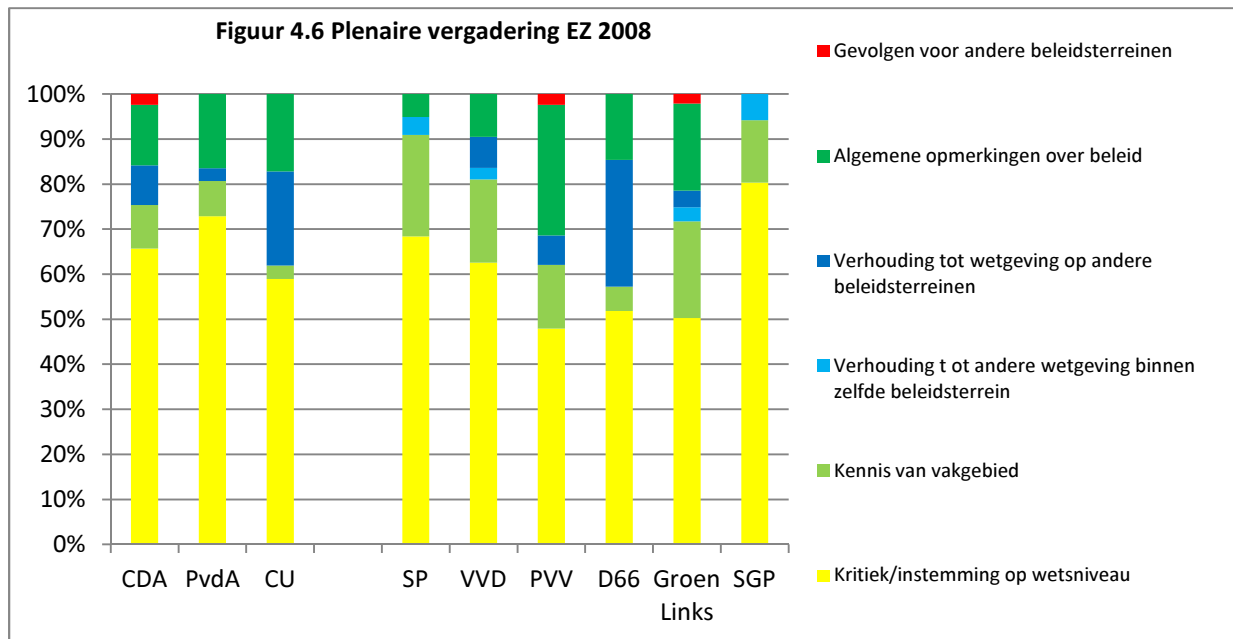
Vermoedelijk is dit gegeven debet aan het relatief hoge percentage algemene opmerkingen. Specifieke thema's die aan de orde komen zijn kredietverlening voor investeringen, regionaal beleid, vermogensaftrek en beperking subsidieregelingen.

De verhouding tot beleid op andere beleidsterreinen wordt gevarieerd ingevuld. Hierbij wordt zowel gerefereerd aan internationaal beleid, als aan beleid van de ministeries van Sociale Zaken, Defensie, en Onderwijs.

Op 4 november 2008 wordt in een plenaire vergadering de begroting van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor het jaar 2009 besproken. Ook in deze vergadering behaalt kritiek of instemming op wetsniveau weer de hoogste score. De volgende thema's worden besproken: palliatieve zorg, fusies tussen zorgaanbieders, vermindering van administratieve lasten, vermogenstoets in de AWBZ en bereikbaarheid van de huisarts.

Evenals in de jaren '80 worden er relatief veel algemene opmerkingen gemaakt. Mevrouw Agema van de PVV behaalt hierbij de hoogste score met opmerkingen als: *'Een tsunami van goud golft over banken die de afgelopen jaren miljardenwinsten in hun zak staken en ook een golf van goud gutst over het grotendeels corrupte boevennest van de Antillen'*.

De beraadslaging over de begroting van Economische Zaken voor 2008 vindt plaats op 16 oktober 2007. Thema's die aan de orde komen zijn de stimuleringsregeling van duurzame energie, de borgstellingregeling voor het mkb, criminaliteitspreventie, koopzondagen, grensregio's en innovatiesubsidie. Er wordt gerefereerd aan beleid van de minister van VROM, de minister van Onderwijs en de minister van Verkeer en Waterstaat.

Naast de plenaire verslagen zijn in de bijlage ook verslagen opgenomen van de commissievergaderingen. De commissievergaderingen zijn in dit onderzoek slechts gedeeltelijk meegenomen. De verslagen worden wel gebruikt om te analyseren hoe de verhouding is tussen plenaire vergadering en commissievergadering, de vergaderingen zijn echter niet meegenomen in de statistische gegevens. De reden hiervoor is dat de vergaderingen qua verslaglegging niet te vergelijken zijn. Er zijn commissievergaderingen zonder minister, met een minister die gelijk op elke vraag antwoord geeft of met een minister die antwoord geeft nadat de overige sprekers hun bijdrage afgerond hebben. De verslagen variëren van een volledige weergave van de gesproken woorden tot een lijst van vragen.

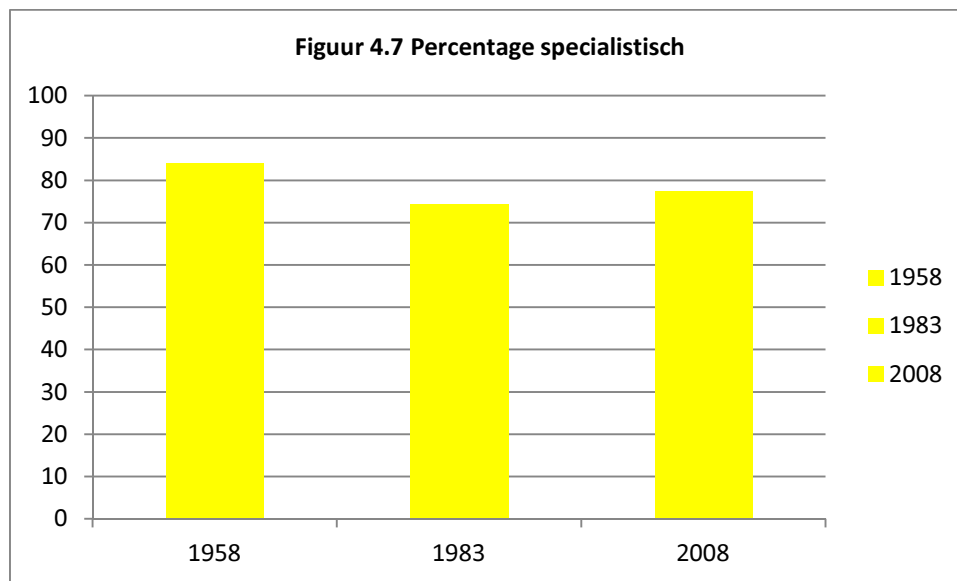
4.2 CONTINUÏTEIT EN VERANDERING: VERGELIJKING VAN DE DEBATTEN

In de volgende paragrafen zal geanalyseerd worden of de, in paragraaf 4.1 beschreven debatten, een zelfde patroon laten zien of sterk van elkaar verschillen.

Hoewel Kamerleden zeer gevarieerd spreken, is er in totaal slechts een drietal Kamerleden dat tijdens een van de debatten minder dan 50% van hun woorden gebruiken voor een specialistische bijdrage. Twee van deze drie zitten boven de 45%. Een van hen, de heer Jakobse van de VVD bij de bespreking van Economische Zaken in 1983 scoort met 21,8 % bijzonder afwijkend. De verklaring hiervoor ligt misschien wel in zijn eigen woorden: *'De behandeling van deze begroting vindt plaats op een boeiend moment. De Kamer ontmoet een nieuw kabinet, ... Dit kabinet zal het de liberale fractie niet in alle opzichten naar de zin kunnen of zelfs maar willen maken'*. Wellicht is dit er de reden voor dat hij, als coalitiekamerlid, kiest voor een betoog waarin hij bepleit dat hij liever de welvaart redelijk verdeelt, dan de armoede eerlijk. Het is te begrijpen dat juist aan het begin van een coalitieperiode de algemene uitgangspunten van beleid een grotere rol spelen. Desondanks is zijn keuze wel uitzonderlijk, geen van zijn collega-Kamerleden besteedt hier in deze mate aandacht aan.

Met slechts drie Kamerleden die minder dan 50% van hun bijdrage gebruiken voor een specialistische bijdrage is het niet verwonderlijk dat de gemiddelde percentages rond de 80% liggen. Hoewel er tussen de jaren variatie lijkt te zijn, is er zeker geen sprake van een trend.

Los van de vraag of een eventuele verandering veroorzaakt zou zijn door toegenomen complexiteit of door andere factoren, blijkt er dan ook geen significant verschil ($p\ 0,0644 > p\ 0,05$, Kruskal Wallis) te zijn in de mate van specialisatie (Bijlage 2, figuur 1). De waarschijnlijkheid van de huidige situatie bij een willekeurige indeling is 6,4%.

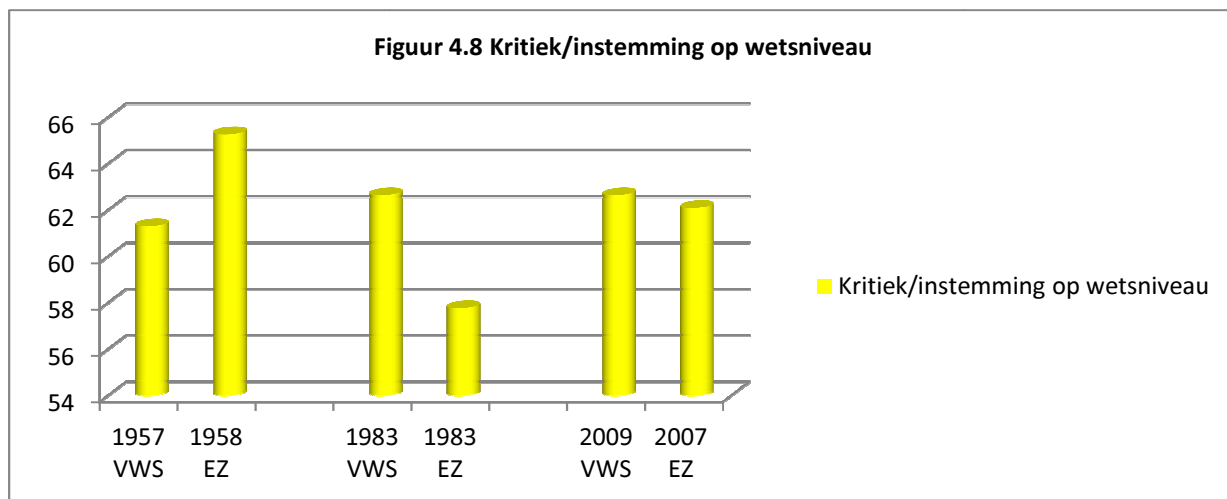
De geringe variatie in gemiddelden en het niet-significante verschil laten zien dat de mate van specialisme over de perioden nagenoeg gelijk is.

De sfeer van de begrotingsbesprekingen anno 1950 is wel totaal anders dan de sfeer in 2007. Allereerst valt daarbij het verschil in aantal interrupties op. Terwijl eind 1950 alle Kamerleden zonder interruptie hun betoog voordragen, is na de eeuwwisseling een tiental interrupties geen uitzondering. Dit is een duidelijke aanwijzing dat het parlementaire debat wel veranderd is, hoewel de Kamerleden hun rol niet significant specialistischer of generalistischer invullen.

Nu gebleken is dat de totale mate van specialisatie niet significant veranderd is, is de interessante vervolgvraag of de manier waarop parlementsleden een specialistische of generalistische bijdrage leveren veranderd is. Deze vraag is op twee manieren te benaderen. Allereerst kwantitatief door de subcategorieën nader aan de orde te stellen, vervolgens kwalitatief door de inhoudelijke bijdrage van de parlementsleden te bespreken.

4.2.1. KRITIEK/INSTEMMING OP WETSNIIVEAU

Binnen de categorie gespecialiseerde bijdrage is een drietal subcategorieën te onderscheiden. Allereerst gaat het hierbij om kritiek of instemming op wetsniveau. Deze code is gebruikt voor uitspraken van de parlementsleden waarin zij kritiek uitoefenen op een artikel uit het wetsvoorstel van de begroting, een toelichting hierop in de memorie van toelichting of het gebrek aan beleid van de minister. Eveneens is deze code gebruikt als parlementsleden instemmen met het specifieke beleid of hier (kritische) vragen over stellen. De parlementsleden gebruiken hier gemiddeld meer dan de helft van hun woorden voor. Dit geldt overigens, met een enkele uitzondering, ook voor de individuele parlementsleden.

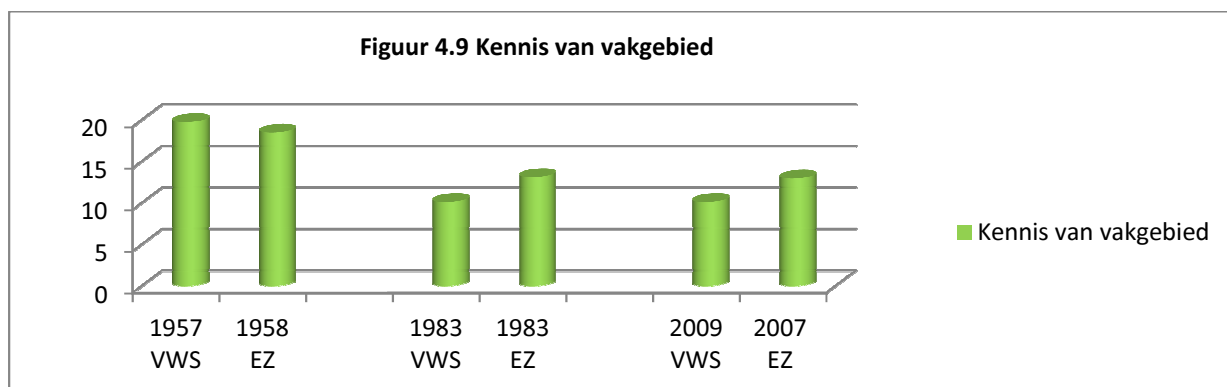

De variatie voor deze code zit tussen de 57 en de 65 procent. Voor VWS is het percentage voor de drie perioden stabiel. Bij Economische Zaken is er echter wel een verschil van 8 procentpunt. Het percentage in 1958 is het hoogste gemiddelde percentage voor de zes verschillende begrotingsbesprekingen. Het percentage van 1983 daarentegen is het laagste. Het lage percentage voor 1983 wordt voornamelijk veroorzaakt door een van de sprekers in deze periode, namelijk de heer Jakobse van de VVD. Hij scoort voor de code kritiek of instemming op wetsniveau, slechts 20%, waardoor het gemiddelde vrij snel naar beneden getrokken wordt. Zonder zijn score is het gemiddelde 61,14 % en dus op vergelijkbaar niveau met de overige debatten.

Er zijn dan ook voor de verschillende perioden geen significante verschillen ($p = 0,7606$, Kruskal Wallis, bijlage 2, figuur 2) gevonden. De lichte daling van de code in 1983 zou wellicht nog te verklaren zijn omdat bij deze begrotingsbespreking het nieuwe kabinet nog maar kort aangetreden was, waardoor meer aandacht geweest is voor de algemene uitgangspunten van het beleid.

4.2.2 KENNIS VAN VAKGEBIED

Bij kennis van het vakgebied moet gedacht worden aan parlementsleden die verwijzen naar vakbladen, rapporten van desbetreffende vakgebied en contacten met betrokkenen. Op dit punt is in de onderstaande grafiek een variatie te zien van bijna 10 procentpunt.

De variatie tussen de verschillende perioden op de code kennis van vakgebied is significant ($p = 0,0432$, bijlage 2, figuur 3) desondanks is het de vraag of hier veel waarde aan toegekend moet worden. Opvallend is bij deze categorie namelijk dat de variatie tussen Kamerleden binnen perioden en binnen onderwerpen enorm hoog is. Tijdens het plenaire debat over de begroting van 1958 voor het ministerie van Economische Zaken valt

bijvoorbeeld 32,8% van de bijdrage van de heer Smallenbroek van coalitiepartij ARP onder deze code en slechts 3,1% van de bijdrage van de heer Blaisse van coalitiepartij KVP. Min of meer gelijke variaties zijn te zien bij de overige parlementaire vergaderingen. Het lijkt dan ook niet terecht om het lagere percentages toe te schrijven aan de periode. Door de grote variatie in percentages vervormt een gemiddelde al snel door een aantal uitschieters naar boven of naar beneden toe.

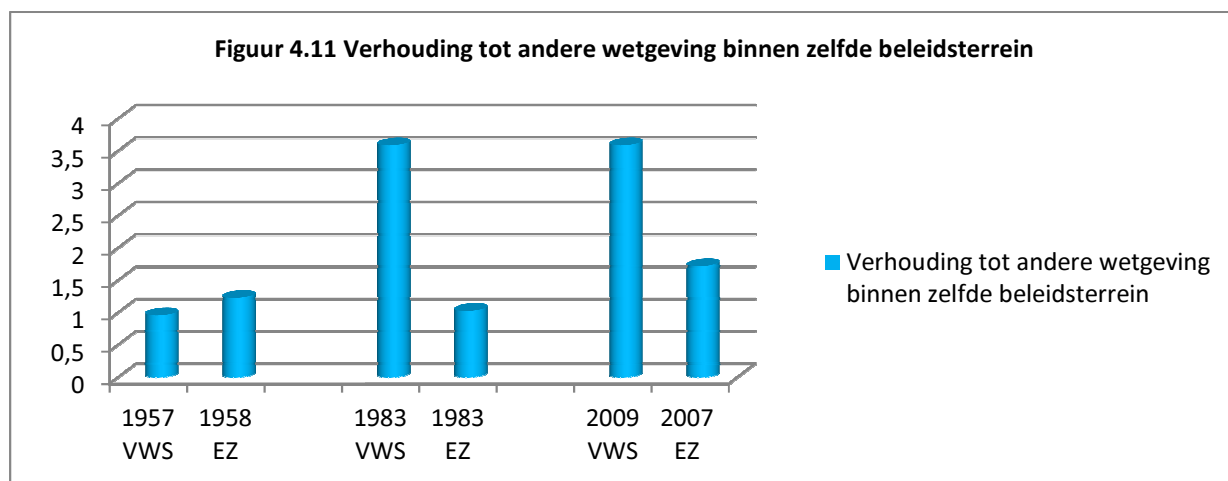
In onderstaande tabel (figuur 4.10) zijn deze uitschieters geïllustreerd. Zo blijkt dat het hoge percentage op kennis van het vakgebied bij VWS in 1957 veroorzaakt wordt door een uitschieter van 58,4%. Deze uitschieter betreft mevrouw Lips Odinot van de CPN. Zij focust sterk op tekort aan verplegend personeel en bij haar uiteenzetting over de oorzaken van dit tekort gebruikt zij veel cijfers en verhalen van deskundigen, waardoor de hoge score op deze code veroorzaakt wordt. De verklaring voor deze score ligt dan ook eerder in langdradigheid dan in een buitengewone hoeveelheid kennis.

Figuur 4.10 Scores kennis van vakgebied

Onderwerp	Jaartal	N	Min	Max	Mediaan	Gemiddelde
VWS	1957	7	7,5	58,4	11,7	19,74
EZ	1958	13	3,1	32,6	20	20,15
VWS	1984	14	1,1	27,8	9,3	10,12
EZ	1983	11	1,1	26,9	9,8	13,1
VWS	2009	14	2,2	29	11,9	10,12
EZ	2008	9	3	22,5	13,9	12,94

4.2.3 VERHOUDING TOT ANDERE WETGEVING BINNEN ZELFDE BELEIDSTERREIN

Verhouding tot wetgeving binnen hetzelfde beleidsterrein speelt een beperkte rol in de parlementaire vergaderingen. Hoofdzakelijk wordt dit veroorzaakt door de keuze die gemaakt is voor de behandeling van de begroting. De begroting bestrijkt namelijk een zeer groot deel van de wetgeving of beleidsplannen binnen het beleidsterrein. Dit betekent dat slechts in een aantal gevallen nog gerefereerd wordt aan andere wetgeving. In deze gevallen spreken de parlementariërs over oudere wetgeving of begrotingsbehandelingen van jaren geleden. In andere gevallen vragen zij naar de status van moties waarover in de begrotingsbehandeling niets gezegd wordt.

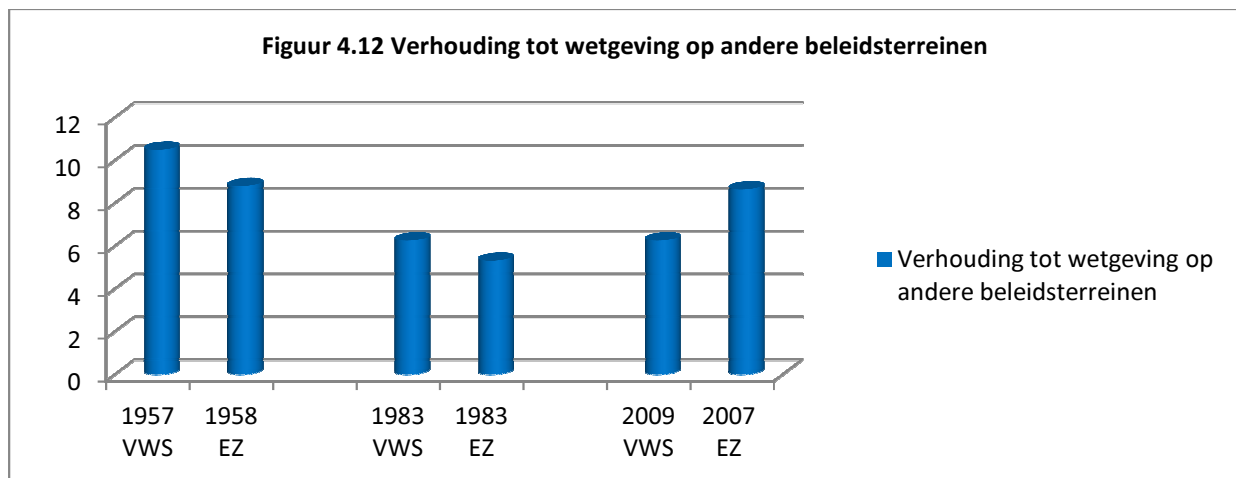

Deze soort specialistische bijdragen speelt zonder uitzondering in elke plenaire vergadering een bescheiden rol en komt nooit boven de 4% uit. In 1983 is er sprake van een toename van ruim 2 procentpunt. Dit verschil lijkt klein, maar is tegelijkertijd een behoorlijke toename van factor. Het verschil geldt echter alleen voor VWS en niet voor Economische Zaken. De verschillen zijn dan ook niet significant (p 0,2938, bijlage 2, figuur 4).

4.2.4 VERHOUDING TOT WETGEVING OP ANDERE BELEIDSTERREINEN

Tijdens alle begrotingsbesprekingen zijn er wel sprekers die ruimschoots aandacht geven aan de verhouding van het beleid van de minister in verhouding tot beleid van andere ministers of internationale verdragen. De hogere cijfers in de tweede helft van de jaren '50 lijken wat betreft Economische Zaken vooral te kunnen worden verklaard door de uitgebreide aandacht voor de EEG en EGKS verdragen die voor Economische Zaken uiteraard bijzonder relevant zijn. Voor VWS ligt de verklaring in de aandacht voor de opleiding van verpleegkundigen (en daarom voor beleid van het Ministerie van Onderwijs) en voor de aandacht van een van de sprekers voor de Warenwet (met als doel zowel eerlijke handel als gezondheid).

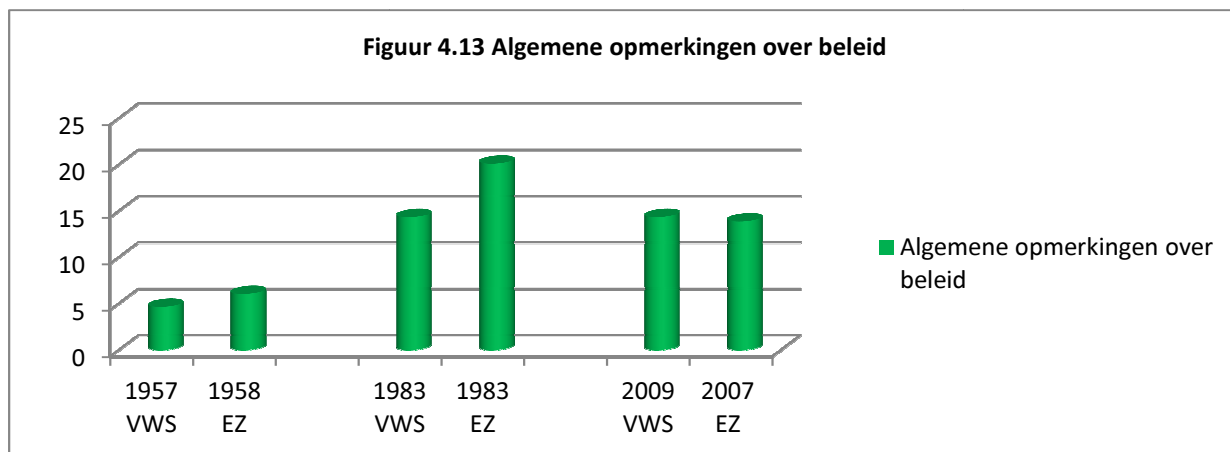
Er zijn echter in alle begrotingsbesprekingen sprekers die aandacht vragen voor verhouding tussen de wetgeving van het betreffende ministerie en andere wetgeving of voor interdepartementale coördinatie. Het gemiddelde percentage komt nooit hoger dan tien en is nooit lager dan vijf. De variatie is ook hier vrij groot. Er is een aantal sprekers dat geen enkele uitspraak doet over de verhouding met andere wetgeving ($n=14$). Er zijn echter ook drie sprekers die maar liefst meer dan 25% van hun bijdrage gebruiken om in te gaan op verhouding tot wetgeving op andere beleidsterreinen. De heer Cornelissen doet dit voor de VWS begroting van 1957 waarbij hij zeer uitgebreid aandacht besteedt aan de Warenwet. De heer Blaisse van de KVP doet dit voor de EZ begroting voor 1958 door zijn aandacht voor internationale afspraken.

De verschillen tussen de periode voor het percentage van de bijdrage dat gebruikt wordt voor verhouding tot wetgeving op andere beleidsterreinen is in ieder geval niet significant (p 0,4626, bijlage 2, figuur 5).

4.2.5 ALGEMENE OPMERKINGEN OVER BELEID

De code algemene opmerkingen over beleid laat een vrij behoorlijke verschuiving zien in de verschillende perioden. In vergelijking met de jaren '50 valt op dat in de jaren '80 en '10 een veel groter deel van de bijdrage gebruikt wordt voor algemene opmerkingen over beleid. De extra piek in 1983 is mogelijk veroorzaakt door het aantreden van een nieuw kabinet waardoor meer aandacht was voor de algemene uitgangspunten van het beleid. Los van deze piek is echter in figuur 4.13 te zien dat alle percentages van na 1980 ruim boven de 10% zitten, terwijl de percentages in de jaren 1950 de 5% niet raken.

Het zal dan ook niet verwonderen dat het percentage algemene opmerkingen significant ($0,0001 < 0,05$, bijlage 2, figuur 6) verschilt over de diverse perioden.

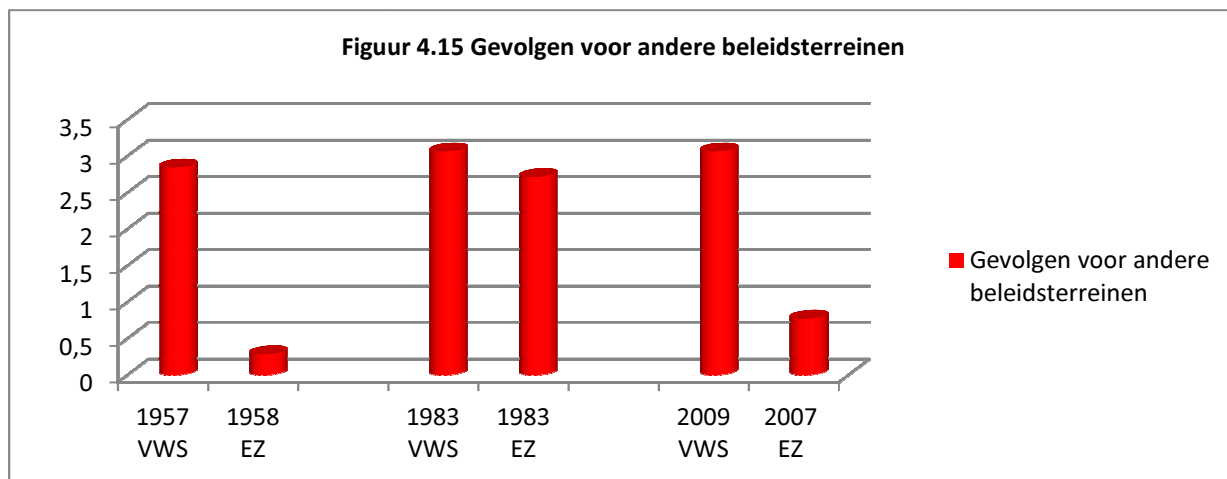
De verschillen ontstaan hier ook niet door toevallige gemiddelden. In figuur 4.14 zijn de percentages ingedeeld in categorieën en is aangegeven hoeveel sprekers van een bepaalde periode vallen binnen de diverse categorieën. In de bovenste balk is het percentage van de bijdrage dat besteedt wordt aan algemene opmerkingen gecategoriseerd. Vervolgens is per periode geteld hoeveel parlementsleden binnen de categorie vallen. Het aantal sprekers dat een hoger percentage van de bijdrage gebruikt voor algemene opmerkingen is toegenomen. Het aantal sprekers dat geen algemene opmerkingen maakt is duidelijk afgenomen.

Figuur 4.14 Percentage algemene opmerkingen over beleid

Jaartal	0	0,1 - 5	5,1 - 10	10,1 - 15	10,1 - 16	20,1 - 30	30,1 - >
1950	8	6	2	1	1	0	1
1980	2	2	4	4	5	7	2
2010	1	2	4	6	4	4	2

4.2.6 GEVOLGEN VOOR ANDERE BELEIDSTERREINEN

Het gemiddeld aantal woorden dat de parlementsleden gebruiken om te wijzen op gevolgen voor andere beleidsterreinen vertoont, tussen de 0 en de 3 procent, sterke schommelingen. Bij het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is het percentage redelijk stabiel rond de bijna 3 procent. Dit wordt in alle gevallen veroorzaakt door een paar uitschieters met meer dan 5 procent en verder een wat lage percentages en parlementsleden die geen woorden van hun bijdrage gebruiken voor de gevolgen voor andere beleidsterreinen.

Bij Economische Zaken is geen sprake van een stabiel percentage. In 1958 bij de bespreking van de begroting van het ministerie van Economische Zaken is het aantal keer dat door parlementsleden gewezen wordt op gevolgen voor andere beleidsterreinen erg laag. In totaal gaat het om een frequentie van twee keer waarbij de heer Bachg van de KVP met een enkel woord spreekt over de gevolgen voor de betalingsbalans en de heer Smallegenbroek van de ARP met iets meer woorden wijst op de gevolgen van gebrek aan werkgelegenheid in bepaalde gebieden voor andere beleidsterreinen omdat ontvolking ook zorgt voor sociaal-culturele, planologische en kerkelijk-religieuze problemen.

Het hogere percentage in 1983 lijkt te worden veroorzaakt door de crisis, de daaraan gerelateerde werkloosheid en de verwachting van Kamerleden dat de lastenverlichting voor bedrijven het financieringstekort nog hoger op zal laten lopen.

Bij de bespreking van de begroting van Economische Zaken voor 2007 is het weer een enkele spreker die refereert aan gevolgen voor andere beleidsterreinen. Het gaat om de heer Ten Hoopen van het CDA die zich bij een aantal plannen van de SP vraagt hoe het rijk dat ooit kan financieren, om de heer Duyvendak van Groen Links die wijst op de gevolgen van meer gebruik van benzine en diesel voor het milieu en om de heer Strauss die zich zorgen maakt om de gevolgen van de verlaging van accijns op de inkomsten in de schatkist.

Ook voor het Ministerie voor Volksgezondheid, Welzijn en Cultuur is de verwijzing naar andere beleidsterreinen veelal gekoppeld aan de crisis. Ook hier wordt gerelateerd aan het financieringstekort omdat de kosten voor volksgezondheid sterk toenemen en sterk toe blijven nemen. Ditzelfde geldt voor de begroting van 1984 en 2007. De begrotingen van VWS laten hierin dan ook geen noemenswaardige verschillen zien.

De waarschijnlijkheid van een dergelijk verdeling is zeer laag en significant ($p\ 0,0365 < p\ 0,05$, bijlage 2, figuur 7). Er is hier echter geen sprake van een trend, maar vooral van een eenmalige piek die veroorzaakt worden door onder andere de financiële omstandigheden.

4.3 VERHOUDING COMMISSIEVERGADERING EN PLENAIRE VERGADERING

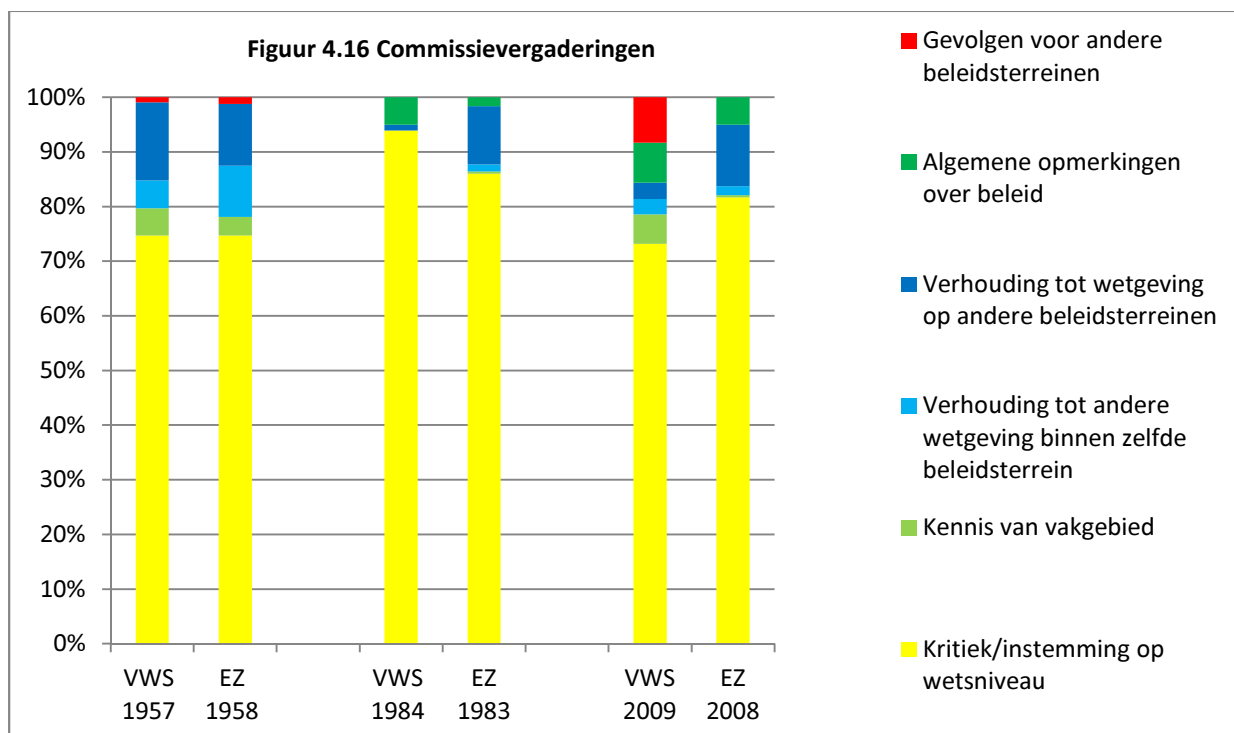
Zoals reeds eerder is beschreven zijn de commissievergaderingen moeilijk te vergelijken omdat de verslagen in veel verschillende vormen bewaard zijn gebleven.

Het commissieverslag van Sociale Zaken en Volksgezondheid voor 1957 en het verslag van Economische Zaken voor 1958 volgen dezelfde structuur. Beide verslagen volgen de structuur van de Memorie van Toelichting,

waarbij per paragraaf weergegeven wordt wat sommige leden, vele leden of alle leden vinden. Vervolgens stellen de Kamerleden in chronologische volgorde verschillende artikelen van de begroting aan de orde. In het verslag worden geen namen van Kamerleden genoemd, alleen aan het einde van het verslag wordt het verslag ondertekend met de namen van de betrokken Kamerleden. Van het verslag van Sociale Zaken en Volksgezondheid betreft maar een deel volksgezondheid. Dit deel is gemakkelijk te onderscheiden omdat de begroting in paragrafen behandeld wordt.

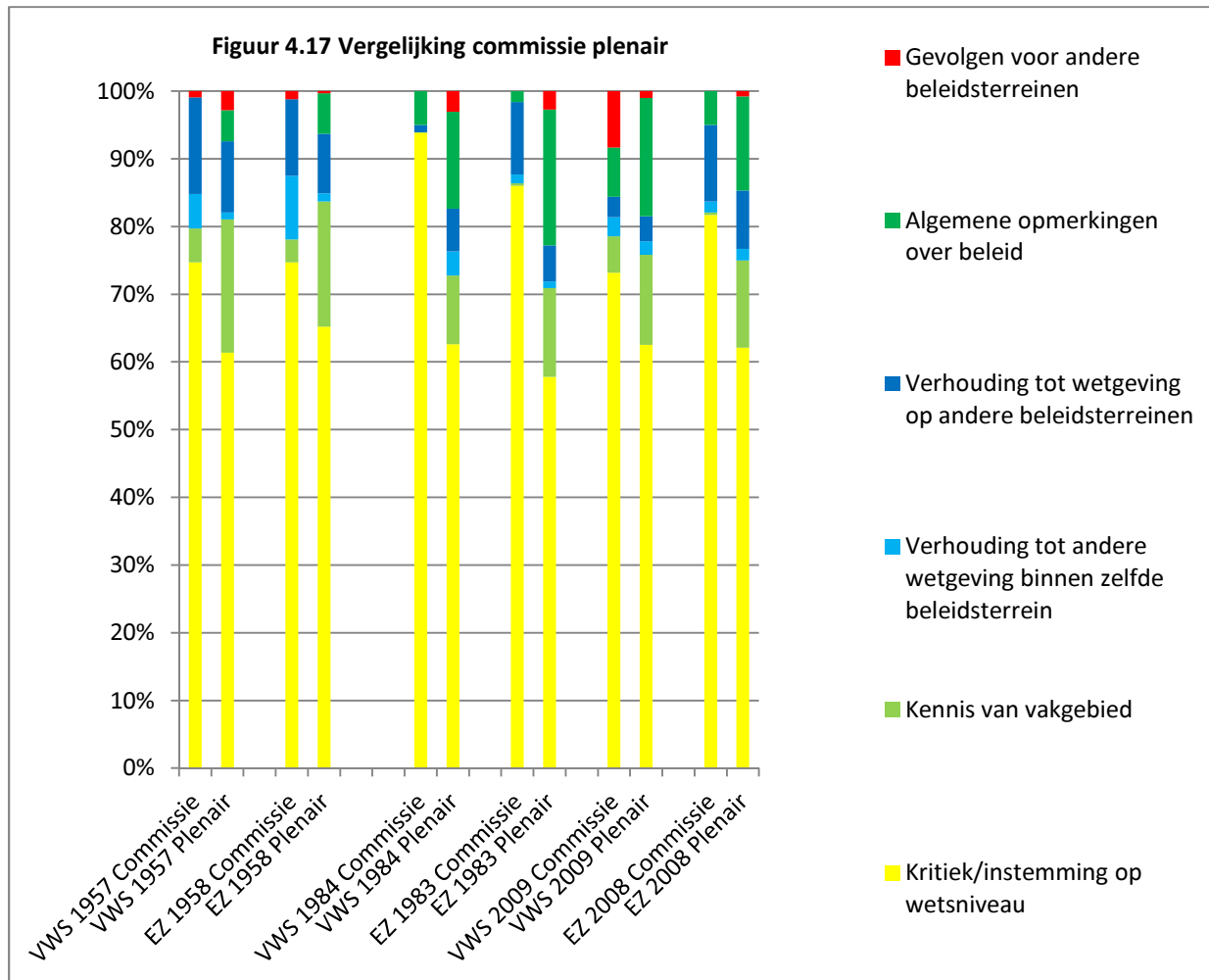
De commissieverslagen naar aanleiding van de begroting voor 1984 van het Departement van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en het Commissieverslag voor de begroting voor 1983 van Economische Zaken zijn eveneens in de zelfde vorm opgesteld. Beide commissieverslagen bestaan uit een lijst met vragen aan de minister waarbij opnieuw de paragrafenstructuur van de Memorie van Toelichting wordt gevolgd, om vervolgens de artikelen van de begroting aan de orde te stellen. In het verslag voor het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur wordt in de introductie het volgende vermeld: 'De vaste Commissie voor Welzijn en Cultuur heeft ter voorbereiding van de openbare beraadslaging over hoofdstuk XVI (Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur) de volgende lijst van vragen vastgesteld. Onder het voorbehoud dat deze vragen tijdig zullen zijn beantwoord, acht de commissie die beraadslaging voldoende voorbereid'.

Het verslag naar aanleiding van de begroting van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor 2009 is een uitzondering. Dit verslag is een stenografische weergave van de gesproken woorden. Tijdens de begrotingsbespreking hebben alle commissieleden een punt toegewezen gekregen waarover zij hun vragen of opmerkingen plaatsen. In dezelfde vergaderingen wordt hierop al gereageerd door de Minister en de staatssecretaris. Het commissieverslag van de begrotingsstaten van het Ministerie van Economische Zaken voor het jaar 2008 is daarentegen weer in dezelfde vorm als de verslagen in de jaren '80.

Figuur 4.16 bevat een overzicht van de codes van de verschillende commissievergaderingen. Hieruit blijkt al snel dat de structuur van een verslag zeer veelzeggend is voor de uitkomst. Alle verslagen die niet in de vorm van een vragenlijst gearchiveerd zijn hebben een lager percentage kritiek of instemming op wetsniveau dan de

verslagen in vragende vorm. Verder valt op dat de code kennis van vakgebied vrijwel afwezig is in alle commissieverlagen in de vorm van een vragenlijst. Dit is niet onlogisch omdat een vraag niet de meest logische vorm is om kennis van vakgebied in te verwerken. In de commissievergaderingen voor de begroting van EZ wordt zowel voor het jaar 1983 als voor 2008 één keer een vraag gesteld waarvan een deel gecodeerd kon worden als kennis van het vakgebied. Bijvoorbeeld voor de begroting van 1983 de vraag hoe het oordeel van de minister is over een voorstel van de heer E. den Ferrante op een symposium over energie. Omdat het slechts om een zinsdeel gaat, is dit in de grafiek niet zichtbaar.

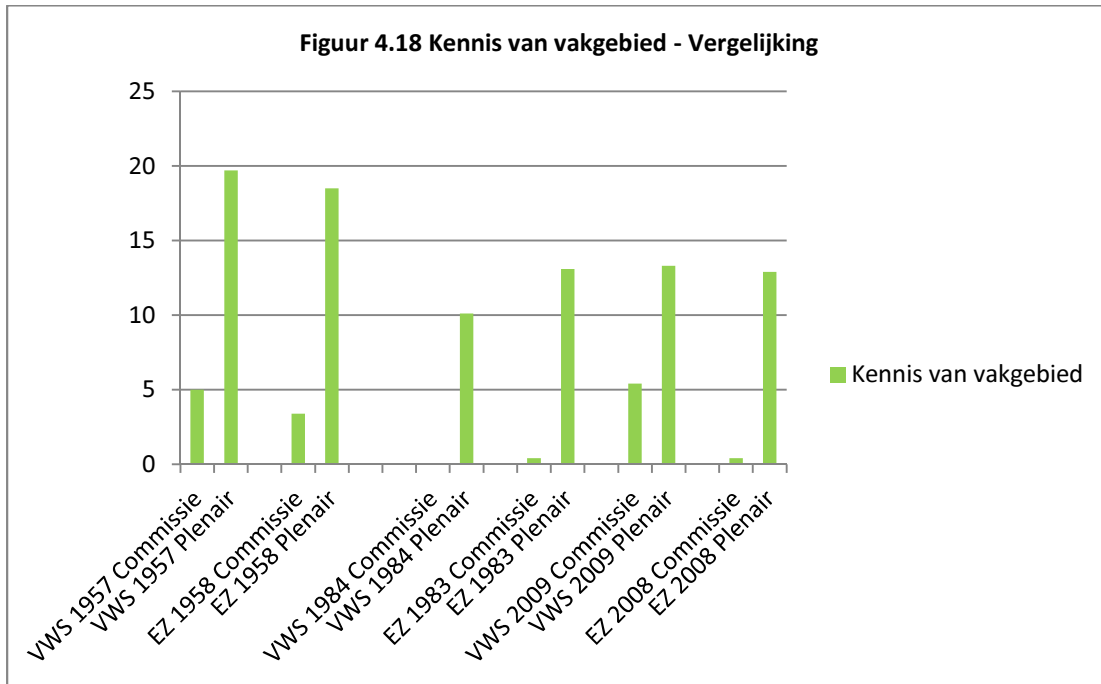

Het is niet alleen zo dat de commissievergaderingen waarin een lijst met vragen is opgesteld relatief veel meer aandacht besteden aan kritiek of instemming op wetsniveau, uit figuur 4.17 blijkt ook dat deze commissievergaderingen qua codes veel meer afwijken van de plenaire vergadering over hetzelfde wetsvoorstel dan de andere commissievergaderingen.

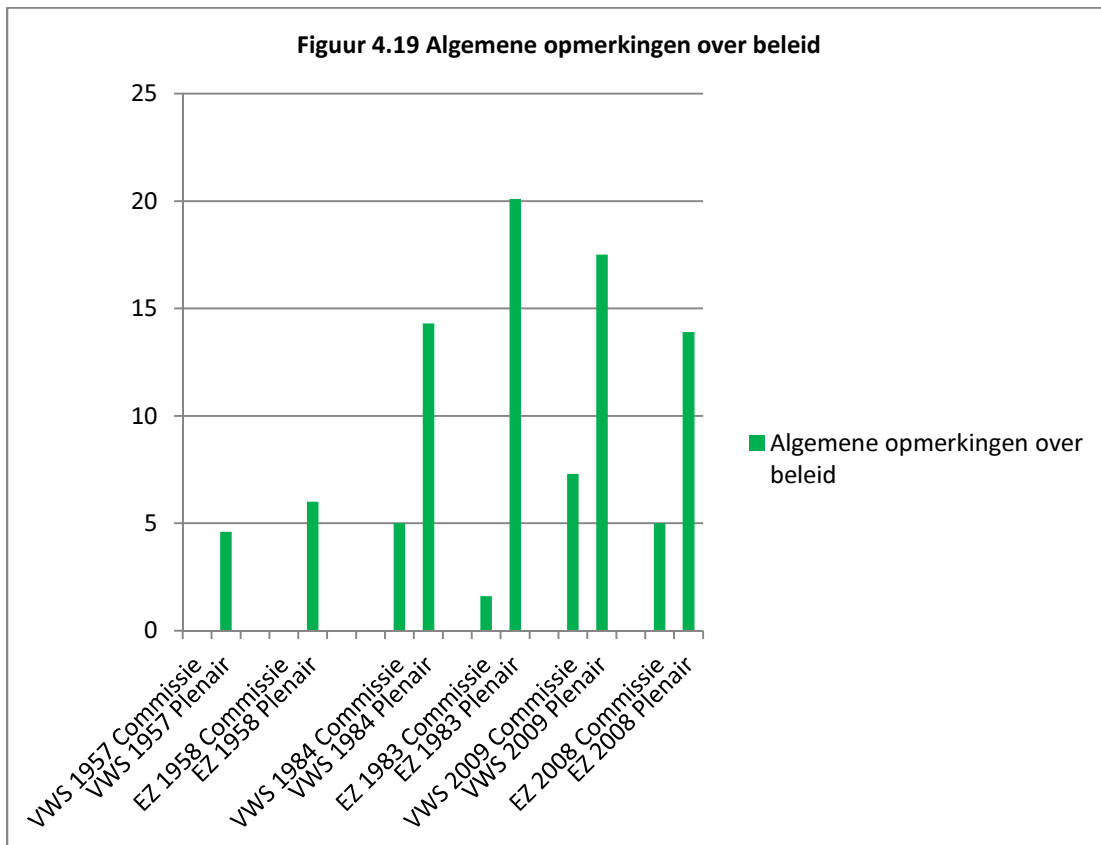
In de verhouding tussen de commissievergadering en de plenaire vergadering valt vervolgens op dat alle commissievergaderingen een groter aandeel specifieke opmerkingen hebben dan de plenaire vergadering. Dit lijkt vooral ten koste te gaan van algemene opmerkingen over beleid en kennis van het vakgebied. Deze laatste twee codes spelen in alle zes de commissievergaderingen een beduidend kleinere rol dan in de plenaire vergadering, zie ook figuur 4.18 en figuur 4.19. De overige drie codes variëren per vergadering en laten geen eenduidig patroon zien. Bij de bespreking van de begroting voor Sociale Zaken en Welzijn voor 1957 is het percentage verhouding tot wetgeving op andere beleidsterreinen in de commissievergadering hoger dan in de

plenaire vergadering. Bij de bespreking van de begroting voor het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur is dit andersom.

Kennis van het vakgebied speelt in de commissievergaderingen waarin een vragenlijst is gemaakt vrijwel geen rol. In de andere commissievergaderingen speelt het wel een rol, maar deze is overal, duidelijk zichtbaar, kleiner dan in de plenaire vergaderingen.

In de vorige paragraaf van dit hoofdstuk is reeds aangetoond dat algemene opmerkingen in de loop van de tijd een groter deel van de parlementaire vergadering in beslag nemen. Dat is ook in deze grafiek weer terug te zien. Daarnaast blijkt hier echter duidelijk dat in de commissieverslagen weinig aandacht is voor algemene opmerkingen. Het percentage komt hier slechts één keer boven de 5% uit, namelijk bij de vergadering over de begroting van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor 2009. Dit is des te veelzeggender aangezien juist in deze vergadering geen samenvatting van het gesprokene wordt gegeven maar een letterlijke weergave. Desondanks komt ook hier het percentage niet boven de 8% uit, tegenover bijna 18% in de plenaire vergadering over dezelfde begroting. Dit zou echter ook kunnen komen omdat de commissieleden al een specifiek onderwerp toegewezen hebben gekregen om te bespreken.

Omdat de commissieverslagen voor het overgrote deel samenvattingen zijn, is het erg goed mogelijk dat de hogere mate van specialisatie veroorzaakt wordt door de manier van verslaglegging. Desondanks is ook deze manier van verslaglegging veelzeggend. Tenslotte zijn het ook deze verslagen die als commentaar aan de minister teruggedeven worden. Blijkbaar is het voor deze commissieverslagen vooral van belang dat de minister op een aantal onderdelen specifieke feedback krijgt.

4.4 INTERVENIËRENDE FACTOREN

In paragraaf 2.3 is een aantal factoren besproken die mogelijk de relatie tussen complexiteit en de mate van generalisatie of specialisatie beïnvloeden. In deze paragraaf zullen deze verschillende factoren afzonderlijk besproken worden. Hierbij zal voorbijgegaan worden aan de interveniërende factor Reglement van Orde. De veranderingen in het Reglement van Orde zijn voornamelijk gerelateerd aan een versterking van de bevoegdheden van de parlementaire commissies. Deze commissies zijn het onderwerp van geheel paragraaf 4.2. Daarom zullen zij in deze paragraaf niet opnieuw als subparagraaf besproken worden.

4.4.1. FRACTIEGROOTTE

Bij fractiegrootte als interveniërende factor gaat het om het aantal fractieleden per partij en de invloed daarvan op de mate van specialisatie. De Spearman correlatie toets geeft aan dat er geen significante relatie is tussen het aantal fractieleden en het percentage specialistische uitspraken (p 0,212, p 0,8636, bijlage 2, figuur 10).

Voor de gespecificeerde categorieën is er eveneens geen enkele significante relatie. De relatie tussen de uitspraken die wijzen op gevolgen voor andere beleidsterreinen en het aantal fractieleden heeft de laagste waarschijnlijkheid (p 0,0746). Het lijkt echter waarschijnlijker dat deze correlatie veroorzaakt wordt door een samenloop van omstandigheden, dan dat hier sprake is van een daadwerkelijk verband. De categorie uitspraken gevolgen voor andere beleidsterreinen scoort namelijk relatief hoog in de jaren '80. Het gaat hier duidelijk om een periode van crisis waarin, zie paragraaf 4.2.6, vaker de relatie gelegd wordt met de overheidsfinanciën dan in de andere perioden. In de jaren '80 zijn tegelijkertijd vrij veel kleine partijen die het woord voeren tijdens de plenaire vergadering². Dit zou wel eens een groot deel van de verklaring van de relatie tussen het aantal fractieleden en de score op gevolgen voor andere beleidsterreinen kunnen verklaren.

Een optie die nog open staat, is dat kleine partijen een andere werkwijze aanhouden door zich specifiek te richten op een onderdeel van het beleid waar zij bijzonder veel belang aan hechten. Dit beïnvloedt hun mate

---

² Bij de bespreking van de begroting van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur komen er zeven sprekers aan het woord van een partij met minder dan vijf fractieleden, tegenover vier na 2005 en nul in de jaren '50. Bij de bespreking van de begroting van Economische Zaken komen vijf sprekers aan het woord van een partij met minder dan vijf fractieleden, tegenover drie na 2005 en nul in de jaren '50.

van specialisatie dan niet, maar geeft wel een verschil in werkwijze met de grotere partijen aan. Dit is echter zelden het geval. De bijdragen van kleine partijen zijn weliswaar vaak korter, maar meestal bespreken zij toch een behoorlijk aantal beleidsonderdelen. In het debat voor het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport focust de Partij van de Dieren sterk op dierproevenbeleid met enkele woorden voor het overige beleid en in de jaren '80 bij de bespreking van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur focust de heer Dis sterk op gewetensbezwaren bij euthanasie/abortus en geslachtsziekten maar daarbij blijft het ook wel. Daarnaast is het eveneens zo dat juist in de grotere partijen soms een tweetal woordvoerders is, waarbij een van de woordvoerders slecht een specifiek thema bespreekt. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij de bespreking van de begroting van Sociale Zaken en Volksgezondheid voor 1957 waarin de heer Cornelissen van de VVD alleen de Warenwet bespreekt.

4.4.2 PARTIJEN

In deze subparagraaf wordt besproken of het soort partij waartoe parlementsleden behoren een relatie heeft met de mate waarin parlementsleden specialistisch of generalistisch zijn. Hiervoor is een tweetal aspecten van politieke partijen onderzocht: ideologie en het zijn van coalitie danwel oppositiepartij.

4.4.2.1 IDEOLOGIE

Wat betreft de ideologieën is, in navolging van Lucardie onderscheid gemaakt tussen socialistisch, confessioneel, nationalistisch en liberaal. Er blijkt echter geen significante relatie te zijn tussen deze ideologieën en de mate van specialisatie of generalisatie. Eveneens is er geen aanwijzing voor een significant verband tussen ideologie en de diverse categorieën uitspraken.

Geen enkele relatie tussen een categorie uitspraken en de partijideologieën scoort significant, zoals blijkt uit tabel 4.20. Hieruit moet geconcludeerd worden dat ideologie geen relevante variabele is.

Figuur 4.20 Correlaties ideologie en categorieën

	Mate van specialisatie	Kritiek/instemming op wetsniveau	Kennis van vakgebied	Verhouding tot andere wetgeving binnen zelfde beleidsterrein	Verhouding wetgeving andere beleidsterreinen	Algemene opmerkingen over beleid	Gevolgen voor andere beleidsterreinen
Socialistisch	ρ 0,0182 ρ 0,8828	ρ 0,1069 ρ 0,3856	ρ 0,1901 ρ 0,8828	ρ 0,0538 ρ 0,6628	ρ 0,1336 ρ 0,2774	ρ 0,0817 ρ 0,5067	ρ -0,1339 ρ 0,2765
Confessioneel	ρ 0,0495 ρ 0,6887	ρ 0,1561 ρ 0,2038	ρ -0,1325 ρ 0,2816	ρ 0,0987 ρ 0,4234	ρ 0,0229 ρ 0,8527	ρ - 0,0793 ρ 0,5202	ρ 0,0437 ρ 0,7233
Liberaal	ρ - 0,0046 ρ 0,9701	ρ -0,0204 ρ 0,8690	ρ 0,0139 ρ 0,9104	ρ -0,0463 ρ 0,7079	ρ 0,0475 ρ 0,7007	ρ - 0,0557 ρ 0,6518	ρ -0,0171 ρ 0,8901
Nationaal-populistisch	ρ - 0,1514 ρ 0,2177	ρ 0,0876 ρ 0,4776	ρ -0,1478 ρ 0,2291	ρ -0,0213 ρ 0,8630	ρ 0,1594 ρ 0,1941	ρ 0,1115 ρ 0,3653	ρ 0,2372 ρ 0,0514

4.4.2.2 COALITIE OF OPPOSITIE

Evenmin als er significante correlaties zijn tussen partijideologieën en de diverse categorieën van uitspraken zijn die er tussen coalitie of oppositiepartij en de diverse codes. Er is wel een positieve correlatie tussen confessionele partijen en coalitie en een negatief verband tussen socialistische partijen en coalitie³. Maar dat is niet relevant voor de mate van specialisatie. Enerzijds is het opvallend dat het zijn van coalitie of oppositiepartij geen relatie heeft met de mate van specialisatie omdat een coalitiepartij naar verwachting minder kritiek zal hebben op het beleid. Aan de andere kant is het ook te begrijpen dat coalitiepartijen zich vooral onderscheiden door hun mildere houding jegens beleid en niet zozeer door meer of minder specifieke opmerkingen. Voor een code als algemene opmerkingen geldt dat de score even hoog is, maar de invulling anders. Terwijl oppositiepartijen zich hier vooral kritisch opstellen, blijken veel coalitiepartijen algemene opmerkingen te gebruiken om aan te geven dat zij blij zijn met het beleid van de minister.

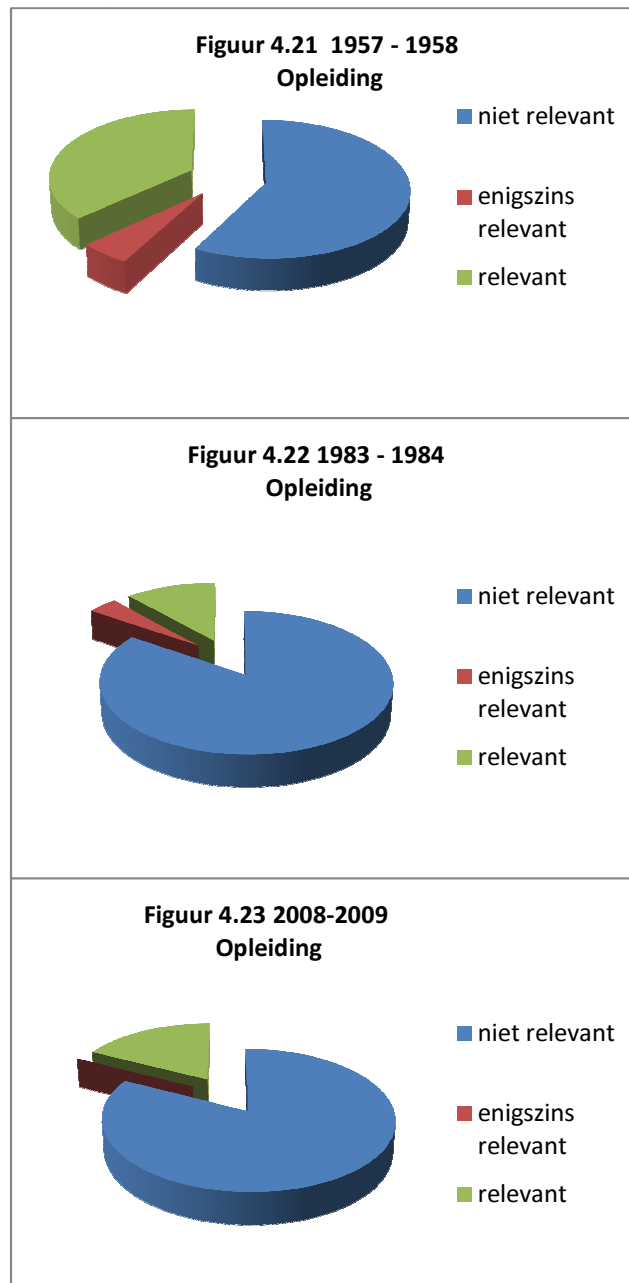
4.4.3 OPLEIDING EN BEROEPSACHTERGROND PARLEMENTSLEDEN

In het theoretisch kader is beschreven dat de opleiding of de werkervaring van parlementsleden mogelijk van invloed zijn op de mate van specialisatie in een onderwerp.

Met betrekking tot de opleiding van parlementsleden valt op dat het aantal relevante opleidingen voor de betreffende beleidsterreinen na 1950 sterk is afgenomen en na 2000 weer licht is toegenomen. Dit is te zien in figuur 4.21– figuur 4.23.

---

³ Veroorzaakt door het gegeven dat de regering bij de begrotingsbesprekingen in de jaren '50 gevormd werd door drie confessionele partijen (KVP, ARP en CHU) en een socialistische partij (PvdA), in de jaren '50 door het CDA en de VVD en na 2005 door twee confessionele partijen (CDA en CU) en de PvdA waardoor een groot deel van de confessionele partijen deel uitmaakt van de coalitie, terwijl met uitzondering van de PvdA alle socialistische partijen (veel kleintjes) altijd oppositie partij zijn.

Het hoge aantal in de jaren '50 is overigens volledig te danken aan het aantal relevante opleidingen bij de fractiespecialisten voor Economische Zaken, zoals te zien is in figuur 4.24.

Zo hebben er van de twaalf Kamerleden die aan het woord komen bij de bespreking van de Begroting van Economische Zaken voor 1958 alleen al drie Kamerleden Economie gestudeerd en zijn er drie Kamerleden die de Handelsschool bezocht hebben. In 1983 is dit beeld voor Economische Zaken volledig veranderd. Nog slechts een Kamerlid heeft dan een, voor het beleidsterrein Economische Zaken, relevante opleiding gevolgd, namelijk Bedrijfskunde. Verder is er bij de bespreking voor de begroting van 1983 een drietal voormalig rechtenstudenten en een tweetal politicologen. Deze studies zijn voor het werk in het parlement zeker relevant, maar niet specifiek voor het beleidsterrein. Dit komt overeen met de beschrijving van Bovens & Wille

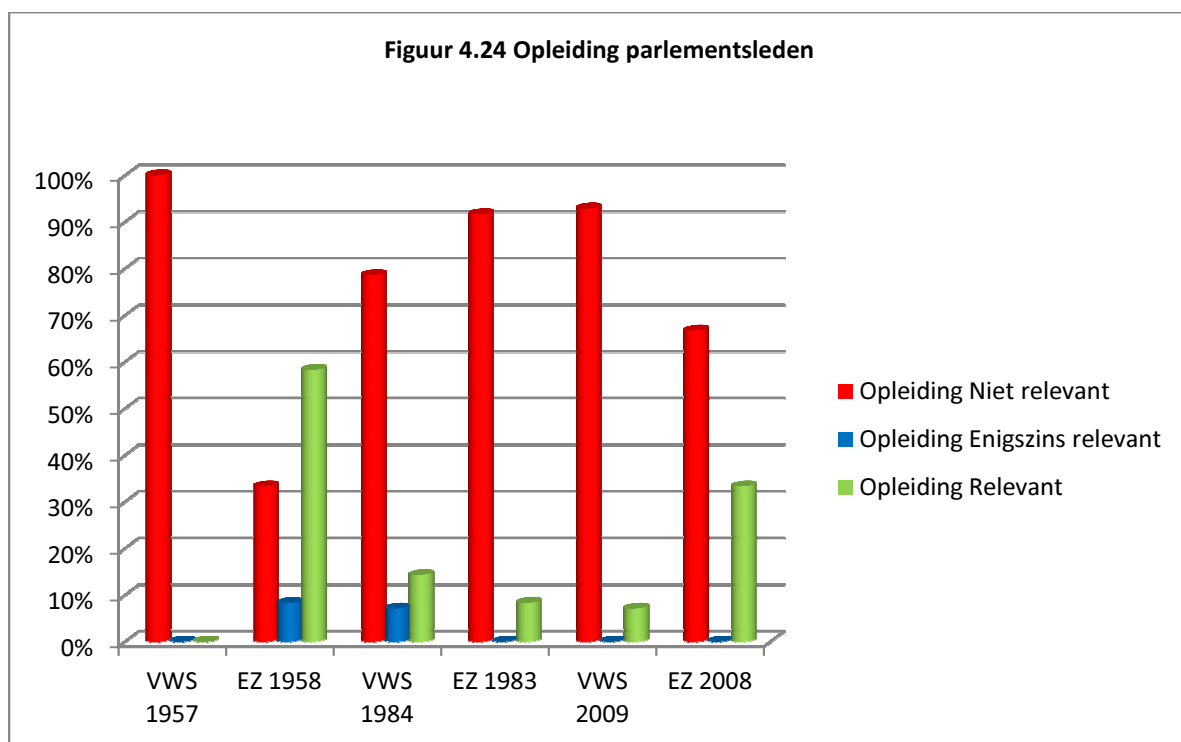
dat na 1970 het aantal parlementsleden met een economische achtergrond is afgenomen van een percentage van 35% naar ongeveer 20% (Bovens, 't Hart, & van Twist, 2007, pp. 74, 75).

Voor het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport geldt dat het aantal relevante opleidingen in 1980 juist was toegenomen en na 2005 weer is gedaald. Bij de bespreking van de begroting voor 1957 waren er geen parlementsleden aan het woord die een relevante opleiding gevolgd hadden. Er was een tweetal economen, een tweetal theologen, een kinderverzorgster, een Kamerlid zonder opleiding en een rechtenstudent.

De toename van het aantal relevante opleidingen in 1984 is wellicht gerelateerd aan de grotere variatie aan opleidingen sinds 1950 die eveneens door Bovens & Wille vermeld wordt. In ieder geval is er bij deze bespreking een tweetal Kamerleden dat in het verleden Geneeskunde gestudeerd heeft, daarnaast is er een Kamerlid die de Sociale Academie gevolgd heeft en daarmee een enigszins relevante opleiding heeft. Het valt wel op dat er nog een tweetal economen aan het woord komt. In 2009 is het aantal relevante opleidingen bij de bespreking van de begroting voor VWS weer lager en beperkt zich tot een voormalig Geneeskunde student.

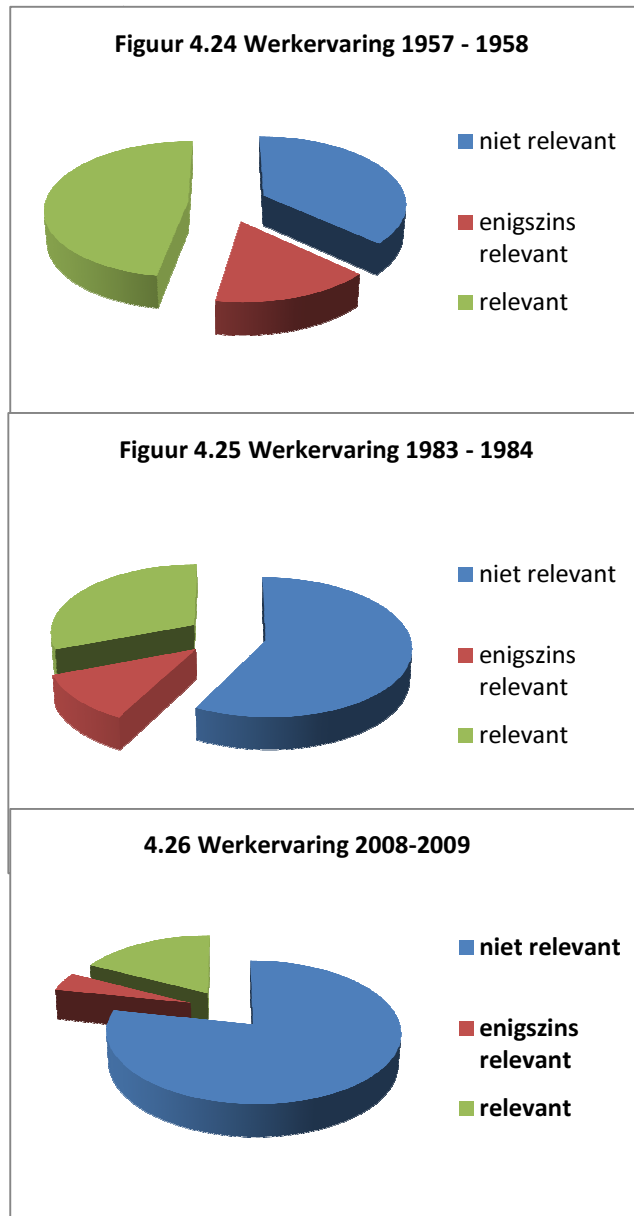
De relevante opleiding is echter geen interveniërende factor voor de relatie tussen complexiteit en specialisatie. Er blijkt geen enkele significante relatie te zijn tussen de opleiding en de mate van specialisatie of een van de categorieën uitspraken.

De Spearman correlatie geeft wel een significante relatie tussen het aantal fractieleden en de relevantie van opleiding ($p = 0,2434$, $p = 0,0454$). Dit is niet verwonderlijk, aangezien in een grote fractie meer mogelijkheden zijn om een kamerlid met kennis van zaken aan de commissie te laten deelnemen.

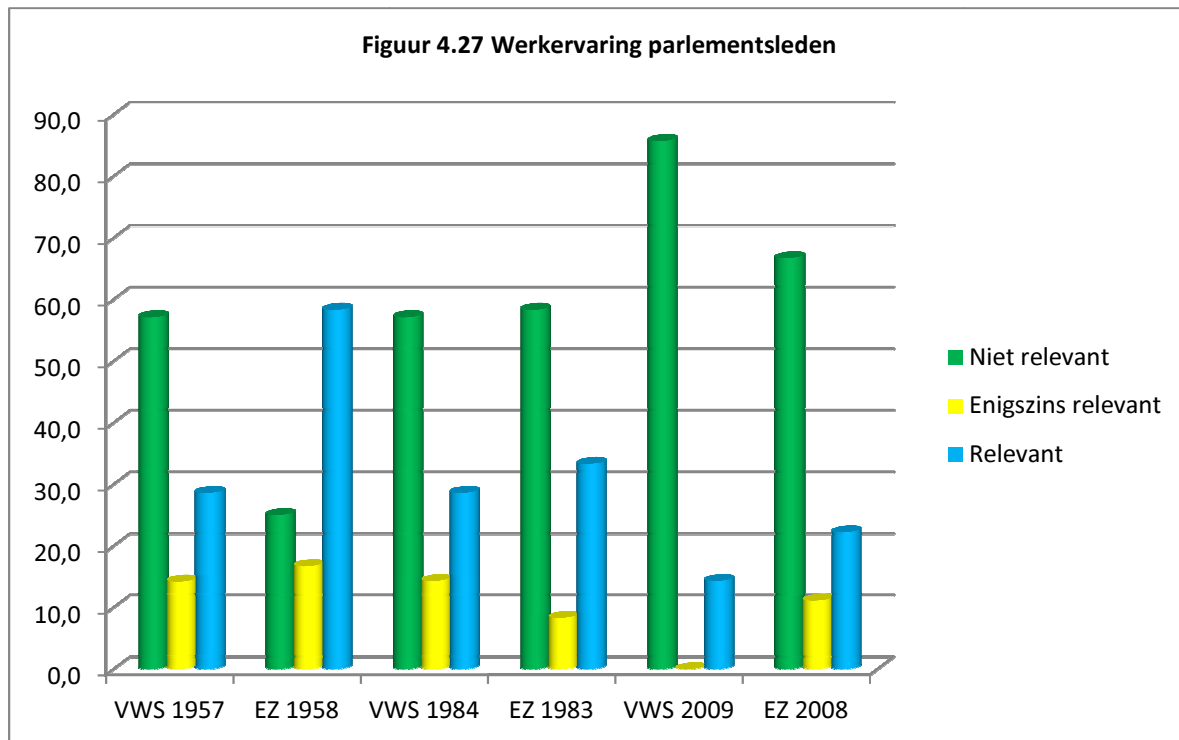

Een relevante opleiding is sterk gerelateerd aan relevante werkervaring ($p = 0,5845$, $p = 0,0000$). Dit is natuurlijk evenmin verbazend omdat bijvoorbeeld een geneeskunde student veelal ook als arts zal gaan werken en daarmee voor Volksgezondheid zowel een relevante opleiding heeft genoten als relevante werkervaring heeft opgedaan.

Zoals te zien is in figuren 4.25, 4.26 en 4.27 is het aantal parlementsleden met relevante werkervaring sinds 1950 alleen maar afgenomen. Het aantal parlementsleden met een enigszins relevante opleiding is daarbij nog harder gedaald dan met een relevante opleiding.

Wanneer de beleidsterreinen gesplitst worden in de figuren 4.27 valt op dat er bij VWS in 1984 geen daling te zien is ten opzichte van 1957, in 2009 is het aantal Kamerleden met relevante werkervaring wel afgenomen. Bij Economische Zaken is er tussen 1950 en 2008 sprake van een dalende trend van het aantal parlementsleden met relevante werkervaring. Wanneer echter uit het onderzoek van Trappenburg blijkt dat het aantal fractiespecialisten met een achtergrond in de volksgezondheid in de periode 1994 – 2004 veel hoger is dan in de periode 1946 – 1960 (Trappenburg, 2005, pp. 11, 12) is het niet te rechtvaardigen om conclusies te trekken uit de daling van het aantal Kamerleden met relevante werkervaring.

Dit is voor het geval van dit onderzoek niet erg problematisch. Evenmin als er correlatie is tussen opleiding en de mate van specialisatie is er sprake van correlatie tussen relevante werkervaring en de mate van specialisatie. Dit betekent dat de werkervaring, of het nu wel of niet toegenomen is, überhaupt geen relevante factor is in de relatie tussen toegenomen complexiteit en de mate van specialisatie.

Voor de verschillende subcategorieën van specialisatie of generalisatie bestaan er ook vrijwel geen significante correlaties met de relevante werkervaring. Er is alleen een significante relatie tussen relevante werkervaring en het deel van de bijdrage dat gebruikt wordt voor de gevolgen voor andere beleidsterreinen (p 0,2444, p 0,0445).

Van de Kamerleden die meer dan vijf procent van hun bijdrage gebruiken voor de gevolgen voor andere beleidsterreinen blijkt dan ook dat meer dan de zestig procent relevante werkervaring heeft op het beleidsterrein (vijf van de acht) terwijl nog geen veertig procent van de Kamerleden relevante werkervaring heeft.

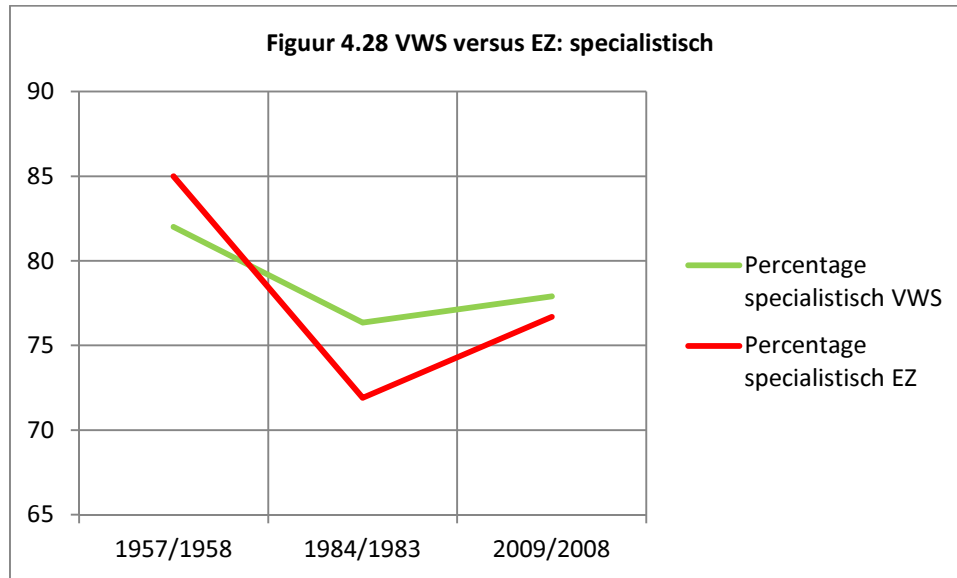
Het is wel een zeer interessante aanwijzing omdat het tegen de verwachtingen ingaat. Desondanks doet het geen recht aan de werkelijkheid om dit uit te vergroten. Het gaat namelijk slechts om een achttal Kamerleden die een vrij substantieel deel gebruiken voor de gevolgen voor andere beleidsterreinen, waarschijnlijk wordt deze uitkomst veroorzaakt door een te kleine steekproef.

Evenals bij de opleiding is er een ruimschoots significant resultaat tussen Kamerleden met een relevante opleiding en het aantal fractieleden (p 0,4932 p 0,0000, Spearman correlatie). De reden hiervoor zal, evenals bij de relevante opleidingen, liggen in de mogelijkheid voor grotere partijen om mensen met verschillende achtergronden hun eigen kennis te laten gebruiken. Overigens is er eveneens een significante relatie tussen coalitiepartijen en Kamerleden met relevante werkervaring (p 0,3742 p 0,0017, Spearman correlatie). Vermoedelijk wordt deze relatie veroorzaakt door het feit dat coalitiepartijen vaak ook grotere partijen zijn.

4.4.4 VARIATIE VAKGEBIED

Tussen de invulling van de rol van de parlementsleden bij EZ en VWS blijken kleine verschillen te zitten. Beiden laten een kleine daling zien in 1983/1984, maar deze is voor Economische Zaken veel sterker dan voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

De Wilcoxon rank sum test laat zien dat de verschillen tussen de beleidsterreinen niet significant zijn ($p = 0,9804$, bijlage 2, figuur 9). Er bestaat dus wel variatie tussen de beide beleidsterreinen, maar de variatie is slechts gering en berust waarschijnlijk op toeval.

4.5 Overige verklarende factoren

Deze paragraaf zal gebruikt worden om de verschillende factoren die in het theoretisch kader genoemd zijn en die op zichzelf een veranderde rolinvulling kunnen verklaren, te bespreken aan de hand van de resultaten van de analyse. Omdat er vrijwel geen significante veranderingen zijn in de manier waarop parlementsleden hun rol invullen, is het belang van de overige verklarende factoren enigszins afgenomen. Wanneer gebleken was dat de rolinvulling bijvoorbeeld beduidend generalistischer is dan zestig jaar geleden, zou het van groot belang zijn om te kunnen bewijzen dat een dergelijke verandering niet veroorzaakt is door bijvoorbeeld de rol van de media. Nu dit niet het geval is, betekent dit echter niet dat de verklarende factoren irrelevant zijn. Het is namelijk volstrekt niet ondenkbaar dat door de wisselwerking tussen verschillende van deze verklarende factoren en de toegenomen complexiteit de uiteindelijke rolinvulling onveranderd is. In de volgende paragrafen zullen daarom deze factoren alsnog besproken worden.

4.5.1 NUMERIEKE FACTOREN

In sommige opzichten maken de resultaten van de analyse het gemakkelijk. Zoals reeds besproken is in paragraaf 4.4.1 blijkt er geen significante relatie te zijn ($p = 0,212$, $p = 0,8636$) tussen het aantal parlementsleden en de mate van specialisatie. Dit betekent dat het onmogelijk is dat een verandering die zich in de rolinvulling voorgedaan zou kunnen verklaren zou kunnen worden door een toename of afname van het aantal Kamerleden per partij.

4.5.2 VERANDERING IN VERHOUDING TUSSEN COMMISSIEVERGADERING EN PLENAIRE VERGADERING

Hoewel de commissievergaderingen onderling lastig te vergelijken zijn en het daarom onmogelijk is om aan te geven of de verhouding tussen de beide vergaderingen veranderd is, kan in ieder geval wel gesteld worden dat de mate van specialisatie in de plenaire vergadering niet gedaald is, waardoor de meest logische gedachte zou zijn dat de mate van specialisatie in de plenaire vergadering niet beïnvloed is door het toenemend aantal bevoegdheden van de parlementaire commissies. Het lastige van het verklaren van een stabiele situatie is echter dat het mogelijk is dat verschillende factoren gezorgd hebben voor een beweging naar ofwel meer specialisatie ofwel meer generalisatie, maar dat de som van deze factoren uiteindelijk voor stabiliteit gezorgd heeft.

In paragraaf 4.3 is beschreven dat in de verslaglegging voor de commissievergaderingen een groter deel van de woorden besteedt wordt aan specialistische bijdragen. Toch is het niet terecht om daardoor aan het toenemend belang van de commissies de conclusie te trekken dat er sprake is van meer specialisatie. Het verschil zou namelijk heel goed verklaard zou kunnen worden door het samenvattende karakter van de verslaglegging.

4.5.3 OPLEIDING EN BEROEPSACHTERGROND PARLEMENTSLEDEN

Evenals bij de numerieke factoren is het gebrek aan correlatie tussen relevante opleiding en/of werkervaring en de mate van specialisatie voldoende om te kunnen stellen dat een verandering in rolinvulling niet verklaard zou kunnen worden door bijvoorbeeld een toename van parlementsleden met een relevante opleiding of door een afname van parlementsleden met relevante werkervaring.

4.5.4 MEDIA

Het is onmogelijk om de rol van de media in de parlementaire vergaderingen te meten. In paragraaf 2.4.4 is beschreven dat de media ervoor gezorgd heeft dat de stijl en de toon van het parlementaire debat veranderd zijn (Hoetink & Tanja, 2008). Hierbij denk ik aan de opvallende toename van het aantal interrupties in de plenaire vergaderingen. Het is niet ongeloofwaardig dat deze toename veroorzaakt wordt door de *'draai naar de camera'* (Hoetink & Tanja, 2008).

Daarnaast zou de rol van de media wel eens een verklaring kunnen zijn voor de enige significante verandering in de subcategorieën, namelijk het percentage algemene opmerkingen over beleid. Als er een categorie opmerkingen is, die interessant of toegankelijk is voor toeschouwers is het wel deze categorie. Wanneer wij bijvoorbeeld de plenaire vergadering voor de begroting van Volksgezondheid voor het jaar 2009 nemen, is er een behoorlijk aantal uitspraken die past in deze categorie. De heer Gerven van de SP merkt bijvoorbeeld op dat *'De minister achterover leunt terwijl ziekenhuizen met faillissement en sluiting worden bedreigd'*. Mevrouw Leijten van de SP omschrijft het kabinet en zegt: *'Het is het kabinet van mooie woorden en tegelijkertijd enorme bezuinigingen. Deze combinatie is giftig'*. Mevrouw Smilde van het CDA merkt op dat *'de sameneleving die de gezondheidszorg toekomstgericht maakt, zich voortdurend rekenschap geeft van haar verantwoordelijkheid voor goede zorg voor jong en oud, nu en op langere termijn'*. Mevrouw Miltenburg van de VVD begint haar bijdrage met de volgende woorden: *'Nergens wordt het duivelse dilemma tussen betaalbaarheid en barmhartigheid zo helder als bij de zorg voor ouderen en gehandicapten. Iedere politieke partij wil vandaag het liefst aan haar kiezers laten weten dat bezuinigen niet nodig is'*. Dit zijn zo maar een paar voorbeelden van een soort uitspraak die in de periode van vijftig jaar een opvallende toename laat zien. Op de uiteindelijke graad van specialisatie hebben de uitspraken weinig invloed omdat zij ten koste gaan van slechts enkele percentages op meerdere andere categorieën.

Het zijn echter wel de uitspraken waar de minister weinig mee kan, waar de Kamerleden niet zo'n boodschap aan hebben omdat het bekende kost is, maar tegelijkertijd zijn het uitspraken die stuk voor stuk een statement zijn voor de toeschouwer en de burger.

Zeker aangezien de uitspraken er niet voor zorgen dat specifiek commentaar op beleid een kleinere rol gaat spelen lijkt een dergelijke verandering eerder te ontstaan als reactie op de rol van de media als door toegenomen complexiteit.

4.5.5 GOVERNANCE

In het theoretisch kader is beschreven dat er sprake is van een trend naar meer governance. De verwachting was dat dit zou kunnen leiden tot en meer generalistische opstelling van parlementsleden, maar ook tot een meer specialistische opstelling van parlementsleden.

Hierover kan veel geschreven worden, maar op basis van de onderzoeksresultaten is het niet terecht om grote uitspraken te doen. Het percentage van de bijdrage van parlementsleden dat gebruikt wordt voor de verhouding tot wetgeving op andere beleidsterreinen is niet significant toe- of afgenomen. Dit hoeft echter nog niet te betekenen dat de parlementsleden zich niet bezighouden met bijvoorbeeld de agentschappen die ingesteld zijn of de privatisering. Deze komen zeker in de parlementaire vergaderingen aan de orde, maar dan binnen de code kritiek of instemming op wetsniveau. De agentschappen maken deel uit van de begroting en worden daarmee behandeld zoals dit ook met de rest van de begroting gebeurt. Het maakt daarmee voor de behandeling weinig verschil of het gaat om een onderdeel van het ministerie of om een zelfstandig agentschap. Vanuit dit onderzoek zijn er geen aanwijzingen om aan te nemen dat de trend naar meer governance geleid heeft tot meer generalisatie.

4.6 SAMENVATTING EN TOELICHTING RESULTATEN

De voorgaande paragrafen schetsen niet zozeer een beeld van grote veranderingen in een turbulente tijd maar vooral van grote continue variatie tussen focus, Kamerleden en debatten. Hoewel het grootste deel van de parlementaire feedback zich richt op specifieke beleidsthema's zijn er altijd Kamerleden die aandacht hebben voor het grotere geheel. Hoewel soms de belangen van een beleidsterrein lijken te overheersen, zijn er ook altijd parlementariërs die bedenken dat de schatkist van het rijk een bodem heeft.

Bij het lezen van een begroting valt op dat veel specifieke thema's aan de orde komen. Er zijn parlementsleden die vrijwel alle thema's bespreken, er zijn ook parlementsleden die er een paar thema's uitlichten die zij van belang vinden. Voor de code kritiek of instemming op wetsniveau is gebleken dat er geen significante verschillen zijn. In de besprekingen blijkt dan ook dat de thema's dan misschien wel verschillend zijn, maar dat het grootste deel van de Kamerleden zich altijd grotendeels focust op de concrete inhoud van het begrotingsvoorstel.

Kennis van het vakgebied is geen code om aan te geven dat het Kamerlid veel kennis van zaken heeft. De code is gebruikt wanneer Kamerleden extra informatie geven over het onderwerp of laten merken dat zij communiceren met betrokkenen van het vakgebied. Dit gebeurt herhaaldelijk, maar de code varieert sterk. Het is niet direct zorgwekkend dat de code een ondergeschikte rol speelt in de debatten. In de meeste gevallen zegt de bijdrage van parlementsleden op specifieke thema's veel meer over hun kennis of kunde dan de momenten waarop zij extra informatie geven. De significante verschillen tussen de verschillende perioden voor het aandeel van kennis van het vakgebied geven geen goed beeld van de werkelijkheid. De verschillen worden

verklaart door een tweetal sprekers die op deze code zeer hoog scoren en (toevallig) allebei in de eerste periode aan het woord komen.

In de parlementaire vergaderingen wordt geregeld gewezen op de verhouding tot wetgeving op andere beleidsterreinen of Europese wetgeving. Deze code scoort variërend, maar er is geen sprake van significante variatie. Zo'n 80% van de Kamerleden gebruikt een deel van de bijdrage om te wijzen op verhouding tot andere wetgeving. Variatie tussen de perioden ontstaat vooral door variatie in het percentage van de bijdrage dat voor deze code gebruikt wordt. Hierbij lijkt de variatie vooral te kunnen worden verklaard door bestaan of gebrek aan onderwerpen die in het betreffende jaar van belang zijn en die een noodzakelijk verband hebben met beleid op andere beleidsterreinen, zoals bijvoorbeeld voor de begroting van VWS in 1957 de opleiding voor de verpleegkundige, waar ook het Ministerie van Onderwijs bij betrokken moest worden.

De code algemene opmerkingen over het beleid scoort in de debatten na 1980 significant hoger dan in de debatten daarvoor. Het gaat hierbij vaak om een aantal algemene woorden van parlementsleden die zij gebruiken als inleiding op hun bijdrage. In paragraaf 4.2.4 is hiervan een aantal voorbeelden genoemd uit slechts de eerste pagina's van een debat waarbij blijkt dat parlementsleden opmerkingen plaatsen die zowel voor minister als voor hun collega-Kamerleden weinig tot geen relevantie hebben. Deze opmerkingen lijken te zijn gemaakt om de aandacht van de burgers te trekken en om hen te laten zien waar de betreffende politicus voor staat. Dit zou er op wijzen dat de media wel een verschuiving veroorzaakt heeft, maar omdat deze verschuiving niet geheel ten koste gaat van een andere categorie uitspraken, maar een beetje ten koste van veel categorieën is er geen sprake van een verschuiving van de mate van specialisatie.

Wanneer parlementsleden wijzen op de gevolgen van het beleid voor andere beleidsterreinen gaat het meestal om de financiële consequenties. In een enkel ander geval gaat het om andere gevolgen, zoals bijvoorbeeld het leeglopen van achterstandsgebieden en de sociaal – culturele gevolgen daarvan. Dit zijn echter uitzonderingen. De code scoort variërend. De verschillen ontstaan niet zozeer over tijd of over onderwerp (hoewel VWS hoger scoort dan EZ), maar vooral ook tussen parlementsleden. Het lijkt bijna alsof er bij elke begrotingsbehandeling een stuk of twee penningmeester(s) aanwezig zijn die zich verantwoordelijk voelen voor de rijkskas.

Over de commissievergaderingen zijn twee dingen te zeggen. Allereerst dat het door de variatie in verslaglegging niet mogelijk is om iets te zeggen over de veranderingen. Ten tweede dat de manier waarop de verslagen van de commissies geschreven zijn (percentages tussen de 70 en de 90 procent), laten zien dat de specifieke opmerkingen over het beleid voor de commissies het meest relevant zijn. Hun boodschap aan de minister is daarmee voor het overgrote deel specifiek van aard.

Geen van de bestudeerde interveniërende factoren speelt een rol van betekenis in de mate van specialisatie. Desondanks is er veel variatie tussen de verschillende Kamerleden. De vraag hoe deze variatie verklaard kan worden, blijft daarmee helaas openstaan. Het doet geen recht aan de resultaten van dit onderzoek om hier een sluitend antwoord op te formuleren. Het is mogelijk dat de variatie volledig ontstaat door persoonlijke voorkeur, variatie zou echter ook kunnen ontstaan door het type fractiemedewerkers of door de tijd die het parlements lid gebruikt heeft voor de voorbereiding van de vergadering. Het was niet mogelijk geweest om dergelijke factoren mee te nemen in dit onderzoek. Desondanks is het jammer dat deze vraag niet kan worden beantwoord. Het staat echter wel vast dat de variatie in het verleden groot is geweest, maar dat de variatie nog steeds groot is.

Evenals het vrijwel onmogelijk is om een relatie tussen toegenomen complexiteit en de invulling van de rol van parlementsleden statistisch te bewijzen, is dit ook niet mogelijk voor de relatie van factoren zoals media en governance. Numerieke factoren en de opleiding of beroepsachtergrond van parlementsleden zijn met behulp van de statistiek uitgeschakeld als verklarende factoren. De mate van specialisatie is onveranderd gebleven. Dat betekent òf dat geen van de factoren media, governance, verhouding tussen commissie en plenaire vergadering en de toegenomen complexiteit gezorgd heeft voor een verandering van de werkwijze en dat er evenmin andere factoren zijn die dit gedaan hebben. Of dat (verschillende van) de factoren media, governance, verhouding tussen commissie en plenaire vergadering en de toegenomen complexiteit een aan elkaar tegengestelde invloed uitgeoefend hebben waardoor uiteindelijk sprake is van stabiliteit.

5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

In dit laatste hoofdstuk van dit onderzoeksverslag zal een antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag. Daarnaast wordt dit hoofdstuk gebruikt om de implicaties en de betekenis van het resultaat van dit onderzoek te duiden.

5.1 CONTINUÏTEIT IN DE MATE VAN SPECIALISATIE

In dit onderzoek is allereerst vanuit het theoretisch kader beargumenteerd dat er in onze samenleving sprake is van toegenomen complexiteit. Daarbij valt op dat deze complexiteit al sinds eeuwen is toegenomen, maar dat de complexiteit sinds de jaren '60 in een hogere versnelling is gezet. Vervolgens is de vraag gesteld hoe parlementsleden reageren op deze toegenomen complexiteit in de manier waarop zij hun werk als Kamerlid uitvoeren. Meer toegespitst is de vraag gesteld of zij hierop gereageerd hebben door hun werk generalistischer of juist specialistischer uit te voeren.

Geen van beide bleek het geval te zijn. De mate van specialisatie die de parlementsleden laten zien bij de uitoefening van hun taak bleek vrijwel onveranderd. Zelfs voor het grootste deel van de subcategorieën blijkt dat het percentage van de bijdrage dat hiervoor gebruikt wordt, geen significante veranderingen laat zien. Hierop is een uitzondering: het percentage van de bijdrage van parlementsleden aan algemene opmerkingen over het beleid is gestegen. Parlementsleden gebruiken meer tijd om aan te geven dat zij vinden dat de minister zijn werk matig doet of dat het met het beleid van de minister de verkeerde kant op gaat.

Dit betekent niet dat er verder geen sprake is van variatie. Er is grote variatie tussen de verschillende Kamerleden binnen de diverse tijdspannen. Deze variatie is vrijwel niet te verklaren door de verschillende interveniërende factoren die meegenomen zijn in de analyse. Zowel het aantal fractieleden, als het soort partij, als de opleiding en de beroepsachtergrond van parlementsleden blijken niet gecorreleerd te zijn met de manier waarop parlementsleden hun bijdrage samenstellen.

Omdat de commissievergaderingen niet consistent zijn in de manier waarop zij vastgelegd zijn, is het niet mogelijk om te analyseren of hun rol in de afgelopen zestig jaar veranderd is. De informatie die de commissievergaderingen in ieder geval wel leveren is dat zij in hun verslaglegging zeer specialistisch zijn.

Geconcludeerd kan worden dat er geen grote verandering is in de invulling van de rol van parlementsleden. De sfeer van parlementaire vergaderingen is veranderd door taalgebruik en interrupties. Er zijn echter geen aanwijzingen dat de parlementsleden zich specialistischer of generalistischer opstellen.

Dit gebrek aan verandering is niet gemakkelijk te interpreteren. Het is mogelijk dat de factoren die in het theoretisch kader vermeld zijn, inclusief de toegenomen complexiteit, geen van allen gezorgd hebben voor een verandering van de invulling van de rol van parlementsleden. Het is echter ook mogelijk dat de ene factor gezorgd heeft voor meer generalisatie (bijvoorbeeld media) terwijl een andere factor gezorgd heeft voor meer specialisatie (bijvoorbeeld toegenomen complexiteit) waardoor de uiteindelijke situatie ongewijzigd gebleven is.

De factoren media, governance en complexiteit zijn niet meetbaar te maken. Dat betekent dat het daarom niet mogelijk is om feitelijk vast te stellen wat hun invloed is. De conclusie gaat daarom niet verder dan dat er ondanks toegenomen complexiteit geen significante veranderingen zijn opgetreden in de mate van specialisatie van parlementsleden tijdens plenaire vergaderingen.

De verandering in het percentage van de bijdrage voor algemene opmerkingen lijkt te kunnen worden toegeschreven aan de rol van de media. De toename wordt namelijk veroorzaakt door uitspraken die zowel voor minister als voor collega-Kamerleden zeer beperkt interessant of relevant zijn, terwijl deze voor toeschouwers toegankelijk en begrijpelijk zijn.

Tijdens het schrijven, en wellicht ook tijdens het lezen, zijn er veel nieuwe vragen bijgekomen. Deze komen allereerst voort uit de verbazing dat de verschillen tussen nu en zestig jaar geleden zo klein zijn. Hiervoor zou het van toegevoegde waarde zijn om na te gaan of bijvoorbeeld het aantal fractiemedewerkers substantieel is toegenomen, waardoor de parlementsleden zoveel ondersteuning krijgen dat het voor hen mogelijk is om zich in dezelfde mate te specialiseren als dit in het verleden mogelijk was.

Vervolgens is het opvallend dat kenmerken zoals opleiding en werkervaring geen invloed hebben op de mate van specialisatie. Hierbij moet men zich wel realiseren dat de mate van specialisatie geen maatstaf is om iets te zeggen over de kwaliteit van de bijdrage. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat de kritiek die bij de bespreking van de begroting voor Economische Zaken gegeven is door een econoom vaker geresulteerd heeft in aanpassing van het beleid dan de bijdrage van een politicoloog. Hoewel dit lastig te operationaliseren is, zou dit een boeiend vervolgonderzoek zijn.

De variatie tussen Kamerleden binnen perioden is intrigerend. Zeker aangezien geen van de genoemde factoren hier een significante invloed op heeft. Deze variatie is niet vanuit dit onderzoek te verklaren. Het is echter een zeer boeiend gegeven dat deze variatie in stand blijft ondanks sterke wisselingen van de samenstelling van de Parlementsleden. Ook dit is een aanknopingspunt voor vervolgonderzoek.

Tot slot kan samenvattend gesteld worden dat de mate van specialisatie en generalisatie in de afgelopen zestig jaar ondanks toegenomen complexiteit nauwelijks is veranderd. Er lijken aanwijzingen te zijn dat de media ervoor gezorgd hebben dat parlementsleden meer algemene en begrijpelijke opmerkingen maken over het beleid en dat de media gezorgd hebben voor een verlevendiging van de parlementaire debatten door een toename van het aantal interrupties.

5.2 CONTINUÏTEIT IN VARIATIE

Zoals in paragraaf 5.1 beschreven is, blijkt er vrijwel geen verandering te zijn in de invulling van de rol van parlementsleden sinds 1960. Het is zelfs niet mogelijk om uit dit onderzoek te concluderen waarom er geen verandering is opgetreden. Er zijn geen interveniërende factoren die een aanwijzing geven voor het bestaan van variatie. In dit onderzoek is slechts een tweetal factoren uitgesloten van een verklarende rol, namelijk numerieke factoren en de opleiding en beroepsachtergrond van parlementsleden. Dat betekent dat er nog een viertal verklarende factoren blijft staan, waaronder de centrale factor van dit onderzoek. Voor deze factoren bestaan slechts aanwijzingen van hun invloed, geen van hen geeft een sluitende verklaring voor het uitblijven van verandering.

Het belangrijkste resultaat van dit onderzoek is de variëteit die er blijkt te zijn tussen de diverse Kamerleden. Er zijn Kamerleden die zich uitgebreid focussen op een specifiek thema, er zijn Kamerleden die bedenken dat er een belangrijke relatie bestaat tot het beleid van de minister van een ander ministerie, er zijn Kamerleden die zich bewust zijn van de financiële gevolgen van het beleid voor het gehele land en de burger, er zijn Kamerleden die focussen op internationale wetgeving en ga zo maar door.

Dit is allereerst een geruststellend idee. Er is altijd een behoorlijk aantal Kamerleden die zich bezig houdt met het beleidsterrein en in het algemeen kan gesteld worden dat zij met elkaar in staat zijn om de verschillende aspecten van beleid te benaderen. Juist omdat zij zo sterk variëren in de manier waarop zij hun bijdrage invullen, kan voorkomen worden dat zij vergeten dat alle grote uitgaven uiteindelijk betaald moeten worden door de burger of dat een ander Ministerie conflicterend beleid voert.

5.3 CONTINUÏTEIT EN COMPLEXITEIT

Het resultaat van dit onderzoek is des te opvallender als gerealiseerd wordt dat in deze zelfde periode de complexiteit zodanig is toegenomen dat Van der Meer, Raadschelders & Kerkhoff beschrijven dat het vanaf de jaren '60 voor een minister onmogelijk is om bij te houden waar zijn departement zich mee bezig houdt (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011). De Kamerleden lukt het blijkbaar desondanks om specifiek al de verschillende aspecten van beleid te bespreken. Uiteraard zijn er ook Kamerleden die zich beperken tot een beleidsonderwerp maar dit is zowel in de jaren '50 als in de afgelopen jaren een zeer kleine minderheid. Zoals in de conclusie reeds gesteld is vraagt dit om een verklaring die in dit onderzoek niet gegeven kan worden. Mogelijk is er bijvoorbeeld sprake van een stijging van het aantal fractiemedewerkers waardoor Parlementsleden hiertoe in staat blijven, hier is echter geen bestaand onderzoek over dus dit blijft een open vraag.

Het uitblijven van een verandering strookt niet met de beschrijving van Hagelstein dat de generalistische werkwijze heeft plaats gemaakt voor een gespecialiseerde en doelmatige werkverdeling (Hagelstein, 1991, p. 2). Hij doelt hier vooral op het werk in de parlementaire commissies. Het is echter niet onmogelijk dat deze verandering reeds geplaast moet worden voor de Tweede Wereldoorlog omdat op een groot aantal terreinen juist toen de verzorgingsstaat uitgebreid is. Voor de periode 1950 – 2010 zijn er in ieder geval geen aanwijzingen dat de plenaire debatten aan belang afgenomen hebben. Wel is duidelijk dat de commissievergaderingen de focus leggen op specifieke opmerkingen over het beleid.

In tegenstelling tot de verwachting in het theoretisch kader hebben factoren als het aantal parlementsleden, partij-gerelateerde kenmerken en de opleiding of het beroep van parlementsleden geen invloed op de mate van specialisatie. Dit is een opvallend resultaat. Tegelijk moet men zich realiseren dat de codes geen kwaliteit van de bijdrage kunnen meten. Het is niet mogelijk om te beoordelen of een parlements lid verstandige of minder verstandige suggesties geeft in zijn bijdrage. Het zou kunnen dat een econoom bij Economische Zaken in zijn bijdrage suggesties geeft die veel bruikbaar zijn voor de Minister dan de suggesties van een pedagoog. Wanneer beide echter specifiek ingaan op beleid, valt dit onder dezelfde code omdat er geen sprake is van normatieve beoordeling. Zoals in paragraaf 5.1 benoemt, zou ook dit een interessant punt zijn voor vervolgonderzoek.

5.4 REFLECTIE OP ONDERZOEK

Verschillende keren heb ik in dit onderzoek moeten stellen dat een opvallend resultaat veroorzaakt werd door een enkele uitschieter. Dit is een aanwijzing dat er in sommige gevallen te weinig data waren om een fatsoenlijke conclusie te kunnen trekken. De betrouwbaarheid van dit onderzoek was sterk vergroot door een verdrie- of verviervoudiging van de data. Het was voor deze scriptie niet haalbaar, maar zeker wel wenselijk. Dit zou niets veranderd hebben aan het beeld van grote variatie, maar zou zeker wel de invloed van uitschieters gematigd hebben, waardoor de gemiddelden zinvoller waren geweest.

Een van de struikelblokken van dit onderzoek is dat de kwaliteit van de bijdrage niet gemeten is. Een zogenaamde specialist die irrelevant commentaar geeft over een specifiek onderwerp is veel minder een specialist dan de specialist met kennis van zaken. Anderzijds is dit niet zozeer de mate van specialisatie als wel de kwaliteit van specialisatie. Waarmee ik niet wil zeggen dat de kwaliteit van specialisatie van inferieur belang is, maar wel dat dit zijdelings relevant is voor de vraag in deze scriptie.

De voorgenoemde zaken zijn echter slechts kiezelsteentjes vergeleken bij het grootste mankement van dit onderzoek. Ik heb gepoogd een causale relatie te ontdekken tussen factor A, toegenomen complexiteit en factor B, mate van specialisatie, zonder de factor A nader te kunnen onderzoeken. Dit probleem heb ik ondervangen door de toegenomen complexiteit in het tweede hoofdstuk uitgebreid te beargumenteren en in de vervolghoofdstukken andere factoren die van invloed kunnen zijn op de mate van specialisatie expliciet te verwoorden. Desondanks blijft het door het gebrek aan mogelijkheden om factor A te vatten in cijfers of gegevens enigszins speculeren over de causale relaties.

5.5 DE DISSONANT

Sociologen zien een trend naar functionele differentiatie (Timmermans, 2008). Van der Meer, Raadschelders en Kerkhoff beschrijven dat ambtenaren zich specialiseren (Van der Meer, Raadschelders, & Kerkhoff, 2011). Hagelstein stelde dat het parlement specialistischer te werk gaat (Hagelstein, 1991). Desondanks zijn er in dit onderzoek geen aanwijzingen dat de parlementsleden zich verder zijn gaan specialiseren.

Daarmee lijkt dit onderzoek een dissonant te zijn. Hierover zou ik willen zeggen dat de complexiteit slechts een van de factoren is die van invloed is. Het is helaas voor dergelijke maatschappelijke processen niet mogelijk om deze op te sluiten in een laboratorium en te analyseren wat de gevolgen zijn van toegenomen complexiteit. Mogelijk is het waar dat toegenomen complexiteit dan zou leiden tot meer specialisatie. Dat dit niet de uitkomst is bij dit onderzoek naar de mate van specialisatie bij parlementsleden zou gelegen zijn in de andere factoren die van invloed zijn. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat de rol van de media leidt tot meer generalisatie waardoor de status quo gehandhaafd wordt. Een andere optie is dat het specialistische werk wel is toegenomen, maar dat dit zich beperkt tot de toename van de werkzaamheden van de commissies, zoals beschreven door Hagelstein. Het is dan niet zozeer een verandering in percentage specialistische uitspraken, maar een verandering in het percentage specialistische bijeenkomsten.

5.6 VERTEGENWOORDIGER EN VERTEGENWOORDIGDE

Tot slot is het van belang wat dit alles nu betekent voor de burger die door de parlementsleden vertegenwoordigd wordt. Dit is van belang omdat hier een spanningsveld te zien is tussen het streven naar één belangrijk ideaal of naar het beste voor de gehele bevolking.

Op dit punt is de uitkomst van deze scriptie geruststellend te noemen. Het antwoord op dit spanningsveld ligt in de variatie tussen Kamerleden. Hoewel het grootste deel van de bijdragen van Kamerleden specifiek ingaat op diverse Kamerleden, hebben de verschillende Kamerleden ook een andere focus. Voor een aantal Kamerleden is de stelling te verdedigen dat zij zich teveel laten leiden door de specifieke thema's. Er zijn echter ook altijd Kamerleden die veel duidelijker focussen op de totaliteit van beleid en die er op wijzen dat het de burger is die de belasting betaalt. Dit lijkt mij een positief gegeven voor onze maatschappij en een compliment aan onze parlementaire democratie waardig.

BIBLIOGRAFIE

- Andeweg, R. B. (1997). Role Specialisation of Role Switching: Dutch MP's between Electorate and Executive. *The Journal of Legislative Studies* 3 (1), 110 - 127.
- Baarda, B. (2009). *Dit is onderzoek: Handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Berg, H. (2008). *De eigen aard van de overheid*. Delft: Eburon.
- Bosma, T. (2012). *Het parlement van binnenuit onderuit halen*. Leiden.
- Bovend'eert, P., & Kummeling, H. (2010). *Het Nederlandse Parlement*. Deventer: Kluwer.
- Bovens, M. (2006). De diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie. *Beleid en Maatschappij* 33 (4).
- Bovens, M., & Wille, A. (2011). *Diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Bovens, M., 't Hart, P., & van Twist, M. (2007). Hoofdstuk 9: Politiek en Bestuur. In M. Bovens, P. 't Hart, & M. van Twist, *Openbaar bestuur: beleid, organisatie en politiek* (pp. 297 - 322). Alphen aan de Rijn: Kluwer.
- Braam, G. (1988). *Bestuurssociologie*. Alphen aan de Rijn: Samson Uitgeverij.
- Brand, A. (2002). *Het stedelijk veld in opkomst: de transformatie van de stad in Nederland gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Brandenburg, C. (2007). Zorgverzekeraars contracteren ziekenhuizen in een vrije markt. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 70 - 76.
- Brants, K. (2008). Media, politiek en de spiraal van wantrouwe. In B. Snels, & N. Thijssen, *De grote kloof: verhitte politiek in tijden van verwarring* (pp. 163 - 189). Amsterdam: Boom.
- Cox, R. (2001). The social construction of an Imperative: Why welfare reform happened in Denmark and the Netherlands but not in Germany. *World Politics Vol. 53 No. 3*, 463 - 498.
- Daemen, H., & Thomassen, J. (1993). Afstand tussen burgers en overheid. In A. H. (red.), *Overheidsbeleid* (pp. 217 - 238). Alphen aan de Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink.
- De Heer, J. (1989). Departementen in organisatie-theoretisch perspectief. In J. Hakvoort, & J. de Heer, *Wetenschap over departementen* (pp. 119 - 141). 's Gravenhage: VUGA uitgeverij.
- Delanty, G. (1999). *Social Theory in a Changing World: Conceptions of modernity*. Malden: Blackwell Publishers Inc.
- Dirven, J., Rotmans, J., & Verkaik, A. (2002). *Samenleving in transitie*. Den Haag: Ruimte en Agglomeratie.
- Eakmann, A. (2011, 14:2). Occupation and social complexity. *Journal of Occupational Science*, 82 - 91.

- Elsinga, E., de Jong - Tennekes, M., & van de Heijden, H. (2011). *Crisis en woningmarkt*. Delft: OTB Research Instituut for Housing, Urban and Mobility Studies.
- Felling, A. (2004). *Het proces van individualisering in Nederland: een kwarteeuw sociaal - culturele ontwikkeling*. Nijmegen: Katholieke Universiteit.
- Franssen, H., & Schagen, J. (1990). *Mijnheer de voorzitter: Over de Orde. Werkwijze van de Tweede Kamer*. 's Gravenhagen: SDU Uitgeverij.
- Gemmel, P., & de Raedt, L. (2008). *De gezondheidszorg als complex, adaptief systeem: Een ander perspectief op innovatie*. Leuven: Flanders district of creativity.
- Gravetter, F., & Wallnau, L. (2009). *Statistics for the Behavioral Science*. Belmont: Wadsworth.
- Hagelstein, G. (1991). *Nederlands Parlementsrecht*. Groningen: Wolters - Noordhoff.
- Hakvoort, J. (1994). Veranderingen in de omgeving. In R. Bagchus, A. Bekke, W. van Brouwershaven - Hoeke, & e. all, *Departementen in beweging* (pp. 27 - 42). Den Haag: CIP gegevens Koninklijke Bibliotheek.
- Hoetink, A., & Tanja, E. (2008). 'Een moeilijk te analyseren, onvervangbare sfeer'. Omgevingsfactoren en debatcultuur in de Tweede Kamer. *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis*, 77 - 90.
- Janssen, C. (1993). Miscommunicatie tussen overheid en burger. In K. Rees, & L. Verhoeven, *De geletterde samenleving* (pp. 59 - 78). Delft: Eburon.
- Janssen, C. (1993). Miscommunicatie tussen overheid en burger. In R. Rees, & L. Verhoeven, *De geletterde samenleving* (pp. 59 - 87). Delft: Eburon.
- Jenkinson, J. (1965, summer). The Technical Education of Members of Parliament. *Vocational aspect of education Volume XVII no 37*, pp. 171 - 177.
- Kjaer, A. (2004). *Governance*. Cambridge: Polity Press.
- La Porte, T. (1975). Organized Social Complexity: Explication of a Concept. In T. La Porte, *Organized Social Complexity: Challenge to politics and policy* (pp. 3 - 35). Princeton University Press: New Jersey.
- Laakso, M., & Taagepera, R. (1979). Effective number of parties. *Comparative Political Studies*, 3 - 27.
- Laegreid, P., Steinhorsson, R., & Thorhallsson, B. (2004). Europeanization of Central Government Administration in the Nordic States. *JCMS, volume 42, nummer 2*, 347 - 369.
- Lemmens, P. (2008). *Gedreven door techniek: de menselijke conditie en de biotechnologische evolutie*. Oisterwijk: Box Press.
- Lucardie, P. (2007). *Nederland stromenland: een geschiedenis van de politieke stromingen*. Assen: Van Gorcum.
- Minderaa, R. (1997). *Zorg voor mensen met een verstandelijke beperking*. Assen: Van Gorcum & Comp.
- Moor, B. d. (2008). *De mens in de technotoop*. Leuven: Katholieke Universiteit.

- Muller, W., & Strom, K. (1999). *Policy, office or vote: How political parties in Europe make hard choices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nieuwenkamp, R. (2001). *De prijs van het politieke primaat*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Norris, P., & Lovenduski, J. (1995). *Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oenen, G. (2010). *Medialogica 2.0: Politiek, burger en interactieve metaalmoetheid*. Raad voor Maatschappelijke ontwikkeling.
- Ossewaarde, R. (2006). Individualisering. In R. Ossewaarde, *Maatschappelijke organisaties: een sociologische inleiding* (pp. 144 - 175). Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Parlement & Politiek. (2013, juli 21). *Centrumpartij*. Retrieved from www.parlement.com: http://www.parlement.com/id/vh8lnhrpfxtp/centrumpartij_cp
- Pennings, P., & Keman, H. (2008). The changing landscape of dutch politics since the 1970s: a comparative exploration. *Acta Politica* 42, 154 - 179.
- Pleijter, A. (2006). *Typen en logica van kwalitatieve inhoudsanalyse*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Politiek, P. &. (2013, 04 15). *Zetelverdeling Tweede Kamer 1946-heden*. Retrieved from Parlement en Politiek: http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvx6/zetelverdeling_tweede_kamer_1946_heden
- Rasmussen, J. (2000). Human factors in a dynamic information society: where are we heading? *Ergonomics*, vol 43, no 7, 869 - 879.
- Saalfeld, T., & Muller, W. (1997). Roles in Legislative Studies: A Theoretical Introduction. In T. Saalfeld, & W. Muller, *Members of parliament in Western Europe: roles and behaviour* (pp. 1 - 17). London: Frank Cass and Company Limited.
- Schabel, P. (2000). *Een sociale en culturele verkenning voor de lange termijn*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Schnabel, P. (1999). *Individualisering en sociale integratie*. Nijmegen: Uitgeverij Sun.
- Searing, D. (1994). *Westminster's World*. London: Harvard University Press.
- Searing, D. (1995). Backbench and leadership Roles in The House of Commons. *Parliamentary Affairs*, 418 - 437.
- t Hart, P., Wille, A. B., Dijkstra, G., van der Meer, F., van Noort, W., & Zonnoni, M. (2002). *Politiek-ambtelijke verhoudingen in beweging*. Amsterdam: Boom.
- Tilburg, W. v. (2000). Generalisatie versus specialisatie. *Tijdschrift voor psychiatrie*, 225 - 228.
- Timmermans, L. F. (2008). *Normativity's Re-entry: Luhmann's Social System Theory: Society and Law*. Nijmegen: Wolf Publishers.

- Trappenburg, M. (2005, januari). Gezondheidszorg en democratie. *Inaugurele rede*. Rotterdam: Erasmus MC Rotterdam.
- Tweede Kamer der Staten Generaal. (2013, april 20). *Commissievergaderingen*. Retrieved from www.tweedekamer.nl:
http://www.tweedekamer.nl/hoe_werkt_het/de_tweede_kamer_vergadert/commissievergaderingen/index.jsp#1
- Tweede Kamer der Staten Generaal. (2013, april 20). *Plenaire vergadering*. Retrieved from www.tweedekamer.nl:
http://www.tweedekamer.nl/hoe_werkt_het/de_tweede_kamer_vergadert/plenaire_vergaderingen/index.jsp
- Tweede Kamer der Staten Generaal. (2013, april 20). *Vergaderingen*. Retrieved from www.tweedekamer.nl:
<http://www.tweedekamer.nl/vergaderingen/index.jsp>
- Van Aelst, P., Sheaffer, T., & Stanyer, J. (2011). The personalization of mediated policial communication: a review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism* 13 (2), 203 - 220.
- Van der Meer, F., Raadschelders, J., & Kerkhoff, T. (2011). Van nachtwakersstaat naar waarborgstaat: proliferatie en vervlechting van het Nederlandse openbaar bestuur in de lange twintigste eeuw. In P. Wagenaar, T. Kerkhoff, & M. Rutgers, *Duizend jaar openbaar bestuur in Nederland* (pp. 221 - 287). Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- van Heijden, J., van Doorn, K., van Griethuizen, M., Groenveld, M., Haasnoot, G., Schrijver, J., & van der Wiel, T. (2005). *Recombinatie van overheid en samenleving*. Delft: Eburon.
- Van Thiel, S. (2009). *Bestuurskundig onderzoek: een methodologische inleiding*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Van Zieten, M., & Willems, D. (2004). Waardering van kwalitatief onderzoek. *Huisarts en wetenschap* 47, 38 - 43.
- Volkskrant. (2012, april 4). PvdA-Kamerlid Leerdam stopt na blunder 'Jablaba'. *Volkskrant*.
- Vuursteen, K. (2001). *Het nieuwe consumeren*. Ministerie van Economische Zaken: Den Haag.
- Wahlke, J. (1962). Theory: A framework for Analysis. In J. e. Wahlke, *The Legislative System: Explorations in Legislative Behaviour* (pp. 3 - 28). New York/London: John Wiley and Sons, Inc.
- Zolo, D. (1992). *Democracy and Complexity: a realistic approach*. Padstow, Cornwall: T.J. Press Ltd.

BIJLAGE 1 BESCHRIJVING DEBATTEN

1. Begrotingsdebatten in de jaren '50

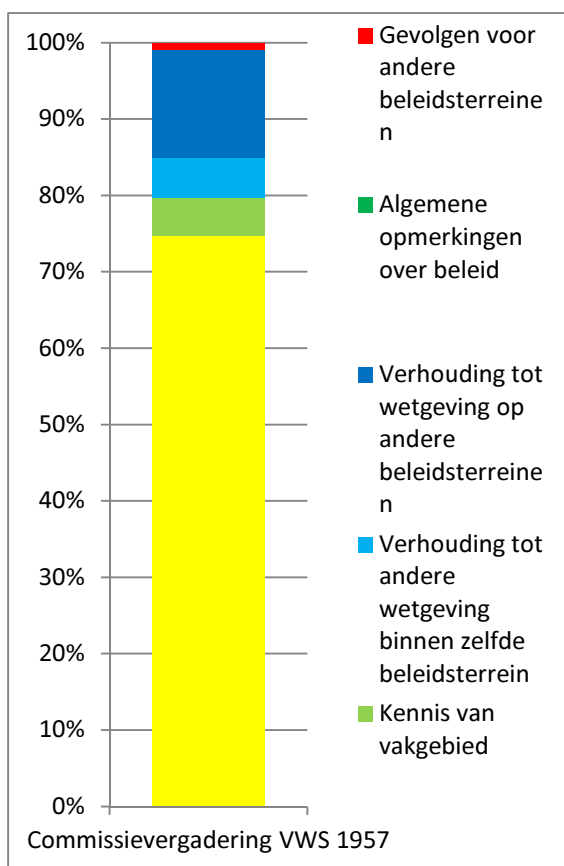
Parlementaire vergaderingen in de jaren '50 ademen een andere sfeer dan onze huidige parlementaire vergaderingen. Tekenend is het uitblijven van interrupties. De sprekers houden hun pagina's lange betoog zonder ook maar een enkele keer in de rede gevallen te worden door hun collega-kamerleden.

In de periode van de begrotingsdebatten bestaat de regering uit een coalitie van de PvdA, de CHU, de KVP en de ARP. Gezamenlijk hebben zij maar liefst 127 van de 150 zetels in de Tweede Kamer.

De begrotingsdebatten die in de volgende paragrafen aan de orde komen zijn de behandeling van de begroting voor 1957 van de afdelingen Directie Volksgezondheid en Internationale Volksgezondheidszaken van het Departement van Sociale Zaken en Volksgezondheid en de behandeling van de begroting voor 1958 voor het Departement van Economische Zaken.

1.1 Sociale Zaken en Volksgezondheid 1957

Volksgezondheid en Sociale Zaken behoren in 1956 tot een departement. Binnen dit departement is een onderverdeling gemaakt in verschillende afdelingen, waarvan de afdelingen Directie Volksgezondheid en Internationale Volksgezondheid gezamenlijk het terrein van de Volksgezondheid bestrijken.

1.1.1 Commissievergadering

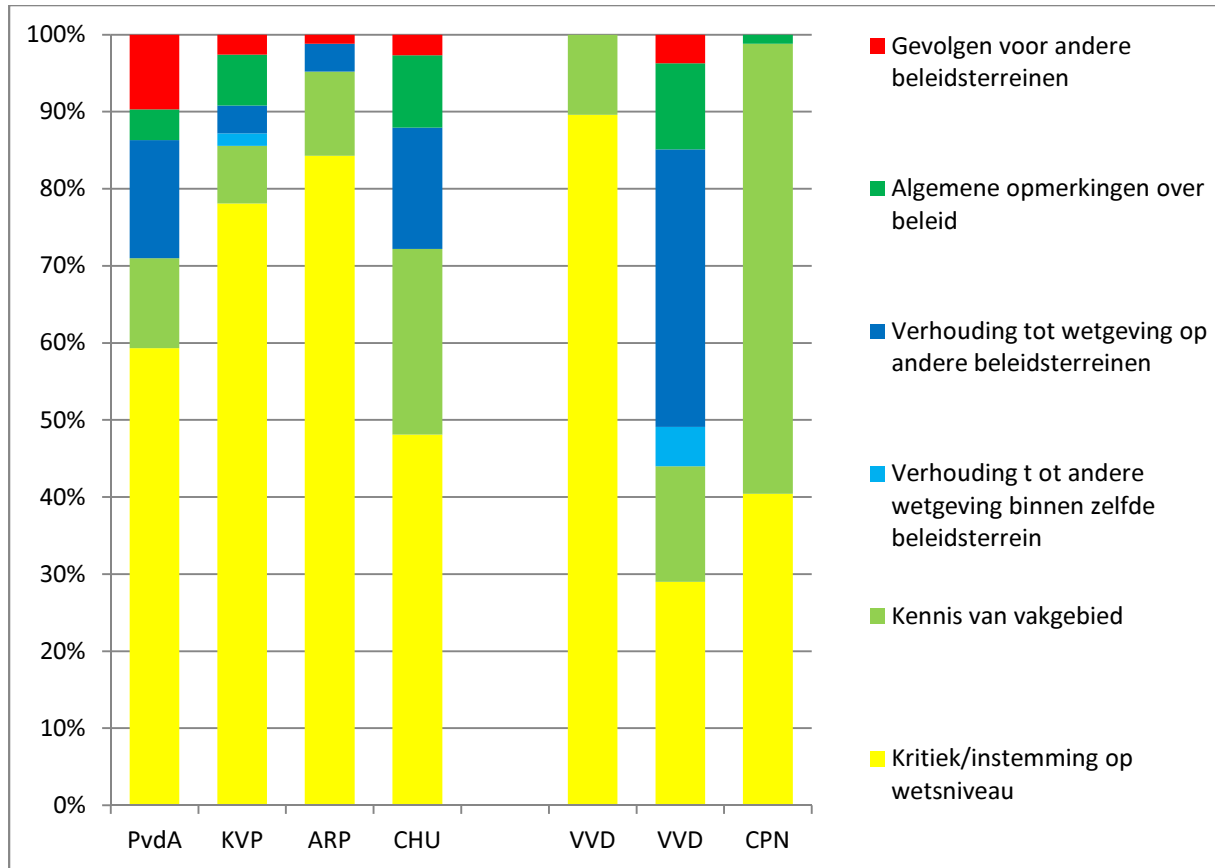
Aan de stukken behorend bij de Rijksbegroting voor 1957, hoofdstuk XII Sociale Zaken en Volksgezondheid is het verslag toegevoegd van het algemene overleg in de commissievergadering over dit onderdeel van de begroting.

Het verslag bestaat voornamelijk uit vragen naar de stand van zaken van ontwerp-wetten (Ziekenhuisregistratiewet, Ziekenfondswet), vragen om attentie van de minister voor onderwerpen (bescherming titel psycholoog, discrepantie gemeenteziekenhuis en particulier ziekenhuis), vorderingen die de minister maakt met zijn beleidsplannen (verpleegstersopleiding, instellen van de centrale Raad voor Volksgezondheid). Aan de diverse thema's worden slechts enkele regels besteed. Het is duidelijk een samenvatting van wat besproken is in het algemeen overleg. Vervolgens wordt ook per artikel van het hoofdstuk van de Rijksbegroting de reactie van de commissieleden beschreven.

In de grafiek valt op dat tijdens de commissievergadering ruim drie kwart van de beschreven woorden is gebruikt voor kritiek of instemming op wetsniveau, al dan niet in de vragende vorm. Algemene opmerkingen komen in zijn geheel niet voor. Het is echter goed mogelijk dat dit veroorzaakt wordt door het samenvattende karakter van het verslag.

1.1.2 Plenaire vergadering

De begroting voor de Directie Volksgezondheid wordt behandeld in een plenaire vergadering van de Tweede Kamer op 29 november 1956. In de vergadering komt een zevental sprekers aan het woord namens zes fracties. De begrotingsbespreking vindt plaats tijdens het kabinet Drees III. Op dat moment wordt de regeringscoalitie gevormd door de PvdA, de KVP, de ARP en de CHU. De vier sprekers van deze partijen komen in de beraadslaging als eerste aan het woord.

Allereerst komt de heer Lienden van de PvdA aan het woord. De heer Lienden begint zijn betoog door met de grote ontwikkeling van mogelijkheden in de gezondheidszorg en de matigheid die nodig is het met oog op 's lands schatkist'. Met name in het begin van zijn bijdrage wijst hij daarmee op de effecten van de beleidsmaatregelen van volksgezondheid voor de andere beleidsterreinen omdat onder deze code ook de gevolgen voor de rijksfinanciën geschaard zijn. Hij dringt aan op het instellen van een ziekenhuisraad voor de coördinatie van de bouw en/of uitbreiding van ziekenhuizen. Hij besteedt aandacht aan verpleegtarieven. Een ander punt waar hij relatief veel aandacht aan besteedt zijn de verpleegkosten in ziekenhuizen en het tekort aan verplegend personeel. Hij dringt bij de minister aan op uitbreiding van de waterleiding in afgelegen gebieden en op het overwegen van een subsidie voor schooltandverzorging. De heer Van Lienden dringt aan op overleg met de collega-ministers; voor de subsidies wordt aangedrongen op overleg met het Ministerie van Maatschappelijk werk, voor, onder andere, prijsbeheersing van de ziekenhuistarieven wordt aangedrongen op overleg met het Ministerie van Economische Zaken. Deze laatste twee suggesties van de heer Van Lienden zijn terug te zien in zijn percentage van ruim tien procent die gecodeerd is als donkerblauw.

De heer Van Wetering van de CHU is de volgende spreker. Hij benadrukt allereerst het belang van de volksgezondheid. Hij zet vraagtekens bij het nut van een ziekenhuisregistratiewet omdat registratie zijns inziens zonder ingrijpen van de overheid al afdoende geregeld is. Hij vindt dat de discrepantie tussen particuliere en overheidsziekenhuizen beëindigd moet worden om oneerlijke concurrentie tegen te gaan. Vervolgens vraagt hij

om in samenwerking met het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen te komen tot een subsidiëring van de opleiding voor verplegend personeel. Hiermee besteedt hij een deel van zijn bijdrage aan de verhouding tot andere wetgeving. De heer Van de Wetering doet een oproep om te bevorderen dat chronisch zieken zoveel als mogelijk binnen hun woonplaats verpleegd kunnen worden. Ook hij is van mening dat er hoognodig een ziekenfondswet tot stand moet komen. Daarnaast heeft hij over een aantal beleidsonderwerpen, zoals kruisverenigingen of provinciebeleid en de verdeling van zetels in de Raad van volksgezondheid, korte vragen of opmerkingen. Tot slot wijst hij zeer in het algemeen op de noodzaak van coördinatie. Bij de heer Van Wetering valt verder nog op dat hij een behoorlijk aantal keer met cijfers uit rapporten of andere bronnen komt, zoals bijvoorbeeld de verdeling van het aantal ziekenhuizen over verschillende bevolkingsgroepen of de middelen die door provincies gebruikt worden voor krankzinnigenzorg.

De heer De Vreeze van de KVP begint zijn bijdrage met de volgende woorden: *'Voor iemand die al geruime tijd vanwege zijn werkzaamheid om het gebied van de volksgezondheid de jaarlijkse gedachtenwisseling tussen Kamer en Minister over het volksgezondheid beleid gevolgd heeft ...'*. Zijn curriculum vitae vertelt dan ook dat hij ten tijde van de Tweede Wereldoorlog secretaris-jurist bij "Medisch Contact" was en tien jaar heeft gewerkt bij de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst. Hij vervolgt zijn bijdrage door te stellen dat de overheid zich moet *'hoeden voor een overvloed aan wetten'*. Desondanks dringt ook hij met klem aan op de totstandkoming van de Ziekenfondswet. Daarnaast dringt hij aan op een wettelijke regeling met betrekking tot het geneeskundig schooltoezicht. Met betrekking tot de uitvoering van de Gezondheidswet kan hij, in tegenstelling tot de voorgaande spreker, begrijpen dat het moeilijk is om de zetels in de Centrale raad voor volksgezondheid te verdelen. Vervolgens besteedt hij aandacht aan diverse soorten subsidies, namelijk voor geestelijke gezondheidszorg, kraamzorg, kruisverenigingen en de wijkgebouwen. De heer De Vreeze spreekt de volgende wens uit met betrekking tot de Financiën: *'Ik hoop, dat de Minister en zijn medewerkers het uiterste zullen doen om voor de volksgezondheid het aandeel uit de Rijksmiddelen te verkrijgen, waarop zij ... aanspraak mag maken'*. De Minister wordt opgeroepen om de opleiding voor verpleegsters ofwel te laten regelen door het Departement van Onderwijs of op een zelfde manier zelf te regelen. Aan deze oproep maakt hij weinig woorden vuil, vandaar ook het lage percentage bij verhouding tot andere wetgeving. Evenals de heer Van Wetering is hij van mening dat het verschil tussen gemeentelijke en particuliere ziekenhuizen te groot is. Voordat hij zijn betoog beëindigt met het toezeggen van constructieve medewerking bespreekt hij de overwegingen en mogelijkheden voor subsidie ten behoeve van de vrijwillige ziekenfondsverzekering. Zijn bijdrage is lang en kenmerkt zich door de grote hoeveelheid suggesties en opmerkingen die specifiek beleid, wetten of plannen aangaan. Het zou kunnen dat dit verband houdt met zijn grote kennis van het vakgebied.

Evenals vorige sprekers dringt ook de heer Fokkema aan op het tot stand komen van de Ziekenfondswet. De heer Fokkema van de ARP begrijpt de behoefte van de minister aan een wet ziekenhuisregistratie. Hij heeft echter bezwaar tegen een vergunningstelsel waardoor het niet meer mogelijk is om een ziekenhuis met eigen middelen te starten. In aanvulling hierop is hij van mening dat de minister de financieringsregeling voor particuliere ziekenhuizen niet moet beëindigen omdat het onmogelijk is om zonder steun een ziekenhuis te bouwen. Ook de heer Fokkema dringt aan op de regeling van de verplegingsopleiding. Hij pleit ervoor om tandverzorging van schoolgaande kinderen te regelen bij de wettelijke voorziening van het geneeskundig schooltoezicht. Tot zover de bijdragen van de woordvoerders van de coalitiepartijen. Zijn bijdrage is kort en richt zich vrijwel alleen op de voorgestelde maatregelen en het voorgestelde beleid. Hij refereert een keer aan een ander ministerie, namelijk het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, met betrekking tot de opleiding voor verplegenden. Dit is terug te zien in figuur >>>

De heer Zegering Hadders van de VVD neemt na een korte schorsing het woord. Hij geeft aan het belang te zien van de Ziekenfondswet. Hij vraagt naar de regeling van verantwoordelijkheden als het gaat om geestelijk gestoorden, maar ook om bejaarden die niet thuis verpleegd kunnen worden. Hij vindt dat dit niet alleen een taak is voor gemeenten en particuliere verenigingen maar ook voor het rijk. Daarnaast denkt hij dat er behoefte is aan Rijkstoezicht op tehuizen voor ouderen omdat 'de verzorging en behandeling veel te wensen

overlaat'. Met betrekking tot de particuliere ziekenhuizen is de heer Zegering Hadders van mening dat ook gemeenteziekenhuizen kostendekkende tarieven moeten vragen waarbij gemeentebestuur mogelijk voor een bijzondere taak een subsidie verleent of een tekort betaald. De financieringsregeling voor de bouw van ziekenhuizen moet gehandhaafd blijven omdat de bouw van nieuwe ziekenhuizen niet mogelijk zou zijn zonder deze noodzakelijke regelingen. Hij zou overleg tussen Overheid en particuliere verenigingen om te komen tot het omschakelen van bijvoorbeeld tuberculosesanatoria tot verpleeghuizen voor chronisch zieken willen bevorderen. Hij dringt er bij de minister op aan om spoedig de financiën voor de opleiding voor verplegend personeel te regelen. Hij stemt in met de verhoging van de subsidie voor kruisverenigingen. De heer Zegering Hadders betreurt het dat de minister niet bij wil dragen in de kosten van de wijkkraamzorg en hij hoopt *'van harte, dat de Minister nog zal terugkomen zijn nu ingenomen standpunt'*. Zoals blijkt uit de bovenstaande omschrijving, richt de heer Zegering – Hadders zich voornamelijk op de specifieke plannen zoals die beschreven worden in de begrotingsstaten en de Memorie van Toelichting.

Mevrouw Lips – Odinet van de CPN gebruikt haar bijdrage om te betogen waarom er een groot tekort is aan verplegend personeel. Oorzaken zijn gelegen in de vooroorlogse gezagsverhoudingen, de hoge werkdruk en de slechte arbeidsvoorwaarden. Zo wordt de *'verplegenden een groot onrecht aangedaan, door het niet extra uitbetalen van de nachtarbeid, zoals in alle andere bedrijven, waar nachtarbeid wordt verricht, wel gebeurt'*. Bij deze uiteenzetting gebruikt zij veel cijfers en verhalen van deskundigen, vandaar ook het zeer hoge percentage dat gecodeerd is als kennis van het vakgebied. Omdat de premies van de vrijwillig verzekerden steeds hoger worden, dringt zij aan op het treffen van maatregelen om te voorkomen dat het voor velen onmogelijk wordt om in de ziekenfondsverzekering te blijven. Hiervoor is onder andere een snelle indiening van de ontwerp-Ziekenfondswet van belang. Een ander onderwerp dat zij aan de orde stelt is het grote tekort aan revalidatiecentra. Zij is van mening *'dat alles gedaan moet worden om hierin zo spoedig mogelijk verbeteringen te brengen'*.

Tenslotte komt de heer Cornelissen van de VVD aan het woord. Hij focust zich op een onderdeel van het beleid. Een onderdeel dat overigens door de overige aanwezigen volledig buiten beschouwing is gelaten. Het betreft de Warenwet. Voor de handhaving van deze wet was afgesproken dat de bijdragen voor de handel circa 25% zou zijn. Dit bleek echter het dubbele te zijn. Daarnaast kan hij niet instemmen met het voorstel van de Ministeries van Sociale Zaken en Volksgezondheid en Landbouw om de Warenwet uitsluitend hygiënisch-sociaal te gebruiken om het conflict met de Wet op de Bedrijfsorganisatie op te lossen. Hij is van mening dat dit onpraktisch is om dat gezondheid en eerlijkheid in handel lastig te schreiden is, omdat beiden algemeen belang zijn, er meer controle komt bij bedrijven wanneer twee instanties moeten controleren en er geen duidelijke noodzaak bestaat voor het wijzigen. Dit gezamenlijke voorstel van de twee ministeries verklaart de hoge score van de heer Cornelissen bij verhouding tot andere wetgeving.

Met uitzondering van de heer Cornelissen van de VVD bestaat bij alle sprekers de bijdrage voor het overgrote deel uit commentaar op of instemming met een van de beleidsplannen van de minister. Hoewel alle parlementsleden in hun bijdrage wel op enig moment laten zien dat zij iets weten (of opgezocht hebben) van het vakgebied volksgezondheid, spant mevrouw Lips-Odinot van de CPN hierin de kroon. Zij gebruikt hiervoor maar liefst meer dan de helft van haar bijdrage. Een aantal sprekers besteedt een woordje aan de situatie van *'s lands schatkist'*(p. 3289). De aandacht hiervoor is echter beperkt. Opvallend is het relatief hoge percentage dat de heer Cornelissen van de VVD besteedt aan verhouding van de wetgeving van Volksgezondheid tot andere wetgeving. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door zijn uitgebreide betoog met betrekking tot de Warenwet, die zowel als doelstelling heeft om de gezondheid te beschermen als om eerlijkheid in de handel te bevorderen.

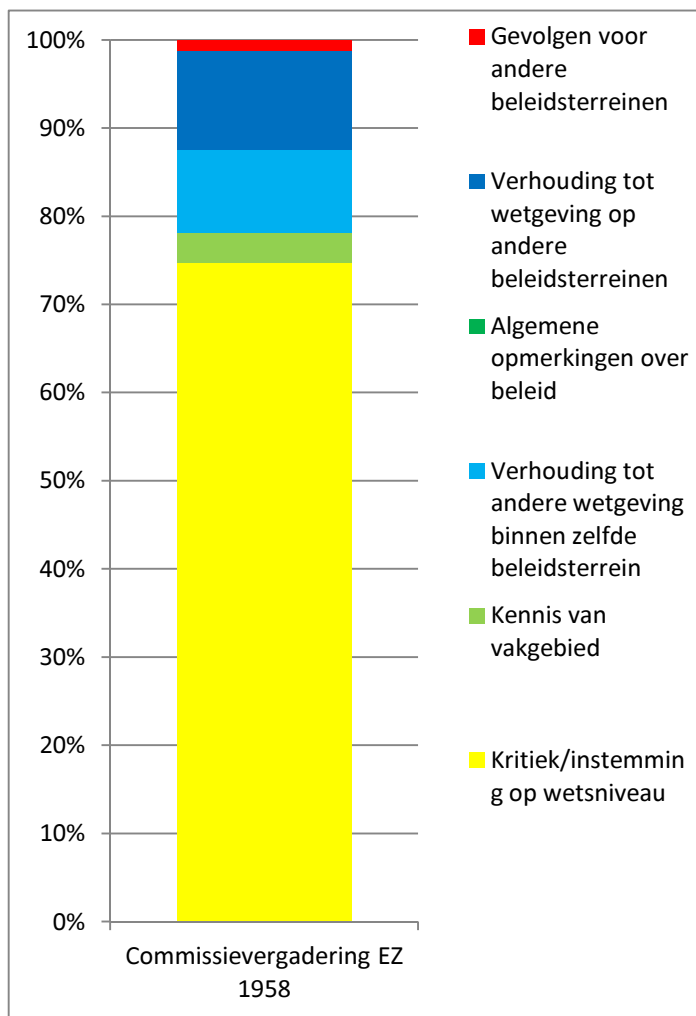
De parlementariërs hebben geen van allen een opleiding gehad die raakvlakken heeft met de volksgezondheid. Een tweetal parlementsleden heeft wel werkervaring die gerelateerd is aan de volksgezondheid. De heer Van Lienden van de PvdA was op moment van spreken voorzitter van de Algemeen Nederlands Onderling Ziekenfonds. De heer De Vreeze van de KVP was ten tijde van de Tweede Wereldoorlog secretaris-jurist bij

“Medisch Contact” en had tien jaar gewerkt bij de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst. Daarnaast had hij verschillende nevenfuncties die gerelateerd waren aan Volksgezondheid (www.parlement.com). Deze beide sprekers hebben een hoog percentage specialistische opmerkingen en een vrij lange bijdrage. Desondanks is het vooralsnog lastig hier een conclusie uit te trekken omdat dit bijvoorbeeld ook geldt voor de heer Zegering – Hadders.

1.2. Economische Zaken 1958

1.2.1 Commissie

Voorafgaand aan de plenaire bespreking is de begroting voor 1958 van het Ministerie van Economische Zaken besproken in de vaste commissie voor economische zaken. Het verslag hiervan is toegevoegd aan de stukken van dit deel van de begroting. In het verslag wordt de structuur gevolgd van de memorie van toelichting. Per paragraaf worden de opmerkingen en vragen van de commissieleden beschreven.

Bij de eerste paragraaf over de economisch situatie valt op dat de leden specifiek vragen naar een toelichting op bepaalde cijfers en gegeven en herhaaldelijk de cijfers uit de memorie van toelichting aanhalen om vervolgens te vragen hoe de minister hier met zijn beleid maatregelen treft, getroffen heeft of zou moeten treffen.

De tweede paragraaf betreft het prijzen en orderingsbeleid. Hierbij wordt specifiek gevraagd naar de consumentenorganisaties, de omvang van verticale prijsbinding en het prijsstabilisatiebeleid. Daarnaast is er aandacht voor verhouding tot wetgeving van Landbouw en Visserij en Voedselvoorziening wanneer het gaat om verticale prijsbinding, aandacht voor wetgeving van Sociale Zaken als het gaat om lastenverzwaringen die voor ondernemers problematisch kunnen zijn met het oog op het prijsstabilisatiebeleid en wordt er gewezen op de noodzaak van het aanpassen van wetgeving aan het EEG verdrag.

In de derde paragraaf wordt in het algemeen kritiek gegeven op ‘een zekere lauwheid en

gebrek aan interesse’ op het onderwerp van de paragraaf, namelijk economische activiteiten van publiekrechtelijke bedrijfslichamen. Vervolgens wordt specifiek ingegaan op gebrek aan inzicht in de activiteiten van publiekrechtelijke bedrijfsorganen.

De bespreking van het vestigingsbeleid voor de groothandel wordt slechts kort beschreven omdat een aantal adviezen gevraagd is aan de SER waarop nog geen reactie is ontvangen. Paragraaf 5 over de industrialisatie bevat specifieke opmerkingen over verborgen werkloosheid, verminderde investering, de premiereregeling

industrievestiging en de ontwikkeling van Noord – Nederland. De Minster wordt in deze paragraaf herinnerd aan eerder gedane toezeggingen.

Vervolgens komt de paragraaf over de energievoorziening aan de orde. Hierin wordt een specifiek aandacht besteedt aan elektriciteit. De leden zijn in het algemeen van mening dat het onderwerp gas te summier behandeld wordt. De paragraaf produktiviteitsbevordering is zeer kort en bevat een enkele specifieke vraag en de vraag naar interdepartementale activiteiten.

Vervolgens komt er een drietal paragrafen waarin veel aandacht is voor verhouding met wetgeving op andere beleidsterreinen en internationale wetgeving, namelijk de paragrafen buitenlandse economische betrekkingen, Benelux en Europese Economische Integratie.

In de elfde paragraaf over de Middenstand wordt onderverdeeld in een aantal thema's. Gevraagd wordt naar de reactie van de regering op het rapport van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf, prijsverhoging van tabaksartikelen en gevolgen hiervan voor detailhandel en grossiers. In verhouding tot andere wetgeving wordt gevraagd of de minister bereid is *'in overleg met zijn daarvoor in aanmerking komende ambtgenoten te bevorderen, dat de belemmeringen, welke vele gemeenten aan de vestiging van vakantiecentra in de weg leggen zoveel mogelijk worden opgeheven'*.

Met betrekking tot wetgeving wordt aandacht besteed aan de Vestigingswet, het Vestigingsbesluit bouwnijverheidbedrijven, wet beperking cadeaustelsel en Ode Onteigeningswet. Vervolgens komt de kredietverlening aan de orde. Hierbij wordt specifiek gevraagd naar het restfonds voor kredietverlening en het waarborgfonds. Voor het eerst in het verslag wordt gewezen op gevolgen voor andere beleidsterreinen omdat gewezen wordt op de gevolgen voor nieuwbouwwijken wanneer er door de moeilijkheden op de geld – en kapitaalmarkt beperkt kredieten verschaft worden. Andere deelonderwerpen zijn research, voorlichting en toerisme.

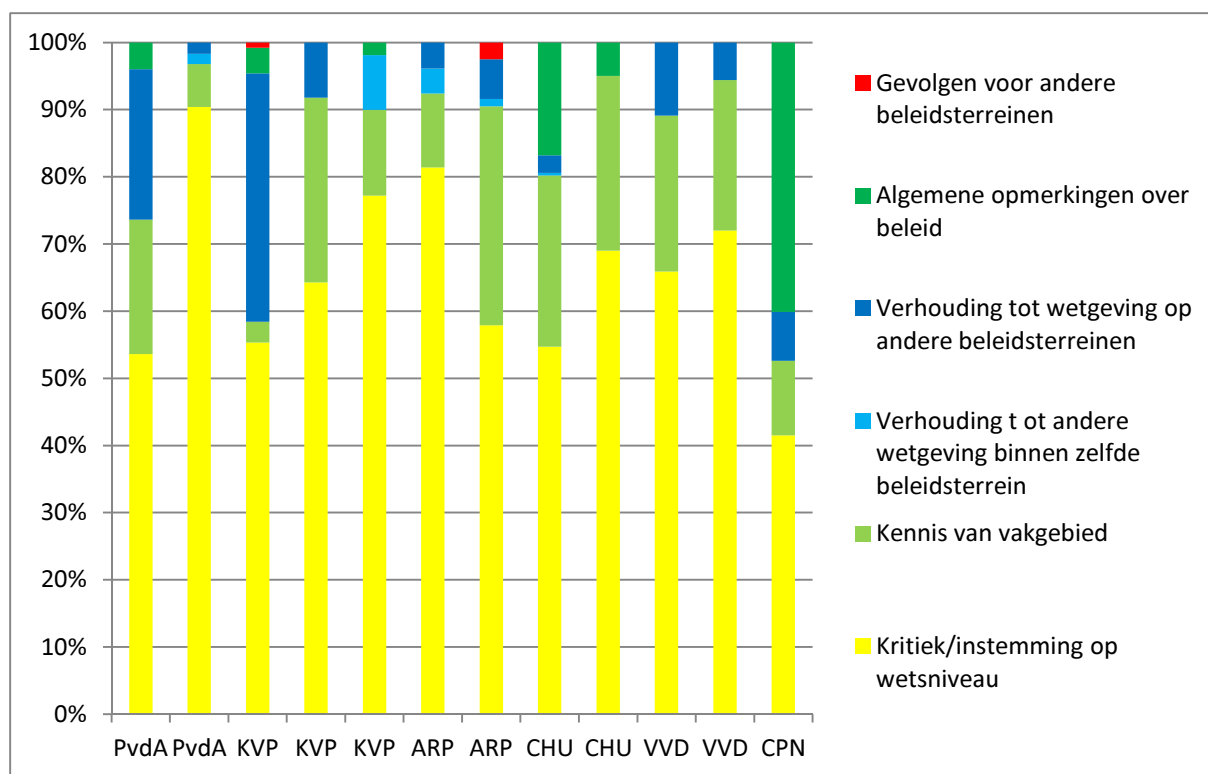
In de twaalfde en laatste paragraaf over het industriële eigendom zouden de leden graag zien dat er *'spoedig een voorstel van wet tot herziening der octrooiverleningsprocedure zal worden ingediend'*. Hierbij vragen zij ook naar de doorwerking van het internationaal verdrag over dit onderwerp.

Het commissieverslag wordt beëindigd met enkele opmerkingen bij specifieke artikelen van de begroting. Een aantal begrotingsposten zou volgens de commissie geschrapt moeten worden: *'Zolang de toestand van 's Rijks financiën minder zorgen baarde, hadden zij zich tegen een subsidiering van de bedoelde activiteiten niet willen verzetten'*. Verder gaat het voornamelijk om toelichtende vragen.

Het commissieverslag van 31 oktober 1957 wordt gekenmerkt door veel specifieke reacties, en nog redelijk veel aandacht voor verhouding tot andere wetgeving, met name internationaal.

1.2.2 Plenair

De begroting van Economische Zaken voor het jaar 1958 wordt behandeld op 27 november 1957. De begroting is samengesteld door dezelfde regering van PvdA, ARP, KVP en CHU als de besproken begroting van VWS voor 1957.

De heer Blaisse van de KVP is de eerste spreker tijdens de bespreking van de begroting voor 1958. Na een verwaalde algemene opmerking, bespreekt hij waarom het verstandig is dat het overheidsbeleid gericht is op het creëren van een zo gunstig mogelijk export klimaat. Hij stemt eveneens in met de versnelde afschrijving en de investeringsaftrek om investeringen te faciliteren. De heer Blaisse besteedt veel aandacht aan de internationale afspraken en besprekingen (Benelux, Europees Economische Gemeenschap, General Agreement on Tariffs and Trade, Gemeenschap voor Kolen en Staal). Verder heeft hij een aantal specifieke vragen over een mogelijk adviescollege voor economische en handelsvoorlichting en de vrijhandelszone.

In zijn bijdrage bespreekt de heer Baart van de PvdA de economische ontwikkelingen van na de oorlog. Vervolgens geeft hij, met een verwijzing naar een artikel van dr. F. Hartog, aan dat de een recessie in de Verenigde Staten, Europa niet onvermijdelijk zal meeslepen. Dit volledige betoog is te zien als een uiting van zijn kennis van het vakgebied. Vervolgens legt hij de concrete vraag neer wat in de situatie van economische teruggang in de Verenigde Staten het antwoord is van de regering. Hij vraagt zich hierbij met name af wat de activiteit is van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal en waarom er zo weinig te zien is van de uitkomsten van het overleg tussen de regeringen. Vervolgens heeft hij een behoorlijk aantal kleinere specifieke punten, zoals: de kolenprijs, de netto-investeringen, voorraadvorming, de industrialisatienota en de investeringsfaciliteiten. In zijn betoog haalt hij een uitspraak van dr. Holtrop aan die van mening is dat de overbesteding veroorzaakt is door voornamelijk private investeringen en woningbouw, terwijl de minister aangegeven heeft dat de consumptieve uitgaven de voornaamste oorzaak zijn van de overbesteding. Hij refereert nogmaals aan internationale regelgeving wanneer hij zijn vreugde uitspreekt over het EEG verdrag.

In tegenstelling tot de voorgaande sprekers besteedt de heer Assman van de KVP geen aandacht aan de internationale ontwikkelingen en besprekingen. Hij reageert op een aantal specifieke beleidspunten, zoals de industriële achterstand van en de werkgelegenheid in ontwikkelingsgebieden. Vervolgens beschrijft hij een bezoek van de afgevaardigden van de fracties in de Tweede Kamer aan ontwikkelingsgebieden in de noordelijke provincies: *'Maar bovendien hebben de parlementariërs toch ook kunnen bemerken dat de zorgen en problemen in de ontwikkelingsgebieden nog lang niet zijn weggenomen'*. Met betrekking tot het ontwikkelingsgebied Zuidwest- Brabant is hij van mening dat het niet terecht is dat de premiereregeling hier ingetrokken wordt. Hierbij betreft hij het beleid van de ministers van Onderwijs, Sociale Zaken en

Maatschappelijk werk omdat hierdoor vakscholen geplaatst zijn waardoor behoefte is aan geschoold werk, dat er op dit moment niet is.

Hoewel de heer Van Eijnsden van de ARP aangeeft dat hij dankzij de uitvoerige uiteenzettingen van de minister in de Memorie van Antwoord met een enkele opmerking, kan volstaan, is hij desondanks de spreker met de langste bijdrage. Hij besteedt een zeer groot deel van zijn bijdrage aan het geven van kritiek op of het instemmen met specifiek beleid. Hij stemt in met het bevorderen van export, de kredietpolitiek, het rapport over de positie van het kleine middenstandsbedrijf, het gemiddelde inkomen van de middenstandsbedrijven, het doorberekenen van de prijsstijging van kostenfactoren, een mogelijk differentieel prijsbeleid voor kleinere ondernemingen, het bevorderen van samenwerking tussen het CBS, het Economisch Instituut voor de Middenstand en het Centraal Registratiekantoor. De heer Van Eijnsden besteedt enkele regels aan andere wetgeving binnen het beleidsterrein, namelijk de wet beperking cadeaustelsel en eveneens enkele regels aan internationale afspraken, namelijk een overleg over de middenstandspolitiek met een aantal Europese landen.

De bijdrage van de heer Bachg van de KVP is vrijwel volledig te typeren als specialistisch. Hij gaat in op de specifieke punten zoals beroepsgoederenvervoer, de statistische informatie die in de toekomst gevraagd zal worden van ondernemers als zij een vergunning aanvragen, de belasting op sigaretten, de rijkssubsidie voor vreemdelingenverkeer, de middenstandsnota, belang van cijfermatige gegevens over midden en klein bedrijven. Bij deze specifieke punten laat hij af en toe zien dat hij kennis van zaken heeft, zoals bijvoorbeeld wanneer hij spreekt over de verminderde subsidie aan de Algemene Nederlandse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer: *'In verband met de beperkte middelen heeft de A.N.V.V. dit jaar een kleine 60 honoraire en semi-honoraire agentschappen in buitenland moeten opheffen'*. Verder verwijst hij een aantal keer naar beleid van voorgaande ministers, bijvoorbeeld met betrekking tot de betrokkenheid van het midden en kleinbedrijf bij het overheidsbeleid.

De heer Van Leeuwen van de VVD is het eerste kamerlid van de oppositie die aan het woord komt. Hij gaat allereerst in op de voorraadvorming, waarbij hij zich afvraagt of de minister de relatie wel juist beschreven heeft omdat de stijging wellicht door een stijging van het totale volume komt. Zijn berekeningen en argumentatie laat hier zien, dat hij kennis heeft van het vakgebied. Verder gaat hij in op controle over de kapitaalmarkt, kartelvorming en de vrijhandelszone, waarbij hij een aantal keer refereert aan het EEG verdrag.

De heer Smallegenbroek van de ARP beperkt zich in zijn bijdrage tot het onderwerp industrialisatie. Hierbij gaat het met name om de ontwikkelingsgebieden in het noorden van het land. Hij is van mening, en citeert hiervoor het Centraal Planbureau, dat de welvaart niet alleen geconcentreerd moet zijn in het westen van het land. Hij is van mening dat de decentralisatiepolitiek *'in de industrialisatie goede vruchten heeft afgeworpen'*. Hij noemt een behoorlijk aantal cijfers waaruit blijkt dat de situatie in het noorden niet rooskleurig is. Hij roept de minister op om de premieregeling soepele te hanteren, ook als aan de voorwaarden niet binnen de gestelde tijd voldaan wordt en roept op tot een actieve industrialisatiepolitiek, waarbij hij verwijst naar vroeger beleid vanuit Economische Zaken waarvan verschillende gemeenten in het Noorden geprofiteerd hebben. Hij wijst er op dat gebrek aan werkgelegenheid ook gevolgen heeft voor andere beleidsterreinen omdat ontvolking ook zorgt voor sociaal-culturele, planologische en kerkelijk-religieuze problemen. Hij refereert aan beleid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken met betrekking tot de financiering van de bouw van industriehallen in de ontwikkelingsgebieden.

Vervolgens komt de tweede spreker van de VVD, de heer Cornelissen aan het woord. Hij bespreekt de specifieke gevolgen van het prijsstabilisatiebeleid voor het midden- en kleinbedrijf. Hij is van mening dat deze ondernemers de dupe worden van het beleid. In relatie hiermee gaat hij ook verder in op de tarieven van openbare nutsbedrijven. Hij vraagt de minister om de aanbevelingen uit het rapport van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf mee te nemen in het prijsstabilisatiebeleid. Met betrekking tot wetgeving op andere beleidsterreinen vraagt hij de minister om er bij de minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid op aan te dringen iets soepeler om te gaan met vergunningen voor de bouw van een motel omdat deze toestemming

zorgt voor veel vertraging. De heer Cornelissen refereert aan het informele overleg met de bewindslieden van de EEG landen. Hij besteedt vrij uitgebreid aandacht aan de kredietverlening en tenslotte geeft hij aan dat de aanvraagformulieren voor de Kamers van Koophandel te uitgebreid zijn.

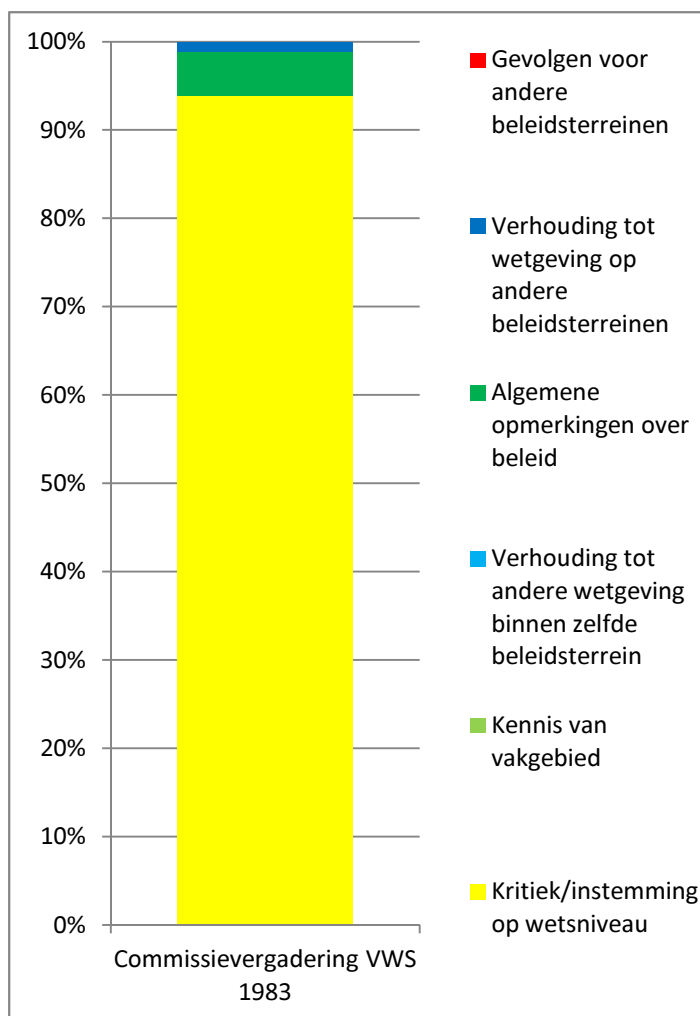
De heer Gortzak komt aan het woord namens de CPN. Ten opzichte van de meeste andere sprekers tijdens de begrotingsbespreking valt op dat hij meer algemene kritiek geeft op het beleid. Zo geeft hij bijvoorbeeld impliciet aan dat de regering niet begaan is met het lot van de werklozen omdat niet gestreefd wordt naar volledige werkgelegenheid: *'Iemand, die werkelijk iets van de nood, waardoor werklozen in elk opzicht getroffen worden, begrijpt, kan niets anders zeggen dan dit, dat werkloosheid op zich zelf een onaanvaardbaar iets is, en dat men dient te streven naar volledige werkgelegenheid, zonder werkloosheid'*. Hij is van mening dat de kosten van het levensonderhoud stijgen omdat Amerika de bewapeningsuitgaven op pijl wil houden. Meer specifiek is hij van mening dat het voor de kleinere ondernemer nodig is om de prijzen te verhogen omdat de kosten van het levensonderhoud ook zijn gestegen. Hij vraagt aandacht voor de toegenomen werkloosheid en de armoede die dit veroorzaakt in de gezinnen.

Als een na laatste spreker komt de heer Peschar van de PvdA aan het woord. Hij is de spreker die in bij de bespreking van de begroting voor 1984 het meeste woorden gebruik voor specifieke opmerkingen over het beleid. Opvallend is dat de heer Peschar desondanks aangeeft het zeer moeilijk te vinden om het beleid van de minister te beoordelen: *'Wij worden dan geconfronteerd met een grote hoeveelheid feiten en feitjes. Wij krijgen indexcijfers, maar die zijn optelsommen van een groot aantal cijfers, waardoor de bewegingen in die cijfers, waaruit het eindresultaat is opgebouwd toch aan onze aandacht wordt onttrokken'*. Hij gaat met name specifiek in op het prijsstabilisatiebeleid, waarbij hij specifiek aandacht vraagt voor benzine- en oliepijzen, de vleesprijzen en de melkprijs. Verder besteedt hij aandacht aan het mededingingsbeleid en het middenstandsbeleid. Hoewel hij instemt met het vragen van offers van de zelfstandigen omdat ook zij baat hebben bij het stabiliseren van prijzen, is hij van mening dat de staatssecretaris *'iets te luchthartig aankijkt tegen de gevolgen voor de kleine middenstand'*.

De laatste spreker is de heer Van der Mei van de coalitiepartij CHU. Hij beschrijft de economische situatie van de buurlanden en trekt daaruit de conclusie dat de economische situatie in Nederland niet uniek is. Hij geeft aan de verlaging van het kostenpeil belangrijk te vinden om de concurrentiepositie te versterken en de export te bevorderen. Hij verwijst hierbij naar een opmerking van de minister van Financiën over de betalingsbalans. Hij besteedt op wetsniveau aandacht aan de bestedingsbeperking, de investeringsfaciliteiten, de Industrialisatienota en het mededingingsbeleid. Tenslotte refereert hij kort aan de internationale samenwerking in het EEG verdrag.

2 Kamerdebatten in de jaren '80

De debatten in de jaren'80 die in de volgende paragrafen besproken zullen worden, zijn gevoerd in de periode van Kabinet Lubbers I. In deze periode werd de coalitie gevormd door VVD en CDA. De oppositie werd gevormd door een grote partij, de PvdA met 36 zetels en tal van kleine partijen, waarvan D66 met 6 zetels de grootste was. Aangezien de grote partijen allen bij beide begrotingsbesprekingen twee afgevaardigden aan het woord laten en er veel kleine partijen zijn, is het aantal sprekers groot.

2.1 Begroting 1984 Volksgezondheid, Welzijn en Cultuur

2.1.1. Commissie

Naar aanleiding van de begroting van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Cultuur heeft de vaste Kamercommissie een lijst van bijna 250 vragen over de begroting. Maar een stuk of zestig van deze vragen betreffen volksgezondheid. Een deel daarvan gaat het hele ministerie aan en dus ook volksgezondheid en een nog kleiner deel specifiek volksgezondheid.

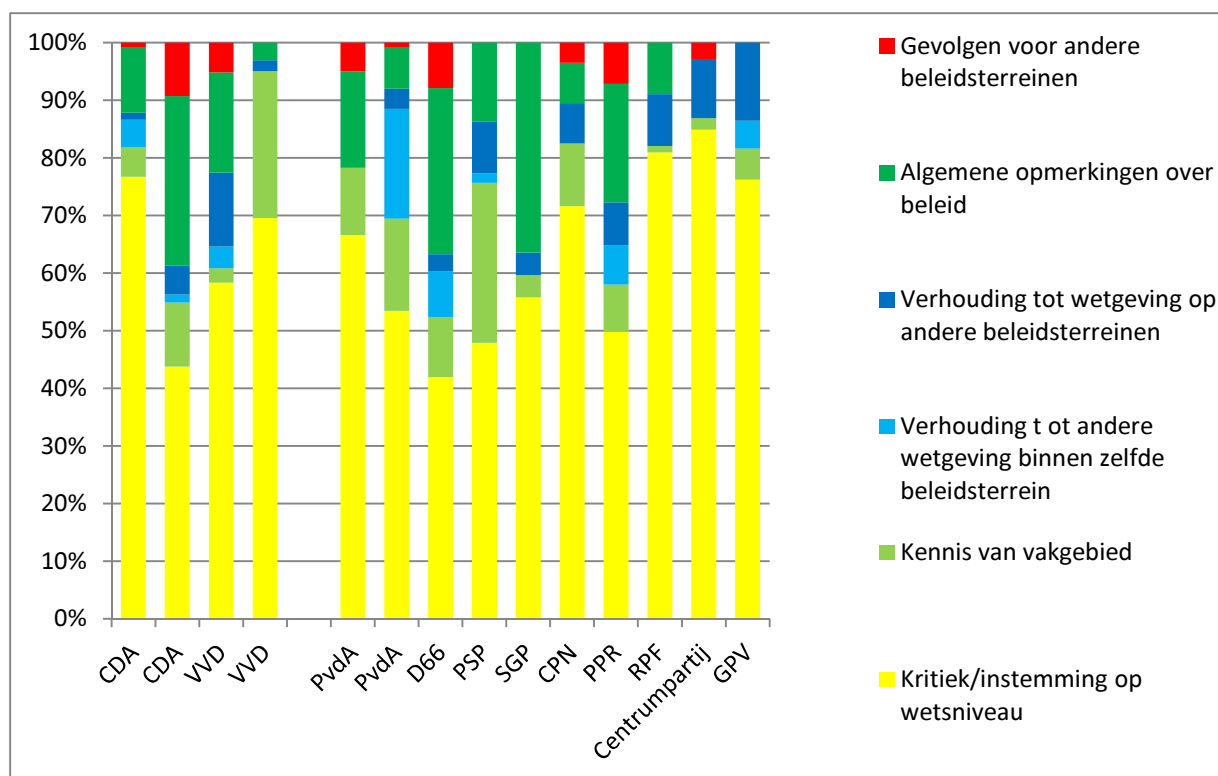
Volksgezondheid is daarmee behoorlijk onderbelicht. Veel meer dan in de plenaire vergadering waar alleen aan het onderdeel Volksgezondheid uitgebreid aandacht besteedt wordt.

De vragen zijn voor het overgrote deel zeer specifiek. Een paar uitzonderingen hierop zijn vragen als: *'Kunnen voorbeelden worden genoemd van terreinen die in het verleden door de overheid ten onrechte zijn betreden'?*

Omdat Volksgezondheid zo minimaal besproken wordt, moet bijzonder voorzichtig omgegaan worden met het trekken van conclusies uit deze begrotingsbespreking.

2.1.2. Plenair

Maar liefst veertien sprekers komen aan het woord tijdens de bespreking van het onderdeel Volksgezondheid van de begroting voor het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport op 24 en 29 november 1983. Gezien deze hoeveelheid sprekers valt de totale hoeveelheid woorden mee. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de kortere bijdragen van de sprekers van de kleine partijen.

Mevrouw Müller – Van Ast van de PvdA geeft aan dat zij vindt dat er *‘in de gezondheidszorg kan en moet worden bezuinigd, vanuit de verantwoordelijkheid van regering en parlement voor een kwalitatief goede gezondheidszorg die bereikbaar is voor iedere burger’*. Zij dringt nadrukkelijk aan op de uitvoer van de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg, zij is van mening dat de minister aan de ziekenfondsen moet laten weten dat niet zij, maar de premiebetalers de financiers van de gezondheidszorg zijn. Zij bekritiseert de keuze om instellingen te budgetteren op het peil van 1982 omdat hierdoor wel de input, maar niet de output geregeld wordt. Vervolgens geeft zij in het algemeen kritiek op het idee dat van remgeld (eigen bijdrage) als oplossing op te dure gezondheidszorg. Zij zegt hierover: *‘Niks solidariteit, niks rechtvaardige lastenverdeling, het is domweg bezuinigen door de kosten te verplaatsen van de collectiviteit naar het individu’*. De oplossing voor de dure gezondheidszorg ligt wat haar betreft in de productiekant en niet in de consumptiekant, zij stelt bijvoorbeeld het invoeren van een maximale verpleegduur voor een groot aantal verrichtingen voor en dient hierover een motie in. Vervolgens dient zij een motie in over het afschaffen van de eigen bijdrage voor geneesmiddelen. In haar bijdrage bespreekt zij veel specifieke beleidsmaatregelen of het gebrek daaraan. Daarnaast geeft zij algemeen kritiek op het beleid van de minister en de regering. Een enkele keer refereert zij aan de financiën en het begrotingstekort.

Collega PvdA'er de heer Touissant begint zijn bijdrage met het aanhalen van een onderzoek waaruit blijkt dat de arbeidsomstandigheden in de bouwnijverheid onder de maat zijn. Hij geeft aan hier al een aantal jaar eerder aandacht voor gevraagd te hebben en dit nu opnieuw te doen omdat hij van mening is dat de coalitie de plank mis slaat als zij denkt te kunnen aanmoedigen tot *‘gezondheidsbevorderend gedrag’* omdat in de realiteit *‘keuzevrijheid een luxe is die aan de meeste burgers voorbij gaat’*. In het algemeen geeft hij kritiek op deze wijze van denken omdat *‘maatschappelijke determinanten van gezondheid en ziekte gedicteerd worden door maatschappelijke machtsverhoudingen’*. In verhouding tot wetgeving van andere ministeries is hij van mening dat de arbeidsomstandighedenwetgeving ook ondertekend zou moeten worden door de bewindspersoon van volksgezondheid. De heer Touissant verwijst opvallend vaak naar eerder ingediende moties of wetsvoorstellen. Zeer specifiek commentaar geeft hij nog op het rookbeleid, waarbij hij de minister vraagt om *‘in het kader van zijn beleid tot matiging van het gebruik van alcohol en tabak het goede voorbeeld te geven door het aanbieden van deze middelen tijdens bijeenkomsten op zijn departement voortaan achterwege te laten’*. Andere thema's

die hij aansnijdt zijn het bevolkingsonderzoek naar baarmoederhalskanker, groei van capaciteit in jeugdgezondheidszorg, het halveren van de subsidies voor drempelvrije klinieken voor geslachtsziekten, invoering van dienstverband voor specialisten. De heer Touissant dient twee moties in; een motie om 35 miljoen budget vrij te maken voor basisgezondheidsdiensten door een vermindering van de vergoeding van praktijkkosten van medisch specialisten en een omotie om het in dienstverband treden van medisch specialisten te bevorderen.

De heer Lansink van coalitiepartij CDA begint met een algemene betoog wanneer hij spreekt over de *'driehoek van vraag, aanbod en financiering van de gezondheidszorg als een spanningsveld waarin het sociale recht op zorg, de bereikbaarheid en betaalbaarheid van de hulpverlening, alsmede de solidariteit en verantwoordelijkheid van alle betrokkenen tot uitgangspunten van het beleid moeten worden gemaakt'*. Specifiek stemt hij in met het idee van kostenbeheersing door verminderde collectieve financiering en het stimuleren van zelfzorg. De heer Lansink vreest dat de ombuigingstaakstelling voor 1986 niet haalbaar is en pleit daarom voor snelle ontwikkeling van nieuwe beleidsinstrumenten. Verder is hij onder andere van mening dat het aantal overbodige medische verrichtingen moet worden teruggedrongen, en dienstverband voor medisch specialisten moet worden bevorderd. Opvallend is de context waarin hij aandacht besteedt aan gevolgen voor andere beleidsterreinen omdat hij er op wijst dat verhoging van het bouwplafond de werkgelegenheid voor de bouwvakkers bevordert. De heer Lansink wordt acht keer geïnterrupteerd. De interrupties zijn voor het overgrote deel weinig inhoudelijk, zoals bijvoorbeeld: *'Zeg het een in het Nederlands'* of *'Houden zo!'*

De tweede spreker van de CDA, mevrouw Laning Boersema, heeft een gevarieerde bijdrage. Zij begint haar betoog vrij algemeen en filosofisch met de constatering dat in de samenleving gezondheid alles waard is. Met het oog op de financiële gevolgen hiervan denkt zij dat een herbezinning op zijn plaats is. Zij roept om in de gezondheidszorg uit te gaan van de *'needs'* die mensen hebben in plaats van uit te gaan van wat *'medisch technisch'* mogelijk is. In dit betoog gebruikt zij een aantal concepten uit verschillende onderzoeken. Vervolgens gaat zij op een aantal thema's specifiek in. Het betreft onder andere jeugdgezondheidszorg op scholen, het aantal kleuters dat het kleuterbureau bezoekt, verbrokkelde financiering van eerstelijnszorg en ambulante geestelijke gezondheidszorg. Mevrouw Laning – Boersema dient een motie in over de huisartsenopleiding die gaat over de begroting van het Ministerie van Onderwijs.

De heer Mik van de D66 is de vijfde spreker. Ook hij begint zijn bijdrage algemeen en wijst er op dat *'wanneer de techniek voortschrijdt, de vraag naar de klinische toepassing daarvan vanuit de maatschappij zal opkomen'*. Met betrekking tot de bezuinigingen is hij van mening dat dit niet ten koste moet gaan van de ontwikkeling van technologie omdat *'het uiterst onverstandig zou zijn, de menselijke creativiteit en intelligentie op dat punt te blokkeren'*. Evenals mevrouw Muller van Ast is hij van mening dat het verplaatsen van kosten door de eigen bijdrage niet wezenlijk verandert. De heer Mik wil structurele oplossingen voor de kosten van de gezondheidszorg. Hiervoor noemt hij aantal specifieke plannen zoals inventarisatie van de efficiëntie van behandelingen, regionalisatie van academische ziekenhuizen en verbetering van de opleiding van de huisarts omdat hij de spilfunctie heeft in de gezondheidszorg. Hij vraagt naar de stand van zaken van een tweetal moties en de stand van zaken van de Wet op de dierproeven. Tenslotte dient hij een motie in om mee te werken aan een initiatief van Unicef.

Voor de vergadering om 23.06 uur beëindigd wordt, komt nog een tweetal woordvoerders namens de VVD aan het woord. Allereerst is dit mevrouw Kamp van de VVD. Zij geeft aan verheugd te zijn door de verschuivingen van intramurale naar extramurale zorg en van professionele zorg naar zelfzorg. In het algemeen geeft zij aan dat gezondheid gezien wordt *'als het belangrijkste item in ons leven. Daarmee menen wij dat wij recht hebben op een goede gezondheidszorg, wetende dat de plicht tot het leiden van een gezond leven hiermee dikwijls niet correspondeert'*. Daarom is zij blij met preventieve maatregelen en het inbouwen van persoonlijke verantwoordelijkheid. Met betrekking tot de financiën vraagt zij of de geplande bezuinigingen gehaald zullen worden. Specifiek gaat zij in op het nut van adviescolleges, de nota Eerstelijnszorg en kruisverenigingen.

Daarnaast is zij van mening dat er besluiten moeten worden genomen om de opleidingen MBO en HBO verpleegkunde te realiseren.

De bijdrage van mevrouw Lucassen – Stauttner van de VVD bestaat voornamelijk uit specifieke opmerkingen gecombineerd met beschrijvingen waaruit haar kennis van het vakgebied blijkt. Zij spreekt over het voortzetten van niet-effectieve therapieën wanneer deze eenmaal in het verstrekkingspakket terechtkomen, verruiming van de vergoeding van nieuwe logopedische behandelingen, de vorming van RIAGG's, de toepassing van zoetstoffen in voedingsmiddelen, poliklinieken voor seksueel overdraagbare aandoeningen, wetgeving voor informatievoorziening, screening van een ziekenhuispsycholoog voorafgaand aan een operatie. Bij dit laatste punt haalt zij een onderzoek aan van een ziekenhuispsycholoog. Een aantal keer verwijst zij naar begrotingsbehandelingen, moties en commissievergaderingen. Zij wijst er op dat de minister door de Minister van Buitenlandse zaken gevraagd is om actie te ondernemen om bij de Wereldgezondheidsorganisatie homoseksualiteit te schrappen als psychische ziekte.

De heer Van der Spek van de PSP vindt het debat over de begroting tragisch omdat: *'De keuzen die bij die bezuinigingen worden gemaakt, onverminderd de verkeerde keuzen blijken'*. Hij vindt het een drama dat pogingen om inkomens van medisch specialisten te verlagen mislukken. Hij gebruikt veel woorden om te beschrijven wat er fout gaat in de gezondheidszorg, zoals de te lange werktijden van de specialisten en de productiestimulans die uitgaat van het betalen per verrichting. Hij is dan ook van mening dat de medici onder de werking van de Arbeidswet moeten worden gebracht en dat inkomen losgekoppeld moet worden van verrichtingen.

De bijdrage van de heer Dis van de SPG wordt gekenmerkt door een algemeen, principiële betoog dat de problemen met gezondheid ontstaan door het loslaten van Bijbelse normen over *'ontstaan, bestaan en voortbestaan van menselijk leven'*. Meer specifiek gaat hij in op toename van geslachtsziekten, ethische problemen bij technologische ontwikkelingen, discriminatie gewetensbezwaren tegen abortus en euthanasie. Hij beveelt een interdepartementaal onderzoek naar gewetensbezwaren aan. Opvallend is dat hij een aantal specifiek, religieus gemotiveerde issues bespreekt. De rest van het beleid wordt met zeer weinig woorden afgedaan: *'Vele aspecten van het beleid kan onze fractie wel onderschrijven'*.

Namens de CPN komt mevrouw Eshuis aan het woord. Zij is van mening dat de problemen in de gezondheidszorg vragen om het *'aanpakken van verouderde, vastgeroeste structuren'*. Zij is van mening dat de eigen bijdrage niet gebruikt kan worden als oplossing voor een zogenaamd onnodig beroep op voorzieningen. De oorzaak voor dit overgebruik zou liggen in *'de structuur van de gezondheidszorg. En eigen bijdragen tasten die niet aan, maar betekenen slechts een verschuiving van de lasten'*. Specifieke thema's die zij bespreekt zijn een innovatiefonds voor eerstelijnsamenwerking, budgetfinanciering voor ziekenhuizen en prijsopdriving van geneesmiddelen door farmaceutische industrie. De plannen van de minister om het ziekenfondspakket te verkleinen, wijst zij af met een beroep op de SER en de ZiekenFondsRaad. Zij geeft aan dat haar partij pleit voor een *'volksverzekering, met premieheffing naar draagkracht'*. Een ander punt waarop zij vrij uitgebreid in gaat, is seksueel geweld door artsen en hulpverleners. Deze zaken zouden behandeld moeten worden door de strafrechter en niet door het medisch tuchtcollege. Tenslotte vraagt zij zich af of het zinvol is om te investeren in bescherming tegen de gevolgen van kernoorlog en of dit geld niet beter besteedt kan worden.

Met een verwijzing naar eerder door haar gestelde vragen stelt mevrouw Beckers de Bruin van de PPR in het algemeen dat *'het economische stelsel moet worden aangepakt, willen wij in de toekomst tot een menselijke en gezonde samenleving komen'*. Als het gaat om verhouding tussen wetgeving op andere beleidsterreinen is zij van mening dat er sprake van departementale verkokering *'waarbij het ene departement betaald, wat het andere kapot maakt'*. Oorzaak van de hoge kosten van de gezondheidszorg zou vooral gelegen zijn in de hoge verwachtingen om welke reden zij de minister vraagt om na te denken over de grenzen aan de zorg. In het algemeen is zij van mening dat het huidige beleid van ad hoc bezuinigen tegendraads zal werken. Zij vraagt aandacht voor gezondheidszorg in minder ontwikkelde landen. Concreet stelt zij voor om te investeren in

preventie in plaats van in medische technologie. Verder vraagt zij of er voor de prioritering van ingrepen geen overleg gevoerd kan worden met andere landen. De uitbreiding van de eerste lijn vindt zij te beperkt. Andere punten zijn de werktijden van de artsen, instemming met de RIAGG, huishulpprojecten en het opnemen van abortus in het ziekenfondspakket.

De heer Leerling van de RPF vergelijkt de manier waarop de staatssecretaris zijn beleid verdedigt met de verantwoording van Maarten Luther op de Rijksdag in Worms. Op een aantal specifieke punten gaat hij in op het voorgestelde beleid. Hij wijst eigen bijdragen niet af, maar vindt wel dat deze op een *'verantwoorde en vooral doordachte manier ingevoerd'* moeten worden. Hij van mening dat dit bij eigen bijdrage voor medicijnen niet het geval is geweest. Hij refereert aan krantenberichten waarin gesproken wordt van een eigen bijdrage voor opname in het ziekenhuis. Hierbij wordt hij geïnterrupteerd door de heer Lansink van het CDA die aangeeft dat dergelijke maatregelen niet door de regering aangekondigd zijn. Andere punten die hij noemt zijn het advies van de SER over de voorzieningen in het basispakket, de mogelijkheid van nieuwe medisch technische mogelijkheden die onbetaalbaar zijn, DNA onderzoek, abortuspil die buiten de apotheker om beschikbaar zou zijn, reductie van het aantal uur kraamverzorging, sportblessures, privacywaarborging voor patiënten, de bezuiniging op het onderzoek naar verkeersveiligheid, orgaantransplantatie en aandacht voor preventie/voorlichting. Wat betreft het laatste zou hij graag zien dat de minister samenwerkt met het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen om op scholen alcohol en drugs gebruik te bestrijden.

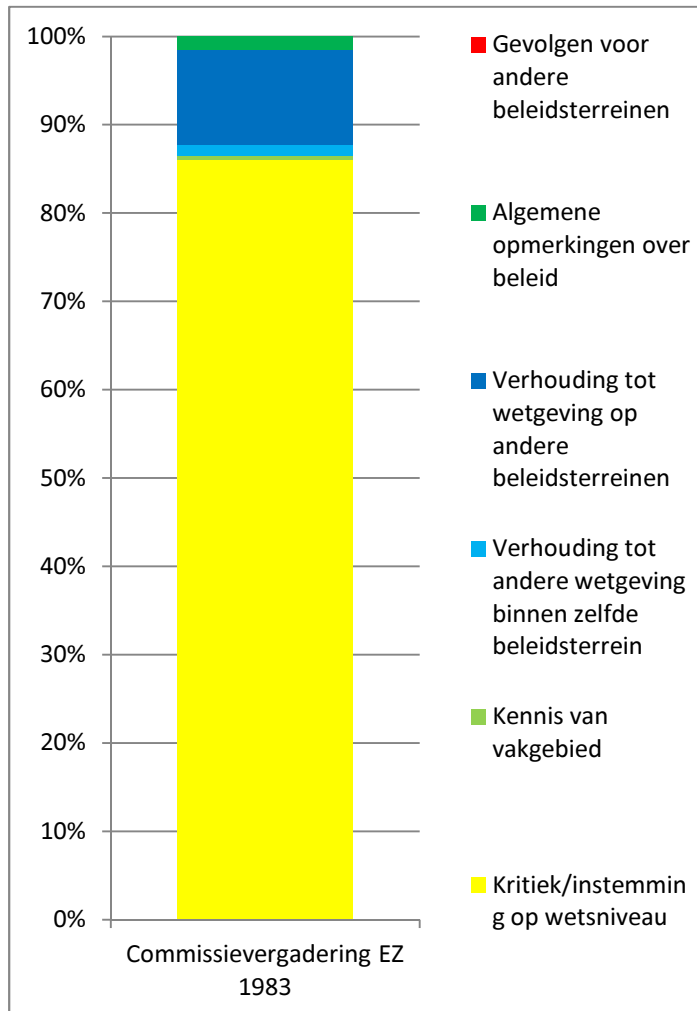
De een na laatste spreker is de heer Janmaat van de Centrumpartij. Hij is van mening dat de toenemende technische ontwikkeling een belangrijke kostenpost is en vraagt zich daarom af of het niet mogelijk is om ziekenhuizen centraal in te laten kopen of op zijn minst adviezen te geven om apparatuur goedkoper in te kopen. De Centrumpartij wijst het af om buiten het moederlichaam om eicellen te bevruchten omdat het hiermee mogelijk zou worden om mensen te selecteren op uiterlijke kenmerken. De eigen bijdrage wordt door de Centrumpartij ondersteund. Tenslotte vraagt hij om een internationale regelingen voor toeristen met een besmettelijke ziekte. Zijn bijdrage is daarmee vooral specifiek, met een linkje naar internationale regelingen en een referentie aan de gevolgen van bezuinigingen voor het departement.

De heer Schutte van de GPV spreekt als laatste zijn bijdrage uit. Hij is van mening dat de uitbreiding van technologie kennis, zal confronteren met ethische vragen. Hij is van mening dat hierop overheidsbeleid gevoerd moet worden. Verder vraagt hij na te denken over de gevolgen van de aankondigen van een artikel waarin bijzonder kostbare functies (zoals hartchirurgie) gepland zullen worden. Hij vraagt naar het vestigingsbeleid en de indiening van de wet BIG. Hij besteedt relatief veel aandacht aan drugsbeleid, gedeeltelijk in relatie tot een internationaal verdrag. Hij wijst er op dat Nederland door de International Narcotics Board (INB) op de vingers getikt is. Hij vraagt zich af wat het resultaat is van de gesprekken tussen de regering en de INB. In verband met de drugs vraagt hij ook het oordeel van de staatssecretaris over het plan van de gemeente Amsterdam om heroïne te verstrekken aan 300 verslaafden.

2.2 Begroting 1983 Economische Zaken

2.2.1. Commissie

Evenals de vaste commissie voor volksgezondheid, Welzijn en Cultuur heeft ook de vaste commissie voor Economische zaken ter voorbereiding op de behandeling in de plenaire vergadering een lijst met vragen en antwoorden opgesteld over de begroting.

Deze vragen gaan in op het industriebeleid, het prijsbeleid, regionale economische politiek en milieu-aangelegenheden, consumentenaangelegenheden, energie en industrieel eigendom. De vragen volgen de indeling en de paginanummering van de memorie van toelichting. In totaal gaat het om 237 vragen. De variatie qua codes is iets groter dan in de vragenlijst van Volksgezondheid.

Zo wordt er een behoorlijk aantal vragen gesteld in relatie tot internationale wetgeving, maar daarnaast ook een paar vragen die betrekking hebben op afstemming van beleid met het Ministerie van Onderwijs en het voormalig Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

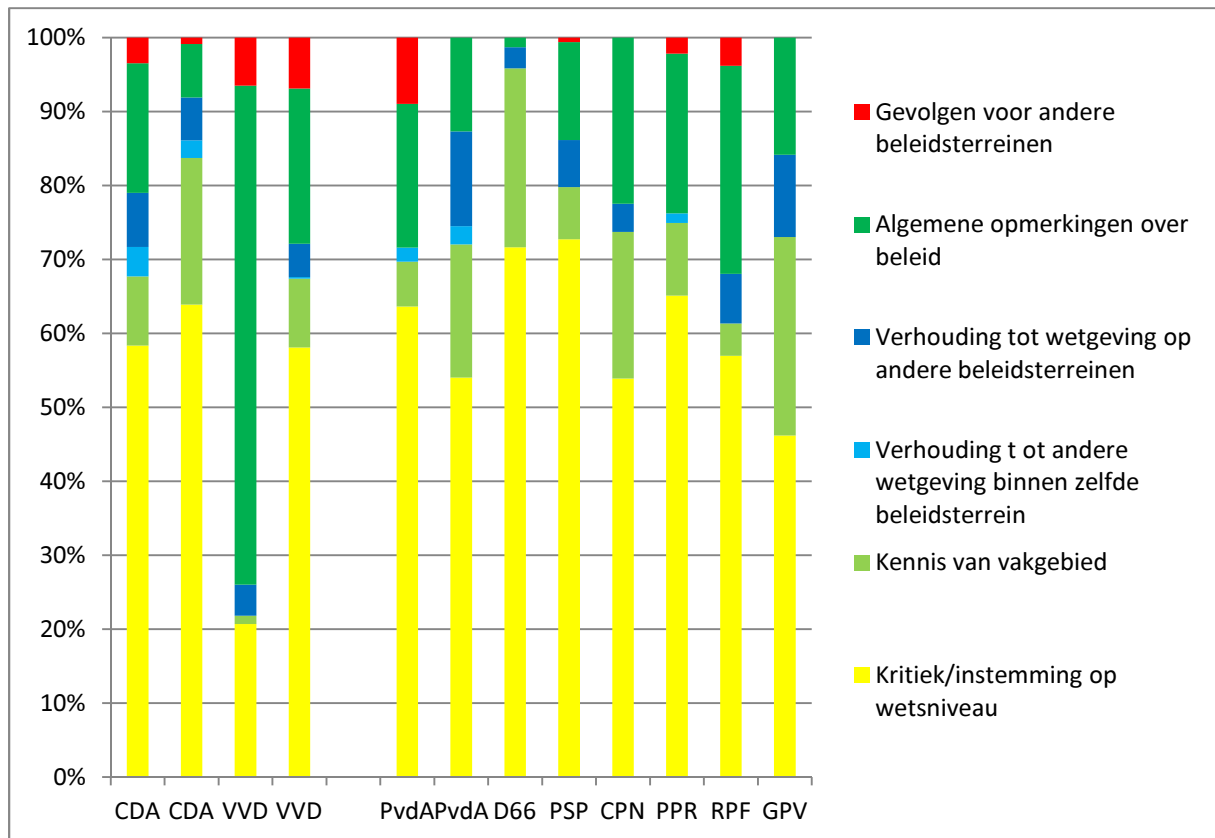
Een aantal keer wordt verwezen naar eerdere toezeggingen van de minister. Eveneens een aantal keer wordt er een algemene opmerking gemaakt, bijvoorbeeld over de wenselijkheid van een meerjarig beleidsprogramma.

Het grootste deel wordt echter toch ingevuld door specifieke inhoudelijke

vragen om extra toelichting en verantwoording. Kennis van vakgebied ontbreekt geheel, maar dat is voor een vragenlijst natuurlijk niet verwonderlijk.

2.2.2. Plenaire

Tijdens de plenaire bespreking van de begroting van Economische Zaken voor 1983 voeren 14 sprekers het woord, namens 11 partijen. Het debat begint met de bijdragen van de heren Van der Hek en Wallage van de Partij van de Arbeid.

De heer Van de Hek (PvdA) geeft aan dat het beleid van de minister gekenmerkt wordt door het terugdringen van overheidstekort en de verlichting van lasten. Hij wijst er in zijn betoog op dat de verlichting van lasten de overheidsinkomsten doet verminderen en daarmee het tekort op laat lopen. Hiermee legt hij gelijk de link met gevolgen voor de overheidsfinanciën, gecodeerd als gevolgen voor andere beleidsterreinen. Mede hierdoor scoort hij vrij hoog op deze subcategorie. Hij geeft aan bevreesd te zijn dat het beleid van de minister de recessie alleen maar zal versterken. Vervolgens gaat hij specifiek in op een aantal beleidsthema's, waaronder schuldsanering van individuele bedrijven, de kredietverlening voor investeringen door onder andere de Nationale Investeringsbank en het Industrieel Garantiefonds.

Zijn collega de heer Wallage richt zich allereerst op het regionaal beleid dat bedoeld is om met behulp van bijvoorbeeld premies *'welvaart af te geleiden van sterkere naar zwakkere gebieden'*. Hij beargumenteert de gevolgen van het landelijke beleid voor de regio's en geeft aan het belangrijk te vinden dat ook in crisistijd gepoogd wordt om de achterstanden van bepaalde gebieden weg te werken, hierbij zou vooral gelet moeten worden op specifieke mogelijkheden van gebieden. De heer Wallage besteedt aandacht aan de verhouding tussen de wetgeving van de andere ministeries en beschuldigt de gehele coalitie ervan dat er te weinig gedaan wordt aan het behouden van werkgelegenheid. In verband met het regionaal beleid dient de heer Wallage een motie in om de werkzaamheden van de Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij (NOM) te evalueren. De heer Wallage geeft aan het in het algemeen van belang te vinden dat *'hoe zwaar de crisis ook drukt, de tijd van roofbouw op mens en omgeving'* voorbij moet zijn.

Na de heren Van de Hek en Wallage komt een tweetal woordvoerders namens de CDA aan het woord. De heer Van Iersel blijkt een gevarieerd spreker. Hij bespreekt de algemene lijn van beleid en stemt hiermee in, verslanking van de overheid duidt hij positief om te voorkomen dat *'de patiënt aan vervetting zal overlijden'* of de Leviathan zijn invloed te ver uit zal trekken. Hij wijst op de verhouding tussen het activeren van de economie en de *'sanering van de overheidsfinanciën'*. Gelet op de verhouding tot andere wetgeving wijst hij op de noodzaak om investeringsstimulering internationaal te coördineren en om te overleggen met onder andere Sociale Zaken (werkgelegenheid), Defensie (inkoop) en het Ministerie van Onderwijs (innovatie in techniek).

Daarnaast besteedt hij aandacht aan een groot aantal specifieke thema's zoals individuele steun aan bedrijven, vermogensaftrek en verlaging van de vennootschapsbelasting.

Evenals de tweede woordvoerder van de PvdA focust ook de tweede woordvoerder van het CDA op regionaal beleid. De heer Mateman vindt het van belang dat regionaal beleid interdepartementaal beleid is (blauw). Hij stemt in met de investeringen in bedrijfsverzamelgebouwen en het Zuidmolencomplex met als doel de marktsector in achtergebleven gebieden te versterken. Met een aantal studies toont hij aan dat het beleid effectief geweest is. Voor een aantal regio's bespreekt de heer Mateman specifieke knelpunten. Evenals zijn voorganger de heer Van Iersel, wordt ook de heer Mateman geïnterrumpeerd door een van de PvdA'ers die voor hen het woord gevoerd heeft.

De heer Engwirda van de D66 is de volgende spreker in het debat. Hij begint zijn bijdrage met een redelijk uitgebreide uiteenzetting, met behulp van dalingspercentages en rapporten, van de economische situatie van bedrijven. Hij pleit voor een beleid *'gericht op vernieuwing en versterking van de marktsector in het algemeen en de industrie in het bijzonder'*. Specifiek stelt voor om het aantal van 75 subsidieregelingen te beperken, dringt aan op duidelijkheid met betrekking tot de toegezegde lastenverlichting en spreekt hij over het aanpassen van fiscale maatregelen om het aantrekken van risicodragend vermogen door ondernemingen te bevorderen.

Bij de heer Jakobse (alweer een heer) van de VVD valt op dat hij veel tijd besteedt aan algemene opmerkingen over het beleid. Zo spreekt hij bijvoorbeeld over een *'douche aan wetsontwerpen'* waaruit blijkt dat het *'kabinet de moed heeft de problemen van de samenleving voortvarend aan te pakken'* en de beperktheid van beleid gezien de verplechting met de internationale economie en het verschil tussen eerlijk delen en redelijk verdelen van welvaart. Op dit laatste volgt zowel een ideologische reactie van CDA'er Mateman als van de PvdA'er Van der Hek. De heer Jakobse vindt het van belang om het overheidstekort terug te dringen. Vervolgens gaat hij specifiek in op een paar thema's, zoals het industriebeleid, het herstructureringsbeleid WIR premies. In zijn totale betoog komt maar liefst veertien keer een andere spreker aan het woord, hoewel dit in een aantal gevallen om een vervolgvraag gaat.

Collega VVD'er Van der Kooij focust meer op specifieke thema's. Hij begint wel met wat algemene opmerkingen zoals de *'druk op de stoomketel die hoog is, maar stapt al snel over op de zin van de individuele steunverlening, het budget voor het offensief industriebeleid, de verwerving van wetenschappelijk-technische kennis, onder andere bij TNO.* Vervolgens spreekt hij wel weer meer algemeen over fiscale klimaten die krachtige bossen en hardwerkende ambachtslieden die vruchten willen plukken om te investeren. Maar uiteindelijk pakt hij weer specifieke thema's, zoals innovatie-aanschaffingsprojecten, het oprichten van werken overleggroepen voor kleine en middelgrote bedrijven en de kolenvergassing bij Eemshaven. Tijdens zijn betoog zijn er geen interrupties.

Na deze zeven lange betogen, volgt er een vijftal korte bijdragen van vijf kleine partijen. De heer Van der Spek van de PSP geeft in het algemeen aan dat hij al meerdere malen gewezen heeft op het *'asociale en perspectiefloze karakter'* van de plannen van de regering. Vervolgens noemt hij een aantal specifieke punten, zoals het systeem van prijsvoorschriften, het instellen van D zones met ontheffing van verplichtingen op sociaal, milieu- en fiscaal gebied en de verslechtering van de positie van de werknemer waarbij hij laat zien dat hij weet hoe de vakbonden ten opzichte van deze ideeën staan.

De eerste vrouwelijk spreker is mevrouw Eshuis van de CPN. Zij geeft het beleid in het algemeen de kritiek dat alles *'wat zwak is, zo snel mogelijk moet worden opgeheven'* terwijl zij van mening is dat het in stand houden van allerlei bedrijfstakken in een crisis belangrijk is. Zij noemt een aantal voorbeelden van grote concerns die door slecht management in problemen komen en gered worden door werknemers met goede initiatieven en pleit mede daarom voor democratisch beheer. Vervolgens vraagt zij de minister een onderzoek te doen naar de

mogelijkheden om de positie van vrouwen te verbeteren omdat zij extra getroffen zouden worden door de crisis. Zij besteedt aandacht aan energielasten, de aardgasprijs en het aanschaffingenbeleid.

De tweede vrouwelijke spreekt namens de PPR en bekritiseert het *'crisisrecept dat door zijn simpelheid misleidend is'*. Zij betoogt dat niet alle belangen bij het beleid afgewogen worden en mist de aandacht voor bijvoorbeeld milieu en ruimtelijke ordening. Specifiek is zij van mening dat er kansrijke projecten moeten worden gestart en risicodragend vermogen vrijgemaakt moet worden en er zal gefocust moeten worden op milieuvriendelijker innovatie.

De heer Wagenaar van de RPF wijst er op dat Nederland meer dan 200 jaar geleden ook verkeerde in een crisis maar destijds af kon met het instellen van een commissie. Hij is van mening dat deze werkwijze in 1983 niet meer voldoet omdat de samenleving gedifferentieerd en gecompliceerd is. In het algemeen onderschrijft hij de aanpak om lasten te verlichten. Hij vraagt zich echter wel af of de Minister niet meer aandacht kan schenken aan het herstel van de vermogenspositie en gaat uitgebreid op de voordelen hiervan in. Hij pleit voor de dereguleringszones.

Tot slot komt de heer Schutte van de GPV aan het woord. Hij begint met een algemene inleiding over de economische ontwikkeling die achterblijft en de afhankelijkheid van Nederland van de internationale ontwikkelingen. Hij stemt in met een beleid dat gericht is op lastenverlichting omdat dit de bedrijven mogelijkheid geeft om te investeren en dereguleren. Verder maakt hij specifieke opmerkingen over de dereguleringszones, de milieuwetgeving.

3 Kamerdebatten na 2005

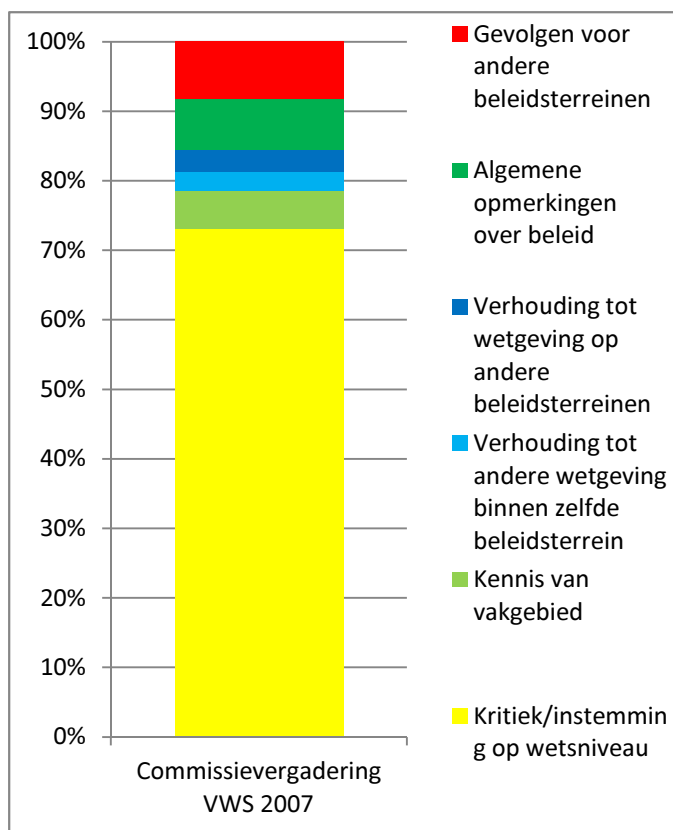
Zowel het debat voor de begroting van Volksgezondheid, Welzijn en Sport als het debat voor Economische Zaken speelt zich af in Kabinet Balkenende IV. De coalitie bestaat op dat moment uit CDA, PvdA en CU. Gezamenlijk hebben zij 80 zetels in de Tweede Kamer. De SP en de VVD hebben beide meer dan twintig zetels, de overige partijen hebben er minder dan tien.

3.1. Begroting 2009 Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Op 30 oktober 2008 wordt de begroting voor 2009 besproken in de vaste kamercommissie. Nog geen week later wordt de begroting op 4 november besproken in de plenaire vergadering.

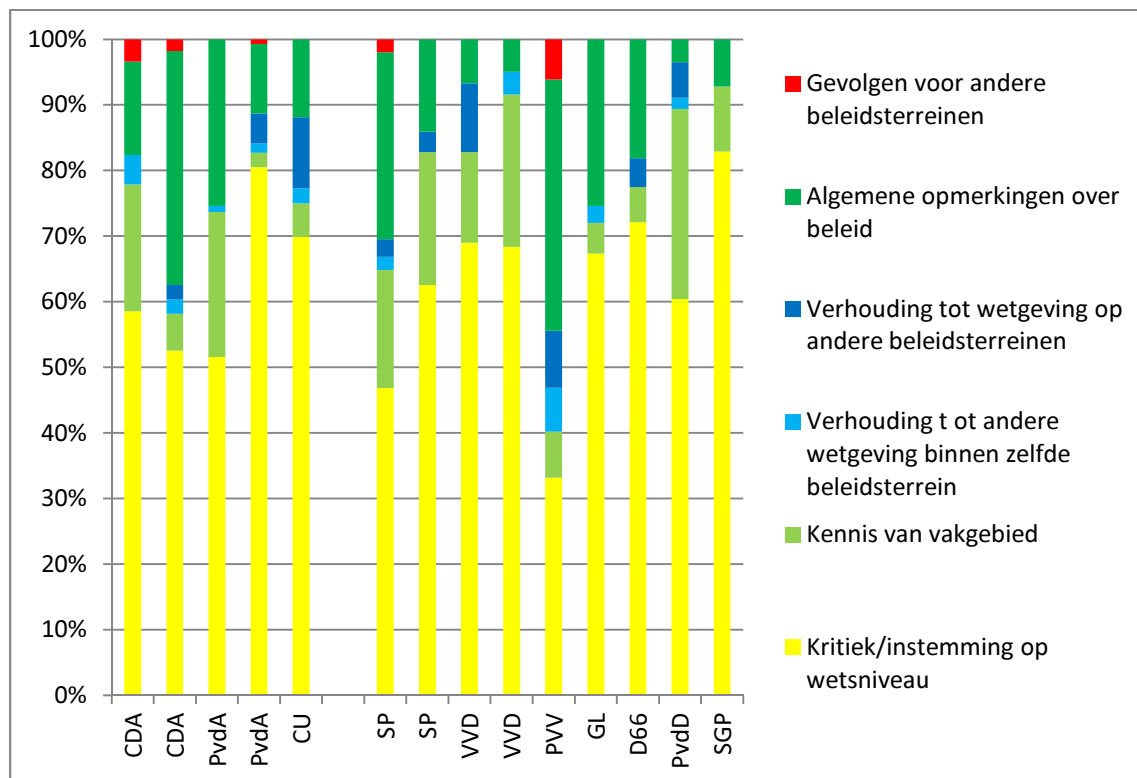
3.1.1. Commissievergadering

In de commissievergadering waarin de vaste commissie de begroting voor 2009 bespreekt. Hiervoor heeft de vaste commissie de onderwerpen verdeeld over de diverse commissieleden zodat elk commissielid op een specifiek onderwerp dieper ingaat. Hieraan voorafgaand krijgen de commissieleden gelegenheid om losse vragen te stellen. Mevrouw Agema maakt van deze gelegenheid gebruik door te vragen naar het subsidiebeheer. De heer Van Gerven vraagt meer in het algemeen naar budgettaire ruimte. Voor mevrouw van Miltenburg van de VVD is dit het AFBZ-fonds, hierbij verwijst zij met een verwijzing naar het regeerakkoord naar de wetgeving op andere beleidsterreinen. De heer Van Gerven van de SP bespreekt de vermogenstoets en verwijst hierbij naar de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en wetgeving binnen het beleidsterrein. De heer De Vries van het CDA neemt het voortouw bij de financiering van de palliatieve zorg. Hierover heeft mevrouw Van Miltenburg nog een aanvullende vraag. De heer Van der Veen van de PvdA is de woordvoerder voor de gevolgen van de taakstelling van de Inspectie voor de Gezondheidszorg. In de eerste ronde heeft de heer Van Gerven tenslotte nog een specifieke vraag of de taakstelling van de Gezondheidsraad.

Minister Klink beantwoordt de diverse gestelde vragen. Vervolgens wordt nog door een aantal commissieleden op specifieke punten doorgevraagd. Mevrouw Miltenburg vraagt door over de prioritering van de inspectie. De heer Van der Veen stelt een vraag over de inspectie van medische apparatuur. Ook de heer De Vries heeft nog een extra vraag over de Inspectie. Mevrouw Agema geeft de aanvullende kritiek dat het in het algemeen vreemd is dat een lijst van voorgenomen subsidies pas in de loop van het begrotingsjaar komt en niet reeds behandeld wordt bij de bespreking van de begroting. Mevrouw van Miltenburg vraagt, onder andere met oog voor de gevolgen van de financiën door op tekorten in het AWBZ fonds. De heer De Vries sluit zich hierbij aan. Tenslotte vragen de heer Van Gerven, mevrouw Van Miltenburg en de heer De Vries door op de eigenbijdrageregeling voor begeleiding en de vermogenstoets.

3.1.2. Plenaire vergadering

De beraadslaging vangt aan met een algemeen betoog van de heer Van Gerven van de SP tegen marktwerking in de zorg. De bijdrage van de heer Van Gerven wordt gekenmerkt door dergelijke algemene kritiek op beleid

en kritiek op specifieke punten van het beleid. In het algemeen spreekt hij over een gebrek aan solidariteit, een tweedeling in het land tussen de gezondheid van mensen met meer en minder geld. Meer specifiek is hij van mening dat de Inspectie te laat ingrijpt, dat de *'sta-op-stoel een voorbeeld is van het korte-termijn denken van het kabinet'*, dat de slaap- en kalmeringsmiddelen in het basispakket moeten blijven, dat er onnodig medicijnen, zoals benzodiazepinen worden voorgeschreven en dat de huisartsendiensten kleinschaliger moeten zijn in plaats van grootschaliger. Om zijn verhaal te ondersteunen gebruikt hij een onderzoeksrapport van de GGZ over de werkdruk in GGZ-instellingen en haalt hij de Zorgverzekeraars Nederland aan. Daarnaast laat hij zien kennis te hebben van diverse soorten medicijnen en hun werkingen. Hij wordt door een woordvoerder van het CDA geïnterrupteerd met een vraag over de financiering van de sta-op-stoel en de slaapmiddelen. Door mevrouw Wiegman van de Christen Unie wordt hij onderbroken met een vraag over afbouwprogramma's bij slaapmiddelen. Tenslotte nog een interruptie van de heer Van der Veen van de PvdA met een vraag over de voorschrijving van benzodiazepine.

Mevrouw Leijten van de SP heeft een bijdrage waarin zij vooral specifieke punten benoemd, met daartussen door opmerkingen als *'de langdurige zorg heeft van dit kabinet niets te verwachten'*. In haar betoog beschrijft zij misstanden in verzorg- en verpleeghuizen en gehandicapteninstellingen. Zij is van mening dat de staatssecretaris hier onderzoek naar moet doen. Een ander punt dat zij maakt is dat de mensen die in de zorg werken door al het papierwerk het gevoel krijgen dat zij niet de zorg kunnen geven die nodig is. In relatie hiermee geeft zij kritiek op de Wet maatschappelijke ondersteuning. Verder heeft zij kritiek op het idee van vermogensbijtelling voor de eigen bijdrage.

De heer De Vries van coalitiepartij CDA begint zijn bijdrage door de bewindslieden te complimenteren. In het algemeen merkt hij op dat het door de druk op de economische groei, belangrijk is dat de bewindslieden zich blijven inzetten voor doelmatigheid en efficiëntie. De heer De Vries denkt dat marktwerking daarvoor onmisbaar is, maar dat zorgaanbieders zich niet alleen mogen richten op *'economische rendementen'*. Hij geeft aan dat men zich moet realiseren dat er grenzen zijn aan de maakbaarheid van het leven. Specifiek spreekt hij zijn goedkeuring uit over het budget voor de palliatieve zorg, stelt hij een nieuw ZonMw-onderzoek voor en wil hij maatregelen tegen de *'ongebreidelde fusiedrang'*. Wanneer hij spreekt over marktwerking wordt hij geïnterrupteerd door de beide woordvoerders van de SP, waardoor een discussie ontstaat over de voor- en nadelen van marktwerking. Mevrouw Miltenburg van de VVD vraagt om verduidelijking bij de voorgestelde fusietoets. Wanneer de heer De Vries opmerkt dat hij hoopt dat de zorgaanbieders zelf maatregelen nemen om een goede balans te vinden tussen *'ondernemend werken en de bezieling die nodig is en blijft in de zorg'* vraagt mevrouw Sap hoe lang hij de sector hiervoor de tijd wil geven. Met nog een zestal interrupties met minstens een vervolgvraag en een aantal specifieke punten zoals een zorgbeurs voor helpenden, verzorgenden en verpleegkundigen, vermindering van administratieve lasten voor mensen die in de zorg werken, versterking van cliëntenrechten door de leden van de cliëntenraden invloed te laten uitoefenen op beleid en de vermogenstoets in de AWBZ.

De tweede CDA'er mevrouw Smilde (in figuur >>> de eerste CDA'er) krijgt te maken met slechts een interruptie. Zij maakt een kleiner aantal algemene opmerkingen en besteedt in verhouding meer tijd aan specifieke beleidspunten. In het algemeen is zij van mening dat de zorgvrager centraal hoort te staan en dat een toekomstgerichte zorg niet zonder innovatie kan. Specifiek wijst zij er op dat de invoering van de Zorgverzekeringswet positieve gevolgen heeft voor *'toegankelijke, betaalbare en kwalitatief goede zorg'* zo zijn *'wachtlijsten voor knie- en heupoperaties gedaald'*. Verder zou zij graag zien dat zorgverzekeraars een grotere rol gaan spelen in preventie, dat minister de voorstellen om kwaliteit van zorg te meten verder uitwerkt, dat er aandacht besteed wordt aan de samenwerking tussen eerstelijns en tweedelijnszorg (met name ook voor de financiering hiervan), het bevorderen van innovatie en tenslotte het maken van forumlieren en overheidsstukken die begrijpelijk zijn voor de mensen die deze nodig hebben.

Mevrouw van Miltenburg van de VVD begint haar bijdrage met de AWBZ. Zij geeft in het algemeen aan te begrijpen dat de regering met dit vraagstuk worstelt en meer specifiek dat er geen duidelijke keuzes zijn

gemaakt in de bezuinigingen. Zij is van mening dat niet opnieuw de fout gemaakt moet worden dat een groep patiënten, zoals de somatische patiënten, uitgesloten worden, om die vervolgens een jaar later toch weer op te nemen. Zij geeft aan tegen de invoering van de vermogenstoets te zijn, van het innen voor de eigen bijdrage voor begeleiding zegt zij dat dit duurder is dan de opbrengst. Zij benoemt een aantal misstanden in de verpleeg- en gehandicaptensector en naar aanleiding daarvan vraagt zij om een kabinet breed plan *'om de veiligheid van kwetsbare mensen in de onze samenleving te verbeteren'*.

Collega VVD-er de heer Zijlstra begint zijn bijdrage met de algemene opmerking dat beschikbaarheid van zorg een belangrijk item is. Vervolgens betoogt hij specifiek waar en waarom het aan beschikbaarheid en bereikbaarheid ontbreekt (kennis van vakgebied) en hoe dit mogelijk verbeterd kan worden (specifieke opmerkingen over beleid). Verder pleit hij voor het zelfstandig contracteren van verpleegkundigen omdat veel werk nu gecontracteerd wordt door de huisarts, terwijl het werk uitgevoerd kan worden door de goedkopere verpleegkundige. Vervolgens noemt hij het arbeidsmarktprobleem in de zorg dat zijns inziens veroorzaakt wordt door gebrekkig leiderschap, gebrekkige deskundigheidsbevordering en een gebrek aan autonomie. Hij wijst er op dat ondanks het werk van het Capaciteitsorgaan er een groot tekort is aan maag-, darm- en leverartsen. Hij stelt voor om de nimerus fixus af te schaffen en instroom te beheersen door geneeskunde studenten te verplichten een aantal jaar hun vak uit te oefenen en als zij dit niet doen hen een deel van de studiekosten te laten betalen. Er is een interruptie van de heer De Vries van het CDA die zich afvraagt hoe bepaalde maatregelen gefinancierd moeten worden.

De heer Van der Veen van de PvdA gebruikt in zijn bijdrage veelvuldig een structuur waarin hij beschrijft hoe de stand van zaken is, met behulp van rapporten of bijvoorbeeld uitspraken van deskundigen of betrokken organisaties om vervolgens suggesties te geven voor een oplossing. Op deze manier bespreekt hij bijvoorbeeld kwaliteit van zorg en medische fouten, uitblijven van vermindering van gebruik van tweedelijnsvoorziening door de veranderde betalingsvorm bij huisartsen, onduidelijkheid over de functie van het raad van bestuur, gebrek aan bereikbaarheid van de huisarts in spoedeisende situaties, gebrek aan ingrijpen bij de IGZ, geldnood in de zorginstellingen, overwinst van apothekers door de convenanten en de gezondheidsachterstand van inwoners van de Vogelaarwijken. Tussendoor stelt hij in algemene termen de vraag aan de orde van wie de gezondheidszorg is. In totaal wordt hij elf keer onderbroken tijdens zijn bijdrage.

Na de heer Van der Veen van de PvdA is het woord aan zijn fractiegenoot mevrouw Wolbert. Mevrouw Wolbert begint met een algemene inleiding, waarin zij aangeeft dat: *'In deze begrotingsbespreking van VWS het zwaartepunt voor de PvdA opnieuw ligt bij houvast voor mensen in onzekere tijden en bij vooruitgang'*. Concreet wil zij welzijnswerkers inzetten in de wijken, het terugbrengen van de wijkverpleegkundigen als spin in het web van de zorg, de zorgvuldige overgang van de AWBZ maatregelen. Tijdens haar betoog wordt zij maar liefst 16 keer onderbroken voor een vraag, een extra toelichting of een opmerking van haar collega-kamerleden.

Mevrouw Agema van de PVV vertelt sprookjes. Zij vertelt het sprookje van de nieuwe kleren van de keizer als beeld om duidelijk te maken dat de minister de loftrumpelt blaast, terwijl de burgers in problemen komen. Vervolgens het sprookje van Vrouw Holle: *'Zij beloont met een regen van goud de Vogelaarwijken, Koenders' ontwikkelingshulp en Albayraks illegalen en asielzoekers. Een tsunami van goud golft over banken die de afgelopen jaren miljardendwinsten in hun zak staken en ook een golf van goud gutst over het grotendeels corrupte boevennest van de Antillen. Het pek daarentegen is voor 60'000 gehandicapten, ouderen en chronisch zieken van wie de begeleiding wordt afgepakt'*. Daarmee besteedt zij veel van haar woorden aan algemene kritiek op het beleid van de regering. Haar meer specialistische opmerkingen betreffen de gebrekkige verzorging en incidenten in verpleeghuizen, de suggestie voor een meldpunt ouderen mishandeling en extra extra budget voor personeelskosten in de zorg. Haar specifieke opmerkingen betreffen niet zozeer het voorgestelde beleid, maar vooral suggesties voor ander beleid. Zij verwijst naar een behoorlijk aantal moties van de PVV die nooit een meerderheid gehaald hebben, maar die de zorg wel hadden kunnen verbeteren. In verhouding tot andere beleidsterreinen en de financiën wijst zij er vooral op dat geld uitgegeven wordt aan

gevangenissen, uitkeringen en ontwikkelingssamenwerking en niet aan de zorg voor zwakkeren en ouderen. Vanuit het CDA en de PvdA komen hier reacties op als: *'Je zult toch als enige in deze Kamer betrokken zijn bij het lot van de ouderen'*.

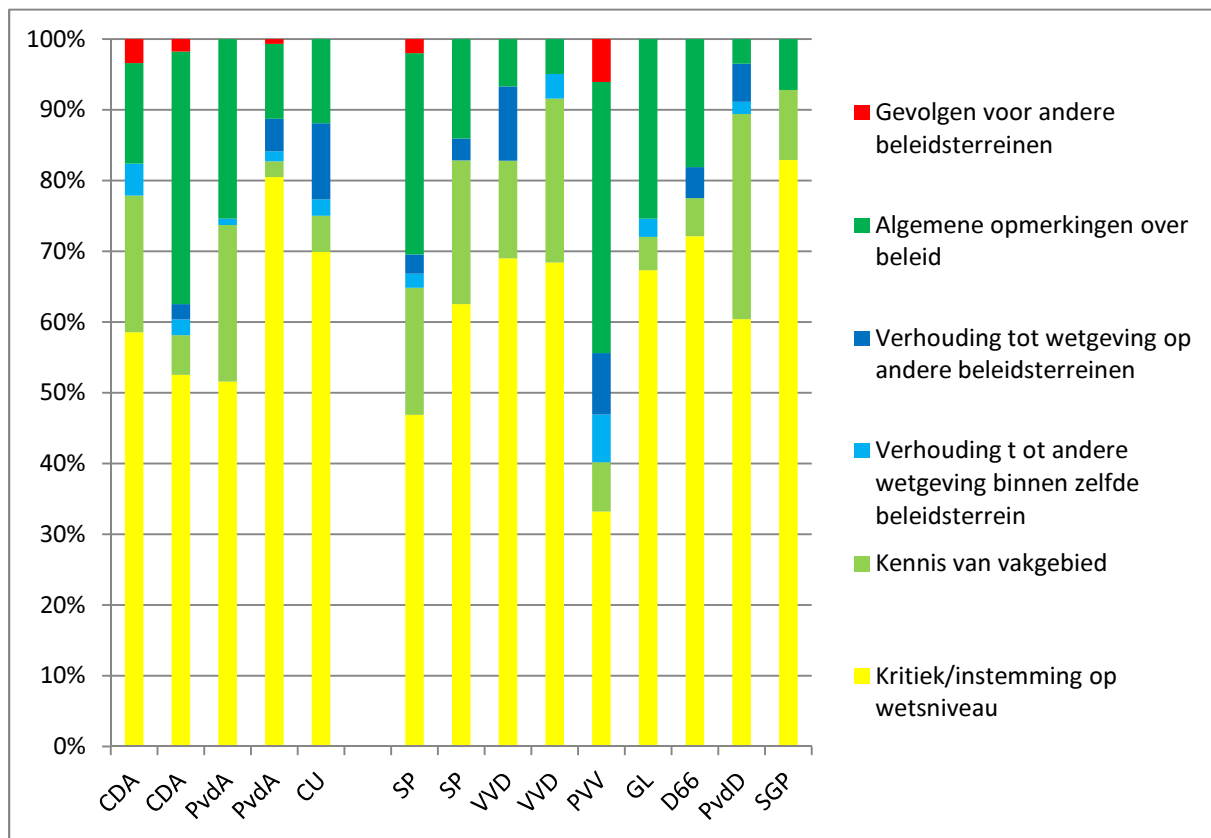
Mevrouw Wiegman – Van Meppelen Scheppink van de CU is de volgende spreker tijdens de begrotingsbehandeling. Zij wijst in het algemeen op de goede gezondheidsvoorziening, maar ook op de huidige verandering. Zij is van mening dat de gezondheidszorg gekenmerkt wordt door verkokering. Zij vraagt aandacht voor re-integratie van verslaafden. Verder pleit zij voor afbouwprogramma's voor slaap- en kalmeringsmiddelen, wijst zij op de toename van ongewenste zwangerschappen onder prostituees en vraagt zij aandacht voor een initiatief voor de opvang van tienermoeders. In verhouding tot andere wetgeving vraagt zij er op at het Europees Parlement besloten heeft milieufactoren mee te nemen bij de preventie van kanker. Daarnaast pleit zij ervoor om minister Eurlings het roken in de auto, evenals handfree bellen, te verbieden om redenen van verkeersveiligheid, *'waarbij het ondertussen een geweldige betekenis voor de gezondheid van kinderen kan hebben'*.

Om 23.45 uur begint mevrouw Sap van GroenLinks aan haar bijdrage. In het algemeen is zij van mening dat er in de gezondheidszorg geen sprake is van basiskwaliteit. Concreet is zij van mening dat de overheid om deze basis kwaliteit te bereiken de kwaliteitsbeheersing niet kan overlaten aan zelfregulering, maar deze moet ondersteunen door heldere normen. Daarnaast wil zij meer solidariteit door de voordelen van de marktwerking door te berekenen aan de burgers en bijvoorbeeld niet aan de apothekers. Zij geeft kritiek op het schrappen van ondersteuning voor mensen met lichte beperkingen. Zij is van mening dat de bewindspersonen te weinig aandacht hebben voor de alarmerende signalen van personeelstekorten. Tenslotte vraagt zij om betere ondersteuning van mantelzorgers.

Evenals de vorige spreker begint ook mevrouw Koser Kaya van de D66 met een aantal algemene opmerkingen. Zij is van mening dat in de zorg uitgegaan moet worden van vertrouwen en dat dit vraagt om een andere opstelling van de overheid. Daarnaast vindt zij keuzevrijheid van belang, maar is zij van mening dat er een groep mensen is die niet in staat is om deze keuzes te maken. De rest van haar bijdrage is vrijwel zonder uitzondering gebruikt voor specifieke opmerkingen over het beleid. Hierbij besteedt zij aandacht aan de informatievoorziening aan zorgverzekeraars, onduidelijkheid door veranderingen in Wmo en AWBZ, de rol van de Raad van Toezicht bij zorginstellingen, innovatie in de zorg, elektronische patiëntendossier en meidsche thiek.

Mevrouw Ouwenhand van de Partij van de Dieren stelt twee onderwerpen aan de Orde, allereerst het dieproevenbeleid en vervolgens de consumptie van vlees en vis. Daarmee gebruikt zij het grootste deel van haar bijdrage voor het aanhalen van onderzoeken naar alternatieven voor dierproeven en uiteenzettingen van proeven waarvoor dieren worden gebruikt of voor maatregelen die genomen zouden moeten worden. Met betrekking tot de consumptie van vlees merkt zij in het algemeen op dat veel Nederlanders ongezond leven, overgewicht hebben en risico lopen op *'diabetes, nierfalen of een hart- of vaatziekte'*. Zij roept de minister op tot een eiwitcampagne waarin Nederlanders opgeroepen worden om dierlijke eiwitten te vervangen voor plantaardige eiwitten.

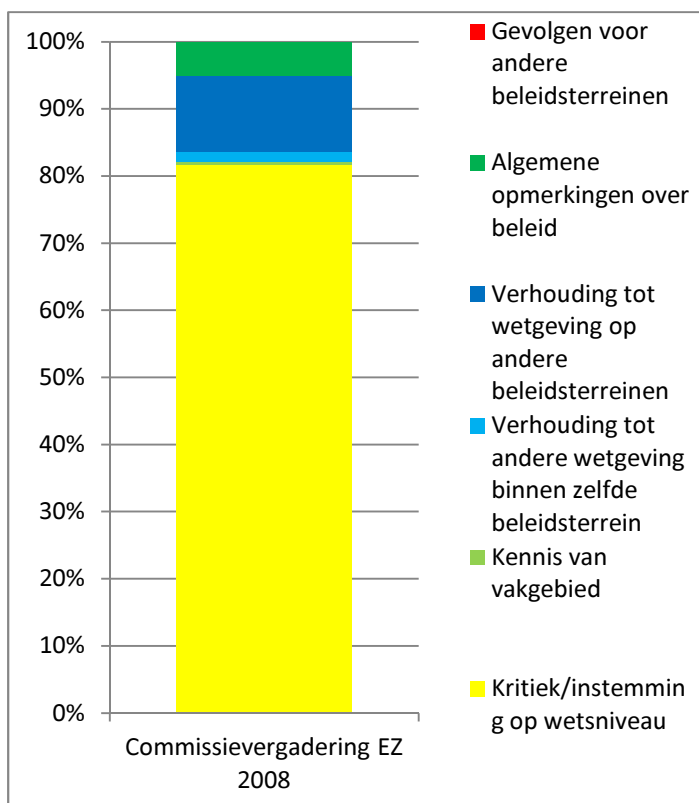
De afsluitende bijdrage is van de heer Van de Vlies van de SGP. Evenals veel sprekers in het debat begint hij met een algemene inleiding waarin hij aangeeft dat *'de kwaliteit en toegankelijkheid van de zorg'* niet altijd zijn zoals graag gezien wordt. In de rest van zijn betoog noemt hij de specifieke punten gewenningsregeling AWBZ, ontwikkelingen in Wmo, budget voor mantelzorgers, de abortusboot, de reanimeerpenning, het inroepen van een tweede arts bij palliatieve zorgverlening en de wijziging van de Drank- en Horecawet. De heer De Vries vraagt hem om toelichting over zijn twijfels bij de AWBZ. Verder zijn er geen interrupties en de beraadslaging wordt afgesloten om 00.43 uur.

3.2. Begroting 2008 Economische Zaken

3.2.1 Commissie

De vaste Kamercommissie van Economische Zaken kiest voor de begroting van 2008 een andere manier om de plenaire beraadslaging voor te bereiden dan de vaste Kamercommissie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor de begroting van 2009.

Evenals in de jaren '80 geeft de commissie aan dat de lijst met vragen, mits deze naar tevredenheid beantwoord worden, voldoende is voor de voorbereiding van de plenaire bespreking.

Het totaal aantal gestelde vragen is 185. Deze zijn verdeeld over de onderwerpen. Ook bij deze begroting is hiervan veruit het grootste deel specifiek over een van de beleidsthema's of onderwerpen.

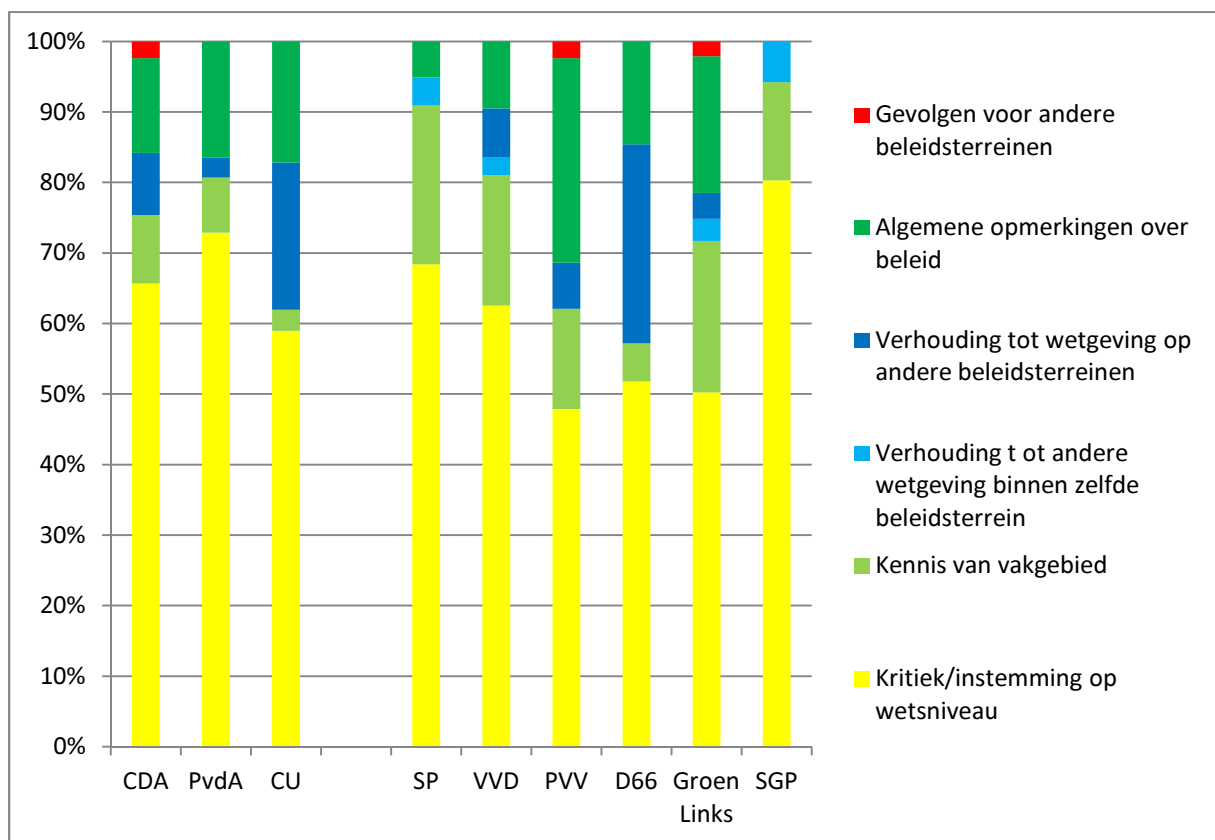
In het algemeen wordt de minister bijvoorbeeld gevraagd wat zijn belangrijkste aandachtspunt is voor de kabinetsperiode.

Daarnaast is er veel aandacht (11,3 %) voor internationale regelgeving, maar ook een enkele keer voor het beleid

op andere beleidsterreinen zoals het Ministerie van Onderwijs.

3.2.2 Plenaire vergadering

Tijdens deze begrotingsbespreking wordt het spits afgebeten door mevrouw Gesthuizen van de SP. Zij begint haar bijdrage met het noemen van voorbeelden van gevolgen van marktwerking voor werknemers. In het algemeen betoogt zij dat hardwerkende werknemers de dupe zijn van de marktwerking. Zij geeft kritiek op de manier waarop de overheid aanbesteed, op het uittrekken van geld om jongeren te enthousiasmeren zelfstandig ondernemer te worden in plaats van het stimuleren van degenen die uit zichzelf enthousiast zijn geworden, op het subsidiëren van commercieel interessante projecten in plaats van fundamenteel onderzoek, het kleine budget voor de stimuleringsregeling van duurzame energie. Zij geeft niet alleen kritiek op het beleid van de minister maar stelt ook alternatieve plannen voor. Voorbeelden hiervan zijn het vereenvoudigen van loonbelasting en afdracht van sociale premies, meer inspraak van werknemers in beleid en een standaardpakketpolis voor verzekering van kleine zelfstandigen. Tijdens haar bijdrage wordt zij zes keer geïnterrupteerd door vier verschillende sprekers die allen minstens een vervolgvraag stellen.

De heer Ten Hoopen van de coalitiepartij CDA begint met een algemene inleiding waarin hij aangeeft dat het goed gaat in Nederland en dat de begroting goede maatregelen bevat. Specifiek wijst hij hierbij op de borgstellingsregeling voor het midden en kleinbedrijf en het budget voor innovatie en het verminderen van administratieve lasten. Hij stelt ook nieuwe beleidsmaatregelen voor, zoals het in kaart brengen van sectoren in het bedrijfsleven met een sterke positie zodat het vestigingsbeleid daarop gericht kan worden en bedrijven zich blijven in Nederland vestigen, het stimuleren van criminaliteitspreventie, een plan om de concurrentie tussen benzinstations te vergroten. Sectoren met strategisch belang mogen niet overgenomen worden door staatsfondsen. In verhouding tot wetgeving op andere beleidsterreinen geeft hij aan dat de minister van Economische Zaken in samenwerking met de minister van Onderwijs een lespakket en een examen op zou moeten stellen om Chinees als keuzevak op de middelbare school aan te bieden omdat het voor de toekomst

kennis van de Chinese taal en cultuur van groot belang zal zijn. Tijdens de bijdrage van de heer Ten Hoopen wordt hij dertien keer geïnterrupteerd, en vrijwel alle sprekers stellen ook nog een vervolgvraag.

De heer Aptroot van de VVD begint met een opmerking over de verhouding van het beleid ten opzichte van andere beleidsterreinen. Hij is namelijk van mening dat de begroting van EZ zich te sterk beperkt, in tegenstelling tot de vorige minister: *'Minister Brinkhorst deed dat in het vorige kabinet soms wel wat ongenueanceerd, door dwars door alle portefeuilles heen te gaan. Wat ons betreft doen deze minister en deze staatssecretaris dat ook'*. Hij geeft kritiek op de beperking van koopzondagen. Hierop volgt een tal van reacties van het CDA, de D66, de SP en de SGP. De heer Aptroot roept om het aantal subsidieregelingen te beperken, bureaucratie te schrappen, de PBO's te beperken. Hij stemt in met het verhogen van het plafond van de Wet Bevordering Speur en Ontwikkelingswerk. In totaal zijn er zeven interrupties met vervolgvragen.

Nog een groter deel van de bijdrage dan de vorige sprekers wordt door mevrouw Smeets van de PvdA gebruikt voor kritiek of instemming op wetsniveau. Zij geeft deze echter niet voor zij allereerst de algemene opmerking plaatst dat *'de PvdA echt opgetogen is over deze begroting'*. Zij is van mening dat de internationale oriëntatie van Nederland voor het behouden van welvaart van groot belang is. Specifiek gaat zij onder andere in op microfinanciering, criminaliteit tegen kleine ondernemers, grensregio's, duurzame energie en de werkzaamheden van de consumentenautoriteit. Zij haalt de wijkenaanpak van minister Vogelaar aan omdat hierin een rol voor Economische Zaken beschreven is, terwijl zij dit niet in de begroting van Economische Zaken terugvindt. In verband met duurzame windenergie legt zij de link met de minister van VROM en de minister van Verkeer en Waterstaat. Ook zij wordt een behoorlijk aantal keer, namelijk zes, geïnterrupteerd door andere Kamerleden.

Namens de PVV komt de heer Graus aan het woord. Hij zegt: *'Ik heb bijna het hele zomerreces benut om bedrijven en mkb'ers te bezoeken. Op enkele ondernemers die de schaapjes inmiddels op het droge hebben na, waren de gesprekken met jonge starters en oude, ervaren ondernemers schokkend'*. Hij is van mening dat in het algemeen de Nederlandse regering ondernemers straft met belastingen, heffingen en wetgeving. Specifiek gaat hij in op de innovatiesubsidies, de accijnsverhoging en de veelheid aan controlerende instanties. Wanneer hij spreekt over de accijnsverhoging wijst hij er op dat dit ook gevolgen heeft voor *'de Nederlandse schatkist'* omdat men in het buitenland bier in gaat slaan. Tijdens de bijdrage van de heer Graus zijn er vier interrupties.

Mevrouw Ortega – Martijn van de ChristenUnie begint met de algemene opmerking dat streven naar welvaart een nobel streven is, maar *'daarbij geldt wel dat de economie ten dienste van de samenleving staat en niet andersom'*. Zij is dan ook van mening om oog te houden voor niet-economische belangen zoals natuur, sociale samenhang en wereldwijde inkomensverhoudingen. Met betrekking tot het laatste vraagt zij aandacht voor wereldwijde kinderarbeid. Specifiek gericht op Economische Zaken vraagt zij de minister om bedrijven te stimuleren om zich in te zetten voor de bestrijding van kinderarbeid en ketentransparantie. Zij stemt in met de reductie van administratieve lasten en pleit voor het wegnemen van barrières voor startende ondernemers. Zij vraagt om coördinatie tussen de ministeries van Economische Zaken en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap als het gaat om gebrek aan vakpersoneel in de industrie.

De heer Duyvendak van Groen Links begint evenals de heer Aptroot met de verhouding tot andere beleidsterreinen omdat hij van mening is dat het ministerie van Economische Zaken ondergebracht zou moeten worden bij VROM. In het algemeen is hij van mening dat gekozen moet worden voor groen economisch beleid. Specifiek geeft hij kritiek op de bouw van nieuwe kolencentrales en achterblijvende productie van duurzame energie. Hij oppert het plan om alle bedrijven te verplichten tot een aandeel duurzame energie.

De heer Van der Ham van de D66 is de een na laatste spreker tijdens de bespreking van de begroting. Evenals de heer Aptroot van de VVD vindt hij dat de minister zich meer moet bemoeien met andere beleidsterreinen. Hij geeft aan dat met de ministers van VROM en EZ gesproken zal worden over ambities voor schone energie. Hij verwijst ook naar internationaal overleg van de Europese Top waarin gesproken is over meer samenwerking

op gebied van onderzoek naar hernieuwbare energie. Specifiek gaat hij in op de koopzondagen, CO2 opslag en de bezuiniging op toerisme. Zijn bijdrage is niet zo lang, desondanks zijn er vier interrupties.

Tenslotte komt de heer Van der Vlies aan het woord. Hij gaat alleen maar in op een paar specifieke beleidspunten, waarbij hij alleen zo af en toe een onderzoek aanhaalt of op een andere manier iets over het vakgebied laat weten. Hij gaat in op het investeren in innoveren, de veiligheid in het mkb, de Winkeltijdenwet en het werkprogramma Schoon en Veilig. Tijdens de korte bijdrage zijn er twee interrupties.

BIJLAGE 2: OUTPUT STATISTIEK

Figuur 1 Kruskal Wallis Mate van specialisatie		
Rank test voor gelijkheid van populaties		
Year	Observations	Rank Sum
1950	19	818.00
1980	26	759.50
2005	23	768.50
Chi-squared		5.484 with 2 d.f.
Probability		0.0644

Figuur 2 Kruskal Wallis – Kennis van vakgebied		
Rank test voor gelijkheid van populaties		
Year	Observations	Rank Sum
1950	19	799.00
1980	26	843.50
2005	23	803.50
Chi-squared		0.547 with 2 d.f.
Probability		0.7606

Figuur 3 Kruskal Wallis – Kennis van vakgebied		
Rank test voor gelijkheid van populaties		
Year	Observations	Rank Sum
1950	19	831.50
1980	26	755.00
2005	23	759.50
Chi-squared		6.282 with 2 d.f.
Probability		0.0432

Figuur 4 Kruskal Wallis – Verhouding tot andere wetgeving		
binnen zelfde beleidsterrein		
Rank test voor gelijkheid van populaties		
Year	Observations	Rank Sum
1950	19	543.00
1980	26	936.50
2005	23	866.50
Chi-squared		2.450 with 2 d.f.
Probability		0.2938

Figuur 5 Kruskal Wallis – Verhouding wetgeving op andere beleidsterreinen

Rank test voor gelijkheid van populaties

Year	Observations	Rank Sum
1950	19	706.00
1980	26	941.50
2005	23	698.50
Chi-squared		
		1.542 with 2 d.f.
Probability		
		0.4626

Figuur 6 Kruskal Wallis – Algemene opmerkingen

Rank test voor gelijkheid van populaties

Year	Observations	Rank Sum
1950	19	348.00
1980	26	1062.00
2005	23	936.00
Chi-squared		
		17.664 with 2 d.f.
Probability		
		0.0001

Figuur 7 Kruskal Wallis – Gevolgen andere beleidsterreinen

Rank test voor gelijkheid van populaties

Year	Observations	Rank Sum
1950	19	583.00
1980	26	1099.50
2005	23	663.50
Chi-squared		
		6.620 with 2 d.f.
Probability		
		0.0365

Figuur 8 Mann Whitney

Test voor verschillen beleidsterreinen

	Observations	Rank Sum	Expected
EZ	33	1140.5	1138.5
VWS	35	1205.5	1207.5
Combined	68	2346	2346
Probability			0.9804

Figuur 9 Spearman correlatie

	special	age	relopl	relwerk	fractie	coal	geel	groen	lblauw	dgroen	dblauw	rood	social	confes	lib	nation
special	1															
age	0,1242 0,313	1														
relopl	-0,0914 0,4586	-0,0077 0,9504	1													
relwerk	-0,0285 0,8175	0,0374 0,7622	0,5845 0	1												
fractie	0,0212 0,8636	-0,0183 0,8823	0,2434 0,0454	0,4932 0	1											
coal	-0,0426 0,73	0,1051 0,3935	0,2992 0,0132	0,3743 0,0017	0,5666 0	1										
geel	0,7141 0	0,0489 0,692	-0,1015 0,4103	-0,104 0,3987	-0,0245 0,8425	0,0289 0,8149	1									
groen	0,3848 0,0012	0,1135 0,3567	0,0271 0,8264	0,1803 0,1413	0,0519 0,674	-0,0678 0,583	-0,2493 0,0403	1								
lblauw	0,009 0,9418	-0,2085 0,088	0,0194 0,8752	0,084 0,4956	0,1159 0,3466	-0,0008 0,9948	-0,109 0,3761	-0,0384 0,7558	1							

dgroen	-0,8078 0	-0,1536 0,2111	-0,0443 0,72	-0,0618 0,6168	-0,105 0,3942	-0,0549 0,6564	-0,5989 0	-0,3145 0,009	0,0888 0,4713	1						
dblauw	-0,4539 0,0001	-0,0667 0,5887	0,12 0,3298	0,0083 0,9465	-0,0861 0,4851	0,0604 0,6246	-0,2744 0,0236	-0,1545 0,2085	-0,1833 0,1346	-0,0415 0,7367	1					
rood	-0,4872 0	-0,0388 0,7537	0,0615 0,6184	0,2444 0,0445	0,2176 0,0746	0,1922 0,1164	-0,3177 0,0083	-0,294 0,015	0,2155 0,0775	0,3648 0,0022	0,1104 0,3701	1				
social	0,0182 0,8828	0,0063 0,9591	-0,1696 0,1668	-0,1547 0,2079	0,1311 0,2867	-0,2824 0,0197	-0,1069 0,3856	0,1901 0,1206	-0,0538 0,6628	0,0817 0,5076	-0,1336 0,2774	-0,1339 0,2765	1			
confes	0,0495 0,6887	0,16 0,1925	0,0991 0,4216	-0,0009 0,9944	-0,0367 0,7666	0,4536 0,0001	0,1561 0,2038	-0,1325 0,2816	0,0987 0,4234	-0,0793 0,5202	0,0229 0,8527	0,0437 0,7233	-0,5981 0	1		
lib	-0,0046 0,9701	-0,1196 0,3312	0,1382 0,2612	0,2161 0,0768	-0,0186 0,8804	-0,1304 0,2892	-0,0204 0,869	0,0139 0,9104	-0,0463 0,7079	-0,0557 0,6518	0,0475 0,7007	-0,0171 0,8901	-0,364 0,0023	-0,426 0,0003	1	
nation	-0,1514 0,2177	-0,1625 0,1855	-0,1187 0,335	-0,0671 0,5868	-0,1775 0,1475	-0,1797 0,1425	-0,0876 0,4776	-0,1478 0,2291	-0,0213 0,863	0,1115 0,3653	0,1594 0,1941	0,2372 0,0514	-0,1536 0,2111	-0,1797 0,1425	-0,1094 0,3745	1